STUDIJA O DOŽIVLJAJU I PREVENCIJI NASILJA MEĐU MLADIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Izazovi i perspektive u kreiranju inkluzivnog i sigurnog okruženja s fokusom na rodno zasnovano nasilje

Autorice
Tatjana Žarković, Jelena Gaković, Amila Ždralović, Sandra Bjelan

sa saradnicama u Projektu: **Mija Vukšić, Amina Omerović, Lejla Smajević, Merima Tarakčija, Asja Kurtagić i Ajna Koso**

Co-funded by the European Union

STUDIJA O DOŽIVLJAJU I PREVENCIJI NASILJA MEĐU MLADIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Izazovi i perspektive u kreiranju inkluzivnog i sigurnog okruženja s fokusom na rodno zasnovano nasilje

Tatjana Žarković, Jelena Gaković, Amila Ždralović, Sandra Bjelan

Sarajevo, 2026.

Co-funded by the European Union

Izdavač:
Univerzitet u Sarajevu

Autorice:

Tatjana Žarković
Jelena Gaković
Amila Ždralović
Sandra Bjelan

sa saradnicama u Projektu:

Mija Vukšić, Amina Omerović, Lejla Smajević, Merima Tarakčija,
Asja Kurtagić i Ajna Koso

Recenzenti/ce:

Lejla Kafedžić
Stefaan Jansen

Lektura:

Elma Durmišević

Sarajevo, 2026. godine

ISBN 978-9926-569-04-4
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 68538374

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Co-funded by the European Union

Sadržaj

Sadržaj 3

O EUPEACE PROJEKTU 5

UVOD 7

MLADI KAO AKTERI/KE PROMJENA U PREPOZNAVANJU I PREVENCIJI NASILJA 8

Mladi o prethodnim iskustvima rada na projektima o prevenciji nasilja 11

METODOLOŠKI OKVIR REALIZACIJE ISTRAŽIVANJA I PROJEKTNIH AKTIVNOSTI 12

Očekivani ishodi promjene i uticaj na akademsku zajednicu 15

RODNO ZASNOVANO NASILJE MEĐU MLADIMA 18

Pojam i tipologija nasilja 20

Radionica I: DIVERZITET I INKLUZIVNOST KAO TEMELJNE PRETPOSTAVKE KOOPERATIVNOG RADA 22

Radionica II: INTERSEKCIJA I VIŠESTRUKA DISKRIMINACIJA 29

Radionica III: UMJETNOST, MOĆ I NASILJE VIZUELIZACIJE 35

Kultura i obrazovanje: Izazov transformacije 36

Radionica IV: MEDIJI I DRUŠTVENE MREŽE 40

PREVENCIJA NASILJA ILI ŠTA MLADI MOGU NAPRAVITI DRUGAČIJE? 48

Uloga posmatrača/ica (bystanders) 49

Uloga posmatrača/ica nasilja u prevenciji i borbi protiv nasilja 50

Siva zona između nasilja i prihvatljivog ponašanja 51

The Bystander effect – efekat posmatrača/ica 53

Uloga mladih u prevenciji nasilja 54

Uloga kulture i umjetnosti u prevenciji nasilja 56

Uticaj na javnost i reakcija javnosti 59

Od definicije do zaštite: Multidimenzionalni pristup nasilju u društvu 60

Co-funded by the European Union

Razlozi neprijavljivanja nasilja i složenost prepreka za žrtve 64
Prepoznavanje i prijavljivanje nasilja: smjernice i strategije zaštite 70
REZULTATI ISTRAŽIVANJA 72
ANALIZA I INTERPRETACIJA UPITNIKA ZA MLADE 73
MLADI RAZGOVARAJU S PREDSTAVNICAMA I PREDSTAVNICIMA (NE)VLADINOG SEKTORA 111
ZAKLJUČAK I PREPORUKE 119
RESURSI ZA PODRŠKU ŽRTVAMA NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI 124
KLJUČNI POJMOVI 131
LITERATURA 133
PRILOG 1 143
IZVODI IZ RECENZIJA 153

Co-funded by the European Union

O EUPEACE PROJEKTU

EUPeace je Evropski univerzitet za mir, pravdu i inkluzivna društva.[1] Naša misija je pružiti građankama i građanima sutrašnjice znanje, vještine i iskustva potrebna za oblikovanje mira, pravednijih i otpornijih društava. Inspirisan obnovljenim mostom u Mostaru – simbolom dijaloga i pomirenja – EUPeace pretvara evropske vrijednosti u praksu. EUPeace mrežu čini devet institucija visokog obrazovanja: Univerzitet u Marburgu (Njemačka), Univerzitet Justus Liebig u Giessenu (Njemačka), Univerzitet u Limogesu (Francuska), Univerzitet u Kalabriji (Italija), Univerzitet Comillas (Španija), Univerzitet Zapadne Bohemije u Pilzenu (Češka), Sveučilište u Mostaru (Bosna i Hercegovina), Univerzitet Çukurova (Turska), Univerzitet u Sarajevu (Bosna i Hercegovina), kao i naši pridruženi partneri u Evropi i šire.

Philipps-Universität Marburg	Marburg University
Justus-Liebig-Universität Gießen	Justus Liebig University Giessen
Université de Limoges	University of Limoges
Università della Calabria	University of Calabria
Universidad Pontificia Comillas	Comillas Pontifical University
Západočeská univerzita v Plzni	University of West Bohemia in Pilsen
Sveučilište u Mostaru	University of Mostar
Çukurova Üniversitesi	Çukurova University
Univerzitet u Sarajevu	University of Sarajevo

[1] Vidjeti više na: https://www.eupeace.eu/.

Co-funded by the European Union

Misija EUPeace projekta proteže se i izvan akademske sfere. Radni paket 7 (WP7) EUPeace Alliance posvećen je razvoju EUPeace LivingLab, dinamične platforme usmjerene na poticanje građanskog angažmana i inovacija. Olakšavanjem saradnje između različitih aktera, uključujući akademsku zajednicu, građane i građanke, civilno društvo, kreatore i kreatorke politika i privatni sektor, Living Peace Lab nastoji potaknuti dijalog i stvoriti konkretna i inovativna rješenja o temama mira, pravde i inkluzivnosti. Uz uspostavu EUPeace LivingLab, WP7 uspostavlja i Grupu za društveni dijalog (SDG), koja se sastoji od predstavnika i predstavnica unutar i izvan Alijanse. Ova grupa je zadužena za razvoj formata za kontinuirani društveni dijalog.

Co-funded by the European Union

UVOD

Projekt pod nazivom "Living Peace Lab: Developing Peer Education Initiatives" istražuje ključnu ulogu mladih u razumijevanju uzroka sve rasprostranjenijeg nasilja u zajednici, a njegovi ciljevi proizlaze iz misije i ciljeva EUPeace Alijanse koji uključuju poticanje dijaloga i generisanje inovativnih rješenja u područjima mira, pravde i inkluzivnosti. Voditeljice projekta su dr. Tatjana Žarković i prof. dr. Jelena Gaković sa Univerziteta u Sarajevu – Filozofski fakultet. Pored vodstva projekta, istraživački tim činile su i pridružene akademske članice istraživačkog tima prof. dr. Amila Ždralović sa Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta i prof. dr. Sandra Bjelan sa Univerziteta u Sarajevu – Filozofskog fakulteta. S obzirom na važnost saradničke, odnosno inkluzivne metodike rada, u istraživanje su aktivno uključeni studenti i studentice različitih studijskih programa na Univerzitetu u Sarajevu, koji su značajno doprinijeli/e istraživačkim aktivnostima i oblikovanju edukativnih alata za prevenciju različitih oblika nasilja u društvu. U skladu sa načelima EUPeace alijanse, koja naglašavaju važnost povezivanja akademske zajednice sa drugim društvenim sudionicama i sudionicima u cilju ostvarivanja pozitivnih društvenih promjena u našem okruženju, navedeni projekat je osmišljen u saradnji sa Fondacijom CURE i Agencijom za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. Sve aktivnosti su realizovane u prostorijama Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, gdje je u okviru radnog paketa 7, pod vodstvom dr. Gaja Trifkovića, osnovan EUPeace Living Lab.

Co-funded by the European Union

MLADI KAO AKTERI/KE PROMJENA U PREPOZNAVANJU I PREVENCIJI NASILJA

Mladi se u društvu nalaze u posebno osjetljivoj poziciji gdje se s jedne strane nalaze u procesu formiranja ličnog i kolektivnog identiteta, dok su s druge strane izloženi pritiscima i očekivanjima koja često nadilaze njihove resurse i kapacitete. U tom periodu, nasilje može djelovati kao prepreka razvoju, ali i kao ozbiljna prepreka ostvarivanju prava na sigurnost, obrazovanje i samorealizaciju. Nasilje među mladima predstavlja jedan od najozbiljnijih društvenih izazova savremenog doba. Njegovi oblici i intenzitet variraju u zavisnosti od kulturnog, socio-ekonomskog i institucionalnog okvira, ali u gotovo svim kontekstima ostavlja dugoročne posljedice po pojedince/ke, njihove porodice i zajednice.

Jedna od ključnih dimenzija nasilja jeste njegova rodna uslovljenost. Rodno zasnovano nasilje, koje obuhvata različite oblike – od fizičkog i seksualnog do psihičkog, ekonomskog i simboličkog – duboko je ukorijenjeno u društvenim strukturama moći i nejednakosti. Kod mladih, ovaj problem posebno dolazi do izražaja, jer je povezan sa procesima socijalizacije i internalizacije rodnih uloga koje oblikuju njihova ponašanja i odnose. Tako, dok je nasilje u užem smislu često vidljivo i prepoznatljivo, rodno zasnovano nasilje često se normalizuje, opravdava ili trivijalizuje, što otežava njegovu identifikaciju i prevenciju.

Projekat *Living Peace Lab: Developing Peer Education Initiatives* polazi od pretpostavke da mladi nisu samo pasivni primaoci znanja o nasilju, već mogu i moraju da budu aktivni akteri i akterke u prepoznavanju i njegovoj prevenciji.

Co-funded by the European Union

Vršnjačka edukacija, kao jedan od najefikasnijih alata u radu sa mladima, omogućava da se teme nasilja i rodne ravnopravnosti prenose na način koji je mladima razumljiv, blizak i kontekstualno relevantan. Na taj način, prevencija postaje proces zajedničkog učenja i djelovanja, u kojem mladi oblikuju strategije koje odgovaraju njihovim stvarnim iskustvima i potrebama. Neophodno je da kao društvo uvidimo važnost participacije mladih u procesima odlučivanja, posebno kada se tiču tema koje direktno utiču na njihovu svakodnevicu. U kontekstu nasilja, to znači da njihovo iskustvo i perspektiva predstavljaju neophodan resurs za razumijevanje uzroka, manifestacija i posljedica nasilnih ponašanja.

Prema istraživanjima, mladi su često prvi koji primijete nasilje u vršnjačkoj grupi, ali i oni koji, ukoliko su osnaženi, mogu reagovati na način koji sprečava eskalaciju sukoba (npr. Hajncl, Takšić i Kuprešak 2010). Njihova uloga je višestruka, jer osim detektovanja problema, mladi mogu da djeluju i preventivno kao edukatori/ce, vršnjački savjetnici/e, aktivisti/ce, ali i kao posrednici/e u rješavanju konflikata. Jedan od ključnih izazova jeste prelazak sa pasivne uloge “posmatrača/ice” na aktivnu ulogu “interventora/ke”. Upravo se zato u uspješnim pristupima prevenciji nasilja mladima dodjeljuje uloga lidera/ki i kreatora/ki promjena. To podrazumijeva da im se povjeri prostor i odgovornost, ali i pruže alati i znanja koja su im potrebna da djeluju.

Vršnjačka edukacija (*peer education*) predstavlja efikasan metod u radu sa mladima, jer polazi od principa da su mladi najprijemčiviji za poruke koje dolaze od njihovih vršnjaka i vršnjakinja. Za razliku od tradicionalnih modela, gdje se odrasli

Co-funded by the European Union

posmatraju kao jedini autoriteti, *peer-to-peer* pristup stavlja naglasak na zajedničko učenje i dijeljenje iskustava.

Prednosti vršnjačke edukacije uključuju:

a) Relevantnost i bliskost poruka, jer mladi prepoznaju da poruke dolaze od onih koji prolaze kroz slična iskustva.

b) Razbijanje tabua kroz otvaranje, kako se u vršnjačkom dijalogu lakše otvaraju teme koje su često stigmatizovane (npr. seksualno uznemiravanje, partnersko nasilje).

c) Osnaživanje mladih, jer učesnici/e razvijaju vještine komunikacije, liderstva i kritičkog mišljenja.

d) Održivost, jer peer edukatori/ce nastavljaju da šire znanje u svojim zajednicama i nakon formalnih programa.

U okviru projekta *Living Peace Lab*, vršnjačka edukacija povezuje se sa konceptom "mladih kao onih koji stvaraju znanje". To znači da oni/e ne prenose samo unaprijed pripremljene informacije, već i sami/e aktivno učestvuju u istraživanju lokalnog konteksta nasilja, kreiranju edukativnih materijala i razvoju preventivnih strategija. Na taj način, proces učenja prelazi iz statičnog u dinamičan i participativan.

Co-funded by the European Union

Mladi o prethodnim iskustvima rada na projektima o prevenciji nasilja

Na osnovu razgovora sa studentima i studenticama tokom radionica u okviru projekta, može se uočiti da prethodna iskustva mladih u projektima i programima prevencije nasilja nisu jednaka i da su značajno uslovljena obrazovnim nivoom i dostupnošću prilika. Manje od polovine učesnika/ca na radionicama imalo je ranije iskustvo sa ovakvim aktivnostima, obukama, radionicama i slično, odnosno 36% od ukupnog broja prisutnih. Zanimljivo je da su gotovo svi sa prethodnim iskustvom bili studenti i studentice drugog ciklusa studija, što ukazuje da su takve aktivnosti tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja mnogo rjeđe i manje dostupne.

Učesnici i učesnice naveli su i određene kritike dosadašnjih projekata. Često su opisivale/i radionice kao "prazne forme koje se svode na protokol", pri čemu je "fokus na ispunjavanju agende i procedura, a ne na stvarnom ishodu ili koristima za učesnike i učesnice". Student psihologije (drugi ciklus) ovakvo iskustvo opisao je sljedećim riječima:

> "Osjetim se ponekad kao sredstvo koje će da pokrije formu, bez fokusa na krajnji produkt. Svaka aktivnost i radionica zbog toga počinje da liči jedna na drugu."

Ovakva percepcija ukazuje da se sadržaj i srž radionica gube u jurnjavi za formom i pravilima, pri čemu krajnji produkt ne ispunjava predviđene ciljeve, a učesnici/e ne osjećaju da su njihove potrebe i interesi zaista uzeti u obzir. Studentica prava (drugi

ciklus) ističe da se nerijetko dešava da poslije takvih radionica učesnici i učesnice nemaju konkretno znanje ili nove uvide:

> "Dešava se često da nakon takvih radionica niko ništa na kraju nije naučio."

Ona naglašava važnost pažljivog odabira učesnika/ca i predavača/ica, kao i planiranja sadržaja, upozoravajući da se prostor ne daje "tek tako" samo zbog funkcije, imena ili formalnosti koje projekt zahtijeva.

S druge strane, iskustva nisu isključivo negativna. Studentica kriminalistike (drugi ciklus) navodi da su njeni utisci uglavnom pozitivni, uz napomenu da bi bilo veoma korisno da se u budućnosti veći akcenat stavi na praktična rješenja i primjenjiva znanja:

> "Uvijek samo pozitivno iskustvo, ali bi bio jako koristan veći fokus na praktična rješenja. Iz svega se uči, pa i iz ne tako spretnih pokušaja."

Ovi uvidi ukazuju da mladi vrednuju mogućnosti za učenje i razvoj u okviru projekata, ali ističu i potrebu da oni budu suštinski relevantni, interaktivni i praktično orijentisani, kako bi prevazilazili formu i ostavljali dugotrajniji uticaj.

METODOLOŠKI OKVIR REALIZACIJE ISTRAŽIVANJA I PROJEKTNIH AKTIVNOSTI

Metodološki okvir projekta oslanja se na principe *Challenge-Based Learning* (CBL) i participativnog istraživanja, gdje mladi ne učestvuju samo kao ispitanici/ce, već i

kao ko-kreatori/ke istraživačkog procesa i znanja. Studija polazi od problema različitih i sve kompleksnijih oblika nasilja među mladima u Bosni i Hercegovini, s posebnim fokusom na rodno zasnovano nasilje, njegove vidljive i latentne forme, te prepreke u njegovom prepoznavanju i prijavljivanju. Predmet istraživanja obuhvata percepcije, iskustva i stavove mladih o nasilju, kao i potencijale vršnjačke edukacije (*peer-to-peer* pristupa) u prevenciji nasilja i izgradnji sigurnog i inkluzivnog okruženja u obrazovnom i širem društvenom kontekstu.

Cilj istraživanja je analizirati kako mladi razumiju i doživljavaju različite oblike nasilja, posebno rodno zasnovano nasilje, te ispitati ulogu mladih kao aktivnih aktera/ki u njegovoj prevenciji. Dodatni cilj je procijeniti efikasnost participativnog i vršnjačkog pristupa u osnaživanju mladih za prepoznavanje, reagovanje i zagovaranje nenasilnih obrazaca ponašanja, kao i za razvoj edukativnih i preventivnih strategija u zajednici.

Studija je zasnovana na kombinaciji kvalitativnih i kvantitativnih metoda, u okviru participativnog i interdisciplinarnog istraživačkog dizajna. Korištene su sljedeće metode i tehnike: metoda kvalitativne analize sadržaja (analiza narativa i diskusija tokom radionica); survey-metoda, putem anketiranja mladih; metoda polustrukturiranog intervjua, realizovana kroz vođene razgovore sa studentima i studenticama, kao i predstavnicima/ama nevladinog i vladinog sektora. Kao instrumenti korišteni su: anketni upitnik za mlade, kreiran u participativnom procesu zajedno sa učesnicima/ama radionica; protokol polustrukturiranog

Co-funded by the European Union

intervjua; istraživačke bilješke i refleksije nastale tokom radionica u okviru *Living Lab* aktivnosti.

Uzorak istraživanja činili su studenti i studentice Univerziteta u Sarajevu, različitih studijskih programa i nivoa studija, koji su učestvovali u radionicama i istraživačkim aktivnostima u okviru projekta. Uzorak je namjerni i prigodni, formiran s ciljem uključivanja mladih sa različitim obrazovnim, socijalnim i iskustvenim pozadinama, kako bi se obuhvatile raznovrsne perspektive o nasilju i njegovoj prevenciji. Objašnjenje uzorka i ostali detalji vezani za anketni upitnik, sproveden zajedno sa učesnicama i učesnicima radionica, dati su u poglavlju Analiza i interpretacija upitnika za mlade.

Za razliku od tradicionalnih nastavnih pristupa i metoda, koje se zasnivaju na posredovanju činjenica i prenošenju unaprijed pripremljenih znanja, CBL podstiče učesnike i učesnice da postavljaju pitanja, identificiraju i istražuju probleme i osmišljavaju rješenja. *Challenge-Based Learning* (CBL) podrazumijeva efikasan i efektivan okvir za podučavanje i učenje dok se učesnici i učesnice aktivno uključuju u rješavanje stvarnih društvenih problema.

Osnovne karakteristike CBL-a (The Challenge Institute, 2018), a koje su bile metodičke smjernice u realizaciji projekta i pripadajućih radionica tokom procesa izrade ove studije, jesu:

1. *Student-centered*: mladi su u centru procesa; oni ne samo da učestvuju, već i oblikuju/identificiraju problem i predlažu rješenja.

2. *Real-world problems*: problemi su autentični i povezani sa lokalnim i globalnim izazovima (u našem primjeru, to je nasilje među mladima i rodno zasnovano nasilje).
3. *Innovation-focused*: pristup naglašava kreativnost, zahtijeva kritičko mišljenje i podstiče inovativne strategije u pristupu, istraživanju i rješavanju problema.
4. *Action-oriented*: proces ne ostaje na teorijskim spoznajama i činjenicama, već vodi do konkretnih proizvoda, kampanja ili priručnika.
5. *Collaborative*: učesnici i učesnice rade suradnički, u timovima i sa spoljnim akterima/kama (profesorima/cama, NVO sektorom, institucijama...).

CBL metodologija posebno se uklapa u teme prevencije nasilja, jer podstiče mlade da povežu lična iskustva sa širim društvenim procesima. Ona ih osnažuje da budu istraživači/ce, kritičari/ke, ali i inovatori/ke u iznalaženju rješenja.

Očekivani ishodi promjene i uticaj na akademsku zajednicu

Jedan od ključnih očekivanih ishoda projekta jeste promjena u načinu na koji mladi razumiju i prepoznaju nasilje. Kroz radionice i participativno istraživanje, učesnici i učesnice imali su priliku razvijati nove obrasce razmišljanja i ponašanja u okviru različitih tema sa očekivanim ishodima promjene:

1. od pasivnih posmatrača/ica ka aktivnim akterima, jer mladi istražuju samostalno i uče kako da reaguju na nasilje u svojoj okolini i kako da pruže podršku žrtvama,

Co-funded by the European Union

2. od internalizovanih stereotipa ka kritičkom razumijevanju, odnosno dekonstruisanjem rodnih uloga i normi, mladi istražuju i prepoznaju kako društvene strukture oblikuju nasilje,
3. od individualne odgovornosti ka kolektivnoj akciji, pri čemu se prepoznaje da je prevencija nasilja zajednička obaveza, a ne samo lična odluka pojedinca/ki.

Promjena percepcije i sagledavanje problema iz različitih perspektiva i 'cipela' posebno je značajna jer utiče na stvaranje kulture nenasilja u studentskim i omladinskim zajednicama. Projekt ima potencijal da ostavi trajan trag u akademskom okruženju. Fakulteti i univerziteti nisu samo mjesta obrazovanja, već i prostori gdje se oblikuju društvene vrijednosti i norme. Uvođenje vršnjačke edukacije i *peer-to-peer* pristupa doprinosi transformaciji akademskih institucija u inkluzivne i sigurne prostore. Neki od očekivanih uticaja na akademsku zajednicu su:

1. unapređenje kapaciteta profesora/ca i asistenata/ica da prepoznaju i reaguju na (rodno zasnovano) nasilje;
2. razvoj politika i procedura za prevenciju i sankcionisanje nasilja;
3. umrežavanje univerziteta sa civilnim sektorom s ciljem jačanja mehanizama za prevenciju nasilja;
4. promocija interdisciplinarnog pristupa (sociologija, pravo, psihologija, pedagogija, umjetnost, komunikologija) kao iznimno važnog u

razumijevanju društvenih fenomena i adekvatne reakcije na one koji negativno utiču na djecu i mlade.

Co-funded by the European Union

RODNO ZASNOVANO NASILJE MEĐU MLADIMA

Nasilje u omladinskoj populaciji nosi određene specifičnosti koje ga razlikuju od nasilja u drugim starosnim grupama. Prije svega, mladi su u fazi intenzivne socijalizacije, što znači da nasilje utiče ne samo na njihove trenutne odnose već i na oblikovanje njihovog identiteta, sistema vrijednosti i načina na koji će graditi odnose u odraslom dobu.

Odnosi u adolescentskim i studentskim vezama često se idealizuju, ali upravo zbog nedostatka iskustava i neravnoteže moći, mladi mogu biti izloženi kontrolisanju, manipulaciji i fizičkom nasilju u svojim intimnim odnosima. Neravnoteža moći je, izvan roditeljskog doma, naročito izražena u obrazovnim institucijama, te nasilje u obrazovnim institucijama uključuje različite oblike zlostavljanja među vršnjacima, ali i zloupotrebu autoriteta od strane nastavnog osoblja. Poseban problem predstavlja seksualno uznemiravanje, gdje su uslijed institucionalnog i strukturnog nasilja prisutne različite prepreke za prevenciju, ali i za prijavljivanje kada se nasilje već desi, koje uključuju strah od odmazde, nedostatak povjerenja u institucije i normalizaciju problematičnog ponašanja.

Rodno zasnovano nasilje (RZN) definiše se kao nasilje usmjereno prema osobi na osnovu njenog spola ili rodnog identiteta. Ono je ukorijenjeno u nejednakim društvenim odnosima moći i perpetuira rodne stereotipe i diskriminaciju. Kod mladih, RZN naročito je opasno jer se odvija u fazi učenja društvenih normi, a normalizacija nasilja može dovesti do njegovog reprodukovanja u odraslom životu. Takva kvazinormalizacija nasija dovodi do prepreka u prepoznavanju činjenice da

Co-funded by the European Union

osoba trpi i doživljava nasilje. Istaći ćemo neke od glavnih prepreka u prepoznavanju RZN, na koje je stavljen poseban fokus tokom izrade studije i istraživanja:

1. Pogrešna uvjerenja i stereotipe – npr. da 'ne znači da'; da se neko svojim stilom oblačenja 'nudi'; da je nasilje isključivo fizičko; ili da su žrtve uvijek žene.
2. 'Sivu zonu' između prihvatljivog ponašanja i nasilja – npr. zbog kulturnih i društvenih stereotipa i nametnutih obrazaca ponašanja nejasne granice između flerta i uznemiravanja.
3. Normalizaciju kroz kulturu i umjetnost – prikazivanje omalovažavajućih ili nasilnih obrazaca u filmovima, muzici i literaturi.
4. Zloupotrebu autoriteta – kada osobe koriste svoju poziciju, privilegije ili uticaj da opravdaju ili prikriju nasilno ponašanje.

Jedan od ključnih izazova u prevenciji RZN jeste činjenica da isti događaj različiti akteri/ke mogu tumačiti na potpuno različite načine (Hagerlid, Štulhofer, Redert i drugi 2024). Naprimjer, dok jedna osoba određeni komentar može smatrati komplimentom, druga ga doživljava kao uvredljiv i ponižavajući. Faktori koji utiču na različite interpretacije uključuju višestrukost različitosti i razlika, kao što su spol i rodni identitet, ali i odnos moći i hijerarhija i kontekstualne faktore. Ova višeslojnost percepcije stvara prepreke u kreiranju univerzalnih definicija i protokola za reagovanje, **što ističe važnost konstantne budne pažnje i podrške, pri čemu jačanje vršnjačke podrške, svjesnosti i saradnje ima prioritet**.

Co-funded by the European Union

Pojam i tipologija nasilja

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji nasilje predstavlja upotrebu fizičke sile ili moći, stvarne ili prijeteće, protiv sebe, druge osobe ili grupe, koja može dovesti do povrede, smrti, psihološke štete ili uskraćivanja osnovnih prava (više o tome u WHO 2025). Iako se često poistovjećuje sa fizičkim napadima, nasilje obuhvata čitav spektar oblika i to od onih vidljivih i direktnih, do suptilnih, simboličkih i strukturnih. Postoje različite tipologije nasilja u literaturi, što ukazuje na to da je nasilje višeslojni fenomen koji ne možemo svesti samo na individualne činove, već ga moramo posmatrati i kao društveni i kulturni problem. Izdvajamo tipologiju u nastavku:

Fizičko nasilje predstavlja najvidljiviji oblik i obuhvata direktnu primjenu sile koja može izazvati tjelesne povrede. Ono uključuje udaranje, šamaranje, gušenje, povlačenje, korišćenje oružja, kao i prisilno ograničavanje kretanja žrtve. Prema istraživanjima, fizičko nasilje se često javlja u kontekstu vršnjačkih sukoba, ali i u partnerskim odnosima mladih (više o tome npr. u Zečević 2010).

Psihičko ili emocionalno nasilje uključuje ponašanja koja narušavaju dostojanstvo i emocionalni integritet žrtve. Tu spadaju uvrede, prijetnje, ponižavanje, kontrola, izolacija, ali i manipulativni oblici ponašanja koji dovode do zbunjenosti i osjećaja nemoći kod žrtve. Emocionalno nasilje se smatra jednim od najrasprostranjenijih, a istovremeno i najtežih za prepoznavanje (više o tome u Sweet 2019; Katz 2016)

Co-funded by the European Union

Seksualno nasilje obuhvata svaki seksualni čin ili pokušaj njegovog ostvarivanja bez saglasnosti, uključujući uznemiravanje, pritisak, neželjene komentare i dodire, pa sve do silovanja. U omladinskoj populaciji seksualno nasilje se često dešava u kontekstu intimnih odnosa, ali i u obrazovnim institucijama, gdje veliku ulogu ima i zloupotreba autoriteta unutar institucija (npr. vidjeti u Brownmiller 1975; Gavey 2005; Foucault 1978; Hirsch i Khan 2020).

Ekonomsko nasilje podrazumijeva uskraćivanje resursa i kontrole nad finansijskim sredstvima. Kod mladih se manifestuje kroz zavisnost od roditelja/ki, partnera/ki ili institucija, čime se dodatno otežava njihova samostalnost i mogućnost prijavljivanja nasilja (npr. vidjeti u Benería 2003).

Institucionalno i strukturno nasilje odnosi se na situacije u kojima društvene i institucionalne strukture stvaraju ili održavaju nejednakosti i diskriminaciju. Kod mladih ono može uključivati neadekvatne mehanizme zaštite u školama, na fakultetima ili u sistemima socijalne i pravne podrške (npr. vidjeti u Galtung 1969; Farmer 2004; Bourdieu i Passeron 1977).

Cyberbullying kao savremeni oblik nasilja ističe problem nasilja u digitalnom svijetu, što je posebno rasprostranjeno među mladima i ostavlja duboke posljedice po mentalno zdravlje (npr. vidjeti u Patchin i Hinduja 2015).

Co-funded by the European Union

Radionica I: DIVERZITET I INKLUZIVNOST KAO TEMELJNE PRETPOSTAVKE KOOPERATIVNOG RADA

U okviru projekta "Living Peace Lab: Developing Peer Education Initiatives" održane su četiri radionice s nekoliko ciljeva i tema: da se unaprijede vještine polaznika/ca u polju asertivne komunikacije za kooperaciju, aktivno slušanje i nenasilno rješavanje konflikata, zatim na temu intersekcijske diskriminacije, potom o ulozi kulture i umjetnosti u prevenciji nasilja i na kraju edukacija o oblicima digitalnog nasilja, ali i društvenim mrežama kao konstruktivnom alatu za podizanje svijesti o nenasilnim rješenjima konflikata. Učesnice/i su bili izuzetno motivisane/i da dalje razvijaju svoje ideje i stavove u kontekstu konkretnog društvenog izazova, kao što je nasilje, tako da su zajedno sa mentoricama radnih grupa kreirali/e pitanja za intervjue, kao i anketni upitnik koji je pružio dragocjene uvide u problematiku nasilja među mladima.

Pored toga što projekt osnažuje saradnju akademskog, nevladinog i javnog sektora kako bi se prevazišli konflikti i kultura nasilja u društvu, ono što radionice čini posebnima jest peer-to-peer pristup – metoda u kojoj su mladi uz moderaciju učili jedni od drugih kroz dijeljenje iskustava i vještina, kako bi stečene kompetencije mogli dalje unapređivati i poticati svoje vršnjake i vršnjakinje na isto. Uspješna realizacija EUPeace Living Lab radionica, razvijenih u partnerstvu sa mladima, koji najbolje poznaju izazove svoje generacije, pokazuje koliko su ovakvi susreti važni, posebno kada se za mlade otvara prostor da osmisle specifične istraživačke segmente i strategije za borbu protiv nasilja.

Co-funded by the European Union

S ciljem međusobnog upoznavanja polaznika i polaznica, te uspostavljanja pravila zajedničkog rada i dinamike grupe, realizovana je prva projektna radionica pod nazivom "Od *ja* i *ti* prema *mi* – diverzitet i inkluzivnost kao temeljne pretpostavke kooperativnog rada". Prva radionica je imala primarni fokus na razvoj saradnje među učesnicama i učesnicima radi orijentacije na zajedničku akciju prema zahtjevima CBL metodologije.

U nastavku donosimo scenarij za realizaciju prve radionice s opisima aktivnosti.

Co-funded by the European Union

1. RADIONICA: *OD JA I TI PREMA MI – DIVERZITET I INKLUZIVNOST KAO TEMELJNE PRETPOSTAVKE KOOPERATIVNOG RADA*			
Datum	11. 3. 2025.	Trajanje	09:00–13:00
Učesnici/učesnice	Studenti/studentice (maksimalno 25 u grupi)	Voditeljica/ moderatorica	Sandra Bjelan Tatjana Žarković
Cilj radionice	Cilj radionice je međusobno upoznavanje polaznika i polaznica te uspostavljanje pravila zajedničkog rada i dinamike grupe. Također, cilj radionice je upoznati polaznike i polaznice radionice sa asertivnim tehnikama komunikacije i formirati kooperativne grupe.		
Očekivani ishodi učenja	Nakon realizovane radionice, učesnici i učesnice bit će u stanju: • istaknuti vlastite snage/osobine/karakteristike/vještine koje ih čine kompetentnim u njegovanju međuljudskih odnosa; • preispitati učinkovitost vlastitih strategija u nošenju s izazovima u susretu s drugim i drugačijim; • primijeniti tehnike asertivnog komuniciranja; • predložiti teme koje se mogu istraživati s ciljem zagovaranja sigurnog okruženja za sve i aktivnosti u svrhu prevencije nasilja.		
Oblici, metode i kreativne aktivne tehnike podučavanja i učenja	Frontalni, grupni, rad u paru i individualni oblik rada. Metoda usmenog izlaganja (objašnjavanja), metoda razgovora, metoda ilustracije i demonstracije, metoda praktičnih radova.		
Didaktička sredstva, pomagala i materijal	Laptop, projektor, zvučnici, stikeri, olovke/flomasteri, bijeli papir za pisanje		
Aktivnost/trajanje	Opis aktivnosti		
1. sesija: Upoznavanje sa projektom, načinima rada i uspostavljanje dinamike grupe			

Co-funded by the European Union

Dogovor o načinu rada na radionici (15 min)	Nakon uvodnih riječi u kojima će učesnicima i učesnicama biti predstavljen projekat i ciklus radionica koje će pohađati, slijedi dogovor o načinu rada na radionicama. On podrazumijeva uspostavljanje pravila koja će oblikovati sigurno okruženje za svakog učesnika i učesnicu, razgovor o očekivanoj dinamici i strukturi rada, kao i o očekivanjima učesnika i učesnica od ove/prve radionice. Ovo je prilika da, između ostalog, voditeljice naglase kako će svi učesnici i učesnice radionice biti u prilici aktivno učestvovati na način koji najbolje odgovara njihovom stilu, ali da nema posmatrača/ica, da je važno međusobno se slušati te ne skretati s teme tokom izlaganja i diskusije, budući da je vrijeme za svaku aktivnost ograničeno. Također, važno je zamoliti (i toga se i same pridržavati kao voditeljice) da sve što se u grupi kaže ostane u grupi te se s uvažavanjem i pažnjom odnositi prema iskustvima svih učesnika i učesnica.
Aktivnost: “Ja sam” (30 min)	Za realizaciju ove aktivnosti potrebno je da svi/e učesnici i učesnice kao i voditeljice sjede na stolicama prethodno posloženim u formaciju kruga ili polukruga. Zamolite učesnike i učesnice da se predstave jedni drugima na način da kažu svoje ime i neku svoju osobinu/karakteristiku/vještinu/sposobnost koja počinje prvim slovom njegovog/njenog imena. Prilikom realizacije aktivnosti upoznavanja, nakon što date uputu, započnite upoznavanje tako što će se najprije voditeljice predstaviti i na taj način modelirati aktivnost te ostaviti prostora da one/i koji/e eventualno nisu razumjeli/e uputu sada tačno znaju šta trebaju napraviti. Naprimjer: Ja sam Alma – autentična Alma. Ili: Ja sam Sandra – strpljiva Sandra… Nakon što se svi/e predstave, zamolite ih da napišu svoje ime na stikerima koje ste prethodno pripremili i da ime stave na vidjivo mjesto kako biste se svi/e jedni/e drugima mogli obraćati direktno do kraja radionice. Kada se svi/e predstave na ovaj način, pitajte ih, kako im ta osobina/karakteristika/vještina/sposobnost pomaže ili odmaže u njihovim svakodnevnim ulogama i odnosima koje grade s ljudima? Koje su još njihove snage kojima grade dobre međuljudske odnose? Koji su izazovi s kojima se susreću na tom putu? Sada zamolite učesnike i učesnice da ustanu i da svojim spontanim kretanjem ispune prostor. Za to vrijeme voditeljice će čitati neke tvrdnje, a oni će svojim položajem tijela u prostoru (grupisanjem) komunicirati stepen slaganja sa tvrdnjom. Ovdje je važno da voditelj pokaže da je

Co-funded by the European Union

	naprimjer, u desnom krajnjem dijelu prostora odgovor *u potpunosti se slažem*, a u krajnjem lijevom *uopće se ne slažem* ili da/ne u zavisnosti od pitanja. Važno je da tvrdnje/pitanja budu neugrožavajuća i da koriste upoznavanju kao glavnom cilju. **Naprimjer:** odrasla sam s roditeljima/roditeljkama/starateljkama/starateljima koje/i su voljeli muziku; odrasla sam u domu sa više od 50 knjiga; imam strah od zatvorenog prostora; taktilna sam osoba i dodir mi prija; rekla bih za sebe da sam vrlo stidljiva osoba; zadovoljan/na sam svojim životom i onim što sam do sada postigla/postigao; kada razmišljam o budućnosti sve se čini jasno i jednostavno: uživam u čitanju i istraživanju; volim zadatke u kojima trebam raditi s drugima; volim da idem u duge šetnje gradom ili u prirodi, kada me uhvati nervoza počnem polako i duboko da dišem; strog/a sam prema sebi; volim more; volim snijeg itd.
Aktivnost: "Iskustva i očekivanja" (45 min)	Brainstorming sesija gde je cilj jedino aktivno slušati studente/ice (bilježiti svaka od nas tok priče i sve što zapažamo verbalno, neverbalno, emocije tokom razgovora), odrediti parove po dvoje slučajnim odabirom (npr. bacanjem loptice) i zamoliti po dvoje da moderiraju diskusije koji će se smjenjivati na svakih deset minuta. Pitanja **kojim ih voditeljice fokusiraju na temu** mogu biti: jeste li do sada tokom školovanja ili neformalnog obrazovanja pohađali radionice/predavanja/aktivnosti o nasilju; da li su edukacije koje su pohađali do sada bile korisne; na koji način jesu, a u kojim aspektima možda nisu; da li su prethodne radionice, koje su pohađali sa temom nasilja, realizovane tako da podržavaju i grade osećaj pripadanja i aktivnog učešća u izgradnji procesa i krajnjeg rezultata radionica, na koji način se to može postići, kako da se usmjerimo na vaše razumijevanje, ideje, sistem relevancije, kako povezati aktivnosti ovdje sa aktivnostima u zajednici i sl. <u>Bilješke brainstorming sesija iskoristiti za sljedeće aktivnosti.</u> Ova aktivnost završava se na način da učesnici i učesnice na stikere iste boje (naprimjer plave) zapišu **šta sve sa sobom donose na ovu radionicu**. To može biti dobro raspoloženje, neka osobina koja grupi može koristiti, interesovanje, motivacija i sl. Na drugu boju stikera će napisati svoja **očekivanja, tj. šta žele da iznesu sa radionice**. Svi mogu ustati i na prethodno pripremljen *flip chart* zalijepiti svoje stikere. Voditeljica će samo kratko proći kroz ono što jesu resursi i izazovi koje imamo u grupi (stikeri UNOSIM) te verbalizirati očekivanja napisana na stickerima IZNOSIM. Važno je da za **vrijeme trajanja radionice ostaju vidljivi** kako bi

	na kraju učesnici i učesnice mogle ponijeti sa sobom i sticker ukoliko procijene da je očekivanje realizovano.
2. sesija: Asertivna komunikacija kao alat kooperativnog rada	
Predavanja s diskusijom i vježbama (60 min)	U ovom dijelu radionice voditeljica će prezentirati važnost asertivne komunikacije u svakodnevnom funkcionisanju svakog pojedinca/ke, koju najbolje karakteriše vještina zauzimanja za sebe. Vještina zauzimanja za sebe podrazumijeva zauzimanje za vlastita prava, kao i jasno izražavanja vlastitih potreba na prihvatljiv način. Usvajanje navedene vještine utiče na samopoštovanje, što pridonosi razvijanju bolje slike o sebi te efikasnijem njegovanju odnosa s drugima koji isključuju nasilje. Asertivna komunikacija može pomoći u preveniranju konflikata te njihovom uspješnijem rješavanju, ali i u zauzimanju za prava i potrebe drugih. Voditeljica će tematizirati tehnike aktivnog slušanja, upotrebe “ja” poruka i rješavanje konflikata metodom “pobjednik – pobjednik”. Tehnike će najprije biti kratko predstavljene, zatim će biti navedeni primjeri, a onda date vježbe za učesnike i učesnice.
3. sesija: Formiranje kooperativnih grupa. Refleksija i upute za rad do naredne radionice	
Aktivnost: Formiranje kooperativnih grupa (40 min)	Voditeljice će sada s učesnicima i učesnicama razgovarati o tome koji su **prioriteti u adresiranju vršnjačkog nasilja sa fokusom na rodno zasnovano nasilje (voditeljice bilježe dok oni diskutiraju**). Nakon diskusije, važno je zajedno sumirati rečeno, imenovati vrste i forme nasilja; razgovarati i dogovoriti prioritete, te pojedinačno argumentirati zašto izabrani niz prioriteta. Teme mogu biti seksualno nasilje, cyberbullying, verbalno nasilje, fizičko nasilje, nasilje koje doživljavaju marginalizovane grupe, rizik viktimizacije i individualna sposobnost da se prijavi nailje i potraži zaštita, prevencija nasilja u fokusu, victim blaming i poteškoće identifikacije nasilja, ignorisanje i isključivanje kao forma nasilja, umjetnost i nasilje... Sada je vrijeme da se formiraju kooperativne grupe za daljnji rad na prioritetima koji su dogovoreni. Važno je u prethodnom koraku izlistati dovoljan broj prioriteta kako bi svaka grupa mogla dobiti drugačiji zadatak. Grupe bi trebale brojati 3 ili 4 člana – sve manje ili više može

Co-funded by the European Union

	usložiti kooperativni rad. Grupe se mogu formirati prema kriterijima, preferencijama i sl. Treba biti oprezan s uputom da mogu birati s kim žele raditi s obzirom na to da se može dogoditi i nebiranje, odnosno da neko bude izostavljen. Voditelji mogu unaprijed pripremiti određene kriterije i učiniti grupisanje ciljanim. Nakon što su grupe formirane, važno je dodijeliti i teme/problemske situacije/izabrane prioritete. Navesti da je u okviru svake teme i svakog prirориteta rodno pitanje neizbježno i duboko utkano – **prodiskutovati na koji način u svakoj od navedenih prioriteta**. Nakom formiranja grupa svaka grupa dobija **svoju mentoricu** koja pomaže u procesu.
Aktivnost: Refleksija i upute za rad do naredne radionice (20 min)	U završnoj aktivnosti s učesnicima i učesnicama voditeljice reflektiraju na proces i sadržaj koji je ponuđen na radionici. Svako može reći riječ/rečenicu/misao/osjećaj povezan s radionicom kroz koju su prošli. Također, svako od njih treba ustati do flip charta, pronaći svoj IZNOSIM sticker i uzeti ga ako je očekivanje realizovano. Ukoliko nije djelimično ili potpuno, mogu objasniti zašto/šta nije realizovano i njihove prijedloge za daljnji rad. Za narednu radionicu kooperativne grupe imaju zadatak istražiti kako različite forme nasilja utiču na njihovu zajednicu i diskutovati ulogu koju mladi ljudi imaju u generisanju i razumijevanju mogućih rešenja, stavljajući to u kontekst teme/prioriteta koje su birali. Istražiti u tom kontekstu i pojam intersekcionalnost i intersekcijska diskriminacija. Zadatak mogu pripremiti u formi prezentacije, poster prezentacije, videomaterijala, dramskog prikaza i sl.

Da bi se omogućila promjena načina razumijevanja, osim prethodno navedene radionice, održale su se još tri, gdje se problem nasilja među mladima sagledavao iz različitih perspektiva. Detaljnije o ostalim radionicama navedeno je u nastavku teksta.

Co-funded by the European Union

Radionica II: INTERSEKCIJA I VIŠESTRUKA DISKRIMINACIJA

Pojmom društvene stratifikacije označavamo "poseban oblik društvene nejednakosti koji se tiče postojanja uočljivih društvenih grupa koje su rangirane jedna iznad druge u smislu faktora kakvi su prestiž [ugled] i bogatstvo" (Haralambos i Holborn 2002: 47). S druge strane, diskriminacija je radnja ili proces koji može pojačati ili pogoršati društvenu stratifikaciju, ali nije isto što i sama stratifikacija koja je širi pojam i odnosi se na cjelokupnu strukturu društvenih nejednakosti. Društvena stratifikacija uključuje različite procese i radnje koje je proizvode i održavaju društvene nejednakosti, a diskriminacija može biti jedna od takvih radnji ili procesa. Manifestovanje diskriminacije je produkt postojanja stratifikacije kao trajnog i sistemskog oblika nejednakosti koja se utvrđuje temeljem društvenih činjenica klase, spola, roda, prestiža i moći u specifičnom kontekstu (Saunders 2001: 2–4).

> "Diskriminacija je svaki oblik zlostavljanja i represije, koji može i ne mora uključivati fizičko nasilje. Zasnovana na principu razlikovanja i različitosti, ona ideološki i posredstvom institucija koje posjeduju moć da nadziru i kažnjavaju, lišava prava sve one koji se na ovaj ili onaj način ne uklapaju u dominantnu matricu. Princip po kome diskriminacija funkcioniše može se vezati kako za ignoranciju tako i za privilegovano znanje, ali su mu u osnovi netolerantnost i moć." (Banović 2011: 17)

Zavisno od nivoa na kojem se ispoljava, diskriminacija može biti: a) individualna (koja se odnosi na diskriminišuće ponašanje koje ispoljava pojedinac/ka ili grupe

Co-funded by the European Union

pojedinaca/ki i usmjereno prema drugim osobama ili grupama), b) institucionalna (politike ili prakse institucija prema pojedincima/kama i/ili pojedinim društvenim grupama; institucionalne politike koje favorizuju jednu grupu naspram drugih grupa i/ili imaju negativan učinak prema drugim društvenim grupama) i c) strukturalna diskriminacija (postojanje iste politike prema svima ne uzimajući u obzir razlike koje karakterišu pripadnike/ce manjinskih grupa i/ili strukturalne prepreke koje grupama ne pružaju jednak pristup resursima) (Mršević 2011: 38–39).

Zakon o jednakopravnosti spolova u BiH (ZoRSBiH) definisao je sljedeće oblike diskriminacije: direktna, indirektna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, podsticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovu spola (član 3, stav 2). Pored toga, u odjeljku koji se odnosi na definicije, prepoznaje se i diskriminacija u jeziku kao korištenje isključivo jednog gramatičkog roda kao generičkog pojma (član 9, stav e).

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije BiH (član 4, stav 6), "težim oblikom diskriminacije smatrat će se diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po više osnova iz člana 2. stav 1. ovog zakona (višestruka diskriminacija), diskriminacija počinjena više puta (ponovljena diskriminacija) i diskriminacija koja postoji duže vrijeme (produžena diskriminacija)".

Koncept 'višestruke diskriminacije' odnosi se na sve slučajeve diskriminacije nastale na nekoliko diskriminišućih osnova, a može se manifestovati na dva načina – kao 'dodana diskriminacija', "kada se diskriminacija temelji na nekoliko odvojenih razloga ili kao 'intersekcijska diskriminacija' gdje dva ili više razloga za

diskriminaciju međusobno djeluju tako da postanu neodvojivi" (EIGE 2016). Koncept intersekcije ukazao je na diskriminaciju koja se dešava na presjeku identiteta. Upravo feminističke teoretičarke, među kojima se posebno ističe ime Kimberle Crenshaw, pokazuju kako različiti oblici diskriminacije djeluju zajedno i pojačavaju diskriminaciju.

Intersekcionalni pristup podrazumijeva razumijevanje da rodno zasnovano nasilje nije homogeno iskustvo, već da ga oblikuju i druge društvene odrednice, poput seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, invaliditeta ili socio-ekonomskog statusa. Kada govorimo o rodno zasnovanom nasilju, različita istraživanja ističu da su posebno ugrožene LGBTQ+ osobe, etničke manjine i mladi sa invaliditetom, koje se suočavaju sa višestrukom diskriminacijom (npr. u Coulter et al. 2017; Hebarth et al. 2020; Wood et al. 2021). Ovaj pristup je ključan za razvoj efikasnih strategija prevencije, jer omogućava da se prepoznaju specifične ranjivosti i osigura inkluzivna zaštita.

Navedenu temu smo s učesnicima i učesnicama Projekta realizirale slijedeći scenarij radionice koji donosimo u nastavku teksta:

1. RADIONICA: KONTEKSTUALNA ANALIZA (INTERSEKCIJSKA DISKRIMINACIJA)			
Datum	22. 4. 2025.	Trajanje	09:00–13:00
Učesnici/učesnice	Studenti/studentice (maksimalno 20 u grupi)	Voditeljica/ Moderatorica	Amila Ždralović Tatjana Žarković

Co-funded by the European Union

Cilj radionice	Cilj radionice je upoznavanje polaznika i polaznica sa različitim iskustvima diskriminacije i ukrštajućim faktorima koji povećavaju mogućnosti iskustva diskriminacije i nasilja. Osim toga cilj je i zajednički sa učesnicima/ama odabrati glavne teme za kreiranje i razradu skupa pitanja za prikupljanje podataka na terenu.
Očekivani ishodi učenja	Nakon realizovane radionice, učesnici i učesnice bit će u stanju: • prepoznati ukrštajuće faktore u iskustvima izloženosti diskriminaciji i nasilju; • prepoznati sopstvenu pozicioniranost i situiranost pogleda na druge i drugačije; • kreirati upitnik u svrhu prikupljanja podataka relevantnih za cilj istraživanja.
Oblici, metode i kreativne aktivne tehnike podučavanja i učenja	Frontalni, grupni, rad u paru i individualni oblik rada. Usmeno izlaganje, razgovor, ilustracije i demonstracija zadataka, praktični radovi.
Didaktička sredstva, pomagala i materijal	Laptop, projektor, zvučnici, stikeri, olovke/flomasteri, bijeli papir za pisanje
Aktivnost/trajanje	Opis aktivnosti
1. sesija: Šta je to intersekcijska diskriminacija? Teorija i razmjena ideja, znanja i iskustava.	
Teorijski input, diskusije i vježbe (45 min)	Uvod u teorijski input započinje aktivnošću koja ima za cilj da ukaže na različite prakse obezvređivanja i omalovažavanja koje imaju svoj odraz u samom jeziku. Na parčetu papira napišu se različite riječi koje moraju biti što upadljivije, gdje je cilj igre da se u jednoj rečenici upotrebi dobijena riječ (skrivena i izvučena iz šešira). U rečenici se dobijena riječ mora tako upakovati i sakriti da se ne može pogoditi koja je tajna riječ. Svako ko to uspije dobije poene. Jedna grupa riječi napisanih na parčetu

Co-funded by the European Union

	papira, koji će svako od učesnika/ca izvlačiti, bit će generalno upadljive, ali neutralne npr. flamingos, kokpit, mravojed, violončelo, konotacija, šljokice itd.; te druga grupa riječi koje su upadljive, ali nisu neutralne već sa sobom donose i pitanje političke korektnosti; npr. ciganka, ilegalac, invalid, krivooki, raspuštenica itd. Kada dobiju riječi, izvlače se i situacije u kojima se riječ mora upotrijebiti, npr: u velikom ste liftu sa nekolilko nepoznatih ljudi i lift se zaglavio; na času joge ste; dobili ste kolačić sudbine, pročitajte šta piše na njemu; prepričavate san koji vam se nikada nije ostvario; u avionu ste i osjete se jake turbulencije; na vjenčanju ste i držite zdravicu za mladence; ohrabrujete prijateljicu da se suprostavi nadređenima, na izletu ste na predivnoj livadi punoj cvijeća, pokušavate da letite krilima koje sto napravili i uspjeli ste itd. Učesnici/e dobijaju instrukciju da ako žele mogu koristiti i pomoć AI na telefonu za kreiranje rečenica koje će sakriti tajnu riječ u zadatim situacijama. Nakon navedene aktivnosti započinje se diskusija o tome koliko je bilo teško sakriti jednu i drugu prethodno navedenu grupu reči i refleksija o prethodnoj igri. Voditeljice će nakon diskusije predstaviti teorijske i legislativne koncepte intersekcijske i višestruke diskriminacije i na osnovu tih inputa podsticati daljnju diskusiju.
Brainstorming sesija: “Akcija i reakcija” (45 min)	Brainstorming sesija gde je cilj jedino aktivno slušati studentice i studente (bilježimo svaka od nas tok priče i sve što zapažamo verbalno, neverbalno, emocije tokom razgovora), odrediti parove po dvoje slučajnim odabirom (npr. bacanjem loptice) i zamoliti po dvoje da moderiraju diskusije, koji će se smjenjivati na svakih deset minuta. S obzirom na to da je prema istraživanjima krucijalno za smanjivanje vršnjačkog nasilja reagovanje (adekvatna reakcija) vršnjaka i vršnjakinja na nasilje ili grubosti koje primijete i koje se dešava u njihovoj okruženju, voditeljice će dalje usmjeravati raspravu pitanjima: – da li se to dešava; da li se adekvatno reaguje; kada da, kada ne; zašto; da li je nekada teško prepoznati nasilje i da li je to razlog zašto ne reagujemo; da li smo i zašto otupjeli na nasilje i grubosti; ako da, zbog čega smo otupili, koje faktore tu možemo razlikovati; koliko je problem strah; kako se toga osloboditi; kako tražiti podršku u slučaju straha da se reaguje; ako se reaguje na nasilje, kako se reaguje, kako to podsticati,

Co-funded by the European Union

	promovisati povećanje reakcija, podići svijest o bitnosti reakcija, da li je to bitno? Bilješke brainstorming sesija iskoristiti za sljedeće aktivnosti. Pitanje adekvatne i pravovremene reakcije dodatno produbiti kroz – brainstorming o ukrštajućim faktorima, kao što su: **1. rod, 2. socio-ekonomski status, 3. uticaji i odgovor institucija**. Naglasiti problematiku institucija i pravnih propisa i prepoznavanja u pozitivnom pravu. Svaki od faktora će se posebno prodiskutovati – npr. da li bi se dodatno promijenila situacija da je osoba Romkinja, LGBT osoba, osoba bez roditeljskog staranja.
2. sesija: Kako razviti upitnik; zajednički rad na kreiranju upitnika prema izabranim temama i prioritetima	
Predavanja s diskusijom i vježbama (60 min)	U ovom dijelu radionice voditeljica će prezentovati osnovne vještine akademskog pisanja (citiranje i pretraživanje izvora) i osnovna pravila u izradi upitnika, te najčešće greške koje je neophodno izbjegavati. Nakon predstavljenih osnovnih pravila započinje se zajednički rad na izradi upitnika. Svaka od prethodno formiranih grupa (prema prioritetima) istaći će glavne teme, koje smatraju da su posebno važne, te će se dalje, prema pojedinačnim grupama i njihovim temama i podtemama, zajednički razvijati konkretna pitanja. Za kreiranje upitnika koristiti i bilješke sa prethodnih brainstorming sesija. Upitnik je namijenjen mladima, a u grupi će se razgovarati o ciljnoj grupu i godinama ispitanika/ca. Nakon što se upitnik izradi, do sljedeće sesije svako mora da pronađe 20 osoba sa kojom će ispuniti upitnik i donijeti ispunjene upitnike na sljedeći susret.
Prezentacije urađenih zadataka pojedinačnih grupa (45 min)	Prezentacije urađenih zadataka (zadatak dobijen na prethodnom terminu tokom prve radionice), gdje su kooperativne grupe istražile kako različite forme nasilja utiču na njihovu zajednicu i diskutovati ulogu koju mladi ljudi imaju u generisanju i razumijevanju mogućih rešenja, stavljajući to u kontekst teme/prioriteta koje su birali, te u tom kontekstu istražiti pojam intersekcionalnost i intersekcijska diskriminacija. Zadatak se izlaže u formi prezentacije, poster prezentacije, videomaterijala, dramskog prikaza i sl. U okviru svake

Co-funded by the European Union

	teme i svakog prioriteta rodno pitanje je neizbježno i duboko utkano, te se ponovo u grupama posebno tematiziralo pitanje roda u odnosu na svaku od tema i prezentacija.
3. sesija: Refleksija i upute za rad do naredne radionice	
Aktivnost: Refleksija i upute za rad do naredne radionice (15 min)	U završnoj aktivnosti s učesnicima i učesnicama voditeljice reflektiraju na proces i sadržaj koji je ponuđen na radionici. Svako može reći riječ/rečenicu/misao/osjećaj povezan s radionicom kroz koju su prošli. Za narednu radionicu kooperativne grupe imaju zadatak da zajedno prema navedenim prioritetima pripreme pitanja za Agenciju za ravnopravnost spolova BiH i predstavnice Fondacije CURE. Prethodno će se istražiti čime se navedene organizacije bave. Voditeljice će najaviti njihov dolazak na narednim radionicama i dati upute za daljnji rad na upitnicima za mlade.

Radionica III: UMJETNOST, MOĆ I NASILJE VIZUELIZACIJE

Vizuelna kultura oblikuje načine na koje doživljavamo svijet, identitet i "drugost". Umjetnički kanoni nisu neutralni, već oni nužno nose u sebi rodnu i društvenu pristrasnost. Haraway u svom djelu Situated Knowledges (1988) ukazuje da je "viđenje uvek pitanje moći da se vidi – i, sasvim moguće, i nasilja impliciranog kroz naše prakse vizuelizacije". Longino (2004) naglašava da feministička epistemologija razotkriva upravo tu "rodnu pristrasnost" koja prožima kako uže akademske oblasti i discipline, tako i šire vizuelne i umjetničke prakse. Time se ističe važnost odmaka od univerzalnih narativa, te da je nužno polaziti iz parcijalnih perspektiva koje prepoznaju historijske i rodne kontekste.

Kritičko promišljanje umjetnosti otvara pitanje: ko ima pravo da tumači djelo i iz čije perspektive? Tradicionalno obrazovanje umjetnost i književnost prikazuje kroz

Co-funded by the European Union

univerzalističke narative, čime implicitno poriče identitet posmatrača i posmatračice. Vogel (1988) ističe da su mnoga "klasična" djela umjetnosti, poput aktova Françoisa Bouchera u doba rokokoa, "oljuštena od punog historijskog značenja i otpremljena u carstvo univerzalija", te kao takva funkcionišu kao mehanizam ideološke mistifikacije. Subjekti (najčešće žene) svode se na objekte estetskog ili čulnog uživanja, dok se publika uči da to posmatra kao "umjetnost", lišenu realnih odnosa moći i nasilja koje ona implicira.

Na taj način, umjetnost može postati prostor u kojem se nasilje normalizuje, sakriva i legitimiše kroz estetiku. Hall (1997) govori o procesu "dekodiranja" kulturnih poruka, te time ističe da publika nikada ne konzumira sadržaj pasivno, već ga interpretira u odnosu na sopstvene pozicije i kontekste. Butler (1990) dodatno ističe da se identitet nameće kao normativni ideal, pa tako ni rod nije samo deskriptivna kategorija, već proizvod političkih i kulturnih središta u kojima se stalno održava. To znači da kulturna djela ne samo da reflektuju stvarnost već aktivno oblikuju rodne identitete i odnose moći. Kada se nasilje prikazuje kao romantično, poželjno ili trivijalno (npr. kroz filmove, muziku, popularnu kulturu), mladi usvajaju te obrasce kao dio "normalnog".

Kultura i obrazovanje: Izazov transformacije

Kultura i umjetnost nisu neutralne sfere već su, upravo suprotno, duboko političke i rodno obilježene. Njihova moć da oblikuju percepciju identiteta, nasilja i moći može se koristiti i za reprodukciju patrijarhalnih obrazaca i za njihovu dekonstrukciju. Kada se umjetnost koristi kao prostor kritike i participativnog

Co-funded by the European Union

učenja, ona postaje sredstvo prevencije nasilja i osnaživanja mladih. Time se ostvaruje njen puni potencijal, a to je da umjetnost ne bude samo prosta refleksija društva, već i ona koja prepoznaje i direktno ili indirektno pokreće i prati društvene promjene.

Da bi umjetnost imala prevencijsku funkciju, nužno je transformisati i način na koji se ona predaje i predstavlja. Umesto univerzalističkog i ahistorijskog pristupa, potrebno je kritičko obrazovanje koje podstiče dijalog, postavljanje pitanja i preispitivanje dominantnih narativa.

Upravo tu se umjetnost povezuje sa metodologijama poput Challenge-Based Learning, gdje mlade osobe kroz umjetničko stvaralaštvo i analizu razvijaju kritičko mišljenje, postaju svjesni rodnih dimenzija nasilja i stvaraju nove narative otpora.

Navedenu temu smo s učesnicima i učesnicama Projekta realizirale slijedeći scenarij radionice koji donosimo u nastavku teksta:

2. RADIONICA: UMJETNOST I MEDIJI – MAČ SA DVIJE OŠTRICE			
Datum	13. 5. 2025.	Trajanje	09:00–13:00
Učesnici/učesnice	Studenti/studentice (maksimalno 20 u grupi)	Voditeljica/ Moderatorica	Tatjana Žarković Amila Ždralović
Cilj radionice	Cilj radionice je istraživanje uloge medija i umjetnosti u reprodukciji štetnih obrazaca povezanih sa nasiljem sa jedne strane, te sa druge strane prednosti upotrebe medija i umjetnosti u prevenciji nasilja. Osim toga, cilj je i zajednički sa učesnicima i učesnicama odabrati glavne teme za kreiranje protokola za dubinski intervju i razradu skupa		

Co-funded by the European Union

	pitanja za prikupljanje podataka, koristeći tehniku intervju sa ekspertima/icama.
Očekivani ishodi učenja	Nakon realizovane radionice, učesnici i učesnice bit će u stanju: • kritički pristupiti medijskim sadržajima; • kritički pristupiti različitim umjetničkim izražajnim formama i sadržajima kulture i umjetnosti; • kreirati set pitanja za intervju u svrhu prikupljanja podataka relevantnih za cilj istraživanja.
Oblici, metode i kreativne aktivne tehnike podučavanja i učenja	Frontalni, grupni, rad u paru i individualni oblik rada. Usmeno izlaganje, razgovor, ilustracije i demonstracija zadataka, praktični radovi.
Didaktička sredstva, pomagala i materijal	Laptop, projektor, zvučnici, stikeri, olovke/flomasteri, bijeli papir za pisanje.
Aktivnost/trajanje	Opis aktivnosti
1. sesija: Umjetnost i mediji – mač sa dvije oštrice	
Teorijski input, diskusije i vježbe (30 min)	Predstavljanje različitih umjetničkih izražaja i diskusija doživljaja pri susretu sa izabranim umjetničkim djelima u grupama. Teorijski input o problematici isključivanja iz polja umjetnosti na osnovu različitih faktora (klasa, spol, rasa, invaliditet…). Dobre prakse korištenja umjetnosti. Estetska nesigurnost vs. Umjetnički kanon. Pitanje autoriteta. Kritički um u susretu sa umjetnosti ima rod – istina iz različite perspektive, drugačije od onoga kako nas uče unutar formalnog obrazovanja – Boucherov akt (primjer kod Lise Vogel). Prodiskutovati i kraj filma Kuduz "Neka si me vala i ubio" (https://www.dailymotion.com/video/x248ln9) iz različitih

Co-funded by the European Union

	perspektiva i pogleda. Umjetnost i mediji. Umjetnost i društvene mreže.
Razrada tema i pitanja za intervju sa ekperticama (30 min)	Predavanje i teorijski input: Glavna pravila prilikom odabira tema za kreiranje protokola za dubinski intervju i razradu skupa pitanja za prikupljanje podataka, koristeći tehniku intervju sa ekspertima/icama. Protokol handout. Kako se radi transkript handout. Predstavljanje urađenih zadataka iz prethodne sesije gdje su prema izabranim prioritetima grupe pripremile pitanja za Agenciju za ravnopravnost spolova BiH i predstavnice Fondacije CURE. Dalja razrada tema i pitanja za intervju, kako bi se pripremila i finalizirala pitanja za planirane posjete tokom dana. Dati upute grupama da će na osnovu pripremljenih pitanja da rade razgovore/intervjue, te da te razgovore snimaju, kako bi se uradio transkript i analiza intervjua (uvažavajući istraživačku etiku i prateći protokole za razgovor).
2. sesija: Intervjui i posjete predstavnica iz nevladinog i vladinog sektora	
Posjeta predstavnica NVO Fondacija CURE, (60 min)	Posjeta predstavnica Fondacija CURE, kratka prezentacija njihovog rada i intervju sa predstavnicama po grupama (planirana je posjeta više predstavnica Fondacije CURE, gdje će svaka posebno biti intervjuisana po grupama). Dati upute grupama da razgovore/intervjue snimaju, kako bi se uradio transkript i analiza intervjua.
Posjeta predstavnica/ka ARS BiH MLJPI (60 min)	Posjeta predstavnica/ka ARS BiH MLJPI, kratka prezentacija njihovog rada i intervjui sa predstavnicama/ima po grupama (planirana je posjeta više predstavnica/ka ASR BiH MLJPI, gdje će svi biti posebno intervjuisani po grupama). Dati upute grupama da razgovore/intervjue snimaju, kako bi se uradio transkript i analiza intervjua.
3. sesija: Refleksija i upute za rad do naredne radionice	
Aktivnost: Refleksija i upute za rad do naredne	U završnoj aktivnosti s učesnicima i učesnicama voditeljice reflektiraju na proces i sadržaj koji je ponuđen na radionici. Svako može reći riječ/rečenicu/misao/osjećaj povezan s radionicom kroz koju su prošli.

Co-funded by the European Union

radionice (30 min)	Za narednu radionicu kooperativne grupe imaju zadatak da urade transkripte i analizu razgovora sa predstavnicama vladinog i nevladinog sektora.

Radionica IV: MEDIJI I DRUŠTVENE MREŽE

Društvene mreže i digitalni mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcije mladih o nasilju danas. Mladima su digitalni mediji postali ključni prostor socijalizacije što ih ujedno čini neizostavnim faktorom, ako ne i najvažnijim oblikom uticaja u kultivisanju stavova, ponašanja i društvenih očekivanja. U virtuelnom svijetu otvaraju se mogućnosti kreativnog izražavanja, konstitucije digitalnih identiteta i "komunikacije sopstva" (Castells 2009). U tom smislu, virtuelni identitet predstavlja ključni prostor samoprezentacije, kroz koji mladi oblikuju svoj lični i društveni identitet, održavaju društvene veze te internaliziraju norme i vrijednosti digitalnog okruženja.

Još jedan važan aspekt komunikacije u virtuelnoj sferi važan za bolje razumijevanje online verbalnog i psihičkog nasilja jeste mogućnost relativne anonimnosti (Kardon 2013), koju omogućuju digitalni mediji uz lažne profile, a što može biti dodatni okidač ovakvog ponašanja. Ova dimenzija usko je povezana s povećanom učestalošću cyberbullyinga i drugih oblika online agresivnog ponašanja. U kontekstu nasilja općenito, kao i rodno zasnovanog nasilja, društveni mediji postaju lako dostupan izvor nasilnih sadržaja uprkos regulaciji i pravilima platformi. Međutim, društvene mreže nisu samo mjesto pasivnog izlaganja nasilnim sadržajima, već djeluju i kao aktivni instrumenti nasilja, npr. putem govora mržnje, cyberbullyinga, doxinga i drugih oblika digitalne agresije.

Co-funded by the European Union

Kako ističe Zgrabljić Rotar (2005) adekvatno adresiranje problema nasilja u medijima zahtijeva razvoj sveobuhvatnog pristupa koji pretpostavlja podizanje svijesti u društvu o ovom problemu, medijsku pismenost građana, jačanje medijskih etičkih i profesionalnih standarda, kao i osavremenjivanje zakonskih rješenja u skladu sa današnjim društvenim uslovima. Relevantne međunarodne institucije, poput UN-a, Vijeća Evrope i OSCE-a, već dugo prepoznaju digitalno nasilje kao ozbiljan oblik rodno zasnovanog nasilja i zahtijevaju od svojih članica integraciju borbe protiv digitalnog nasilja u nacionalne strategije zaštite žena i djece. U skladu s tim smjernicama i EU Direktivom, reforme Krivičnog zakona FBiH iz 2025. godine donijele su novi pristup prevenciji i sankcionisanju rodno motivisanog, porodičnog i digitalnog nasilja.[2] Uvođenjem ICT terminologije prvi put je zakonski precizirano da internet, društvene mreže i elektronski uređaji mogu predstavljati instrumente izvršenja kaznenih djela, što odražava primjenu odgovarajućih zakonodavnih rješenja za gorući problem. Na ovaj način omogućila se jasna pravna osnova za procesuiranje kaznenih djela počinjenih putem digitalnih medija, koji nesrazmjerno pogađaju žene zbog rodno uslovljenih obrazaca diskriminacije, koji su prisutni u različitim socio-kulturnim kontekstima. Prema definiciji European Institute for Gender Equality pod online nasiljem nad ženama i djevojčicama podrazumijeva se sljedeće:

> *Internetsko nasilje nad ženama i djevojčicama rodno je uvjetovano nasilje koje se provodi putem elektroničke komunikacije i interneta. Iako*

[2] https://depo.ba/clanak/277772/izmjene-zakona-fbih-prosle-nezapazeno-rodno-i-digitalno-nasilje-vise-nije-nekaznjivo (pristup 5. 9. 2025)

Co-funded by the European Union

internetsko nasilje može pogađati i žene i muškarce, žene i djevojčice izložene su drukčijim i traumatičnijim oblicima internetskog nasilja. Postoje razni oblici internetskog nasilja nad ženama i djevojčicama, uključujući, ali nije ograničeno na internetsko uhođenje, nedobrovoljnu pornografiju (ili "osvetničku pornografiju"), rodno uvjetovane pogrde, govor mržnje i uznemiravanje, posramljivanje nazivanjem droljom (engl. slut-shaming), nuđenje neželjene pornografije, iznuđivanje spolnog odnosa (engl. sextortion), prijetnje silovanjem i prijetnje smrću te elektronički potpomognuto trgovanje ljudima. Internetsko nasilje nije zasebna pojava odvojena od nasilja u "stvarnom svijetu" budući da često slijedi iste obrasce kao i izvanmrežno (offline) nasilje.[3]

Izneseno određenje ističe jednu važnu dimenziju, a to znači da je nasilje koje se događa online često nastavak nasilja koje se dešava u svijetu izvan digitalnog prostora. U diskusijama sa polaznicama radionica, u kontekstu rodno uslovljenog nasilja, kao posebno uznemirujući, izdvojio se slučaj femicida Nizame Hećimović iz 2023. godine, kada je počinitelj zločin prenosio uživo putem Instagram platforme. Otvoreno je pitanje o manjkavostima sistema regulacije na društvenim mrežama, odgovornosti kao i brzini uklanjanja uznemirujućih sadržaja, kao što je ovaj. Dodatno je, kao dio društvene reprodukcije nasilja, naglašeno senzacionalističko medijsko izvještavanje, koje uz medijsku komercijalizaciju predstavlja boljku

[3] https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1311?language_content_entity=hr (pristup 10. 6. 2025)

Co-funded by the European Union

današnje medijske stvarnosti, a pritom onemogućuje odgovoran javni tretman ozbiljnog društvenog problema.

U toku daljnjih razgovora na radionici pažnja se usmjerila na vezu između javne socijalne reakcije na nasilje nad ženama (ili nedostatku, odnosno kratkotrajnosti iste) u odnosu na normalizaciju nasilja ili reprodukciju postojećih patrijahalnih obrazaca. Zaključeno je da ovakvim trendovima pogoduju savremena digitalna okruženja premrežena mnoštvom informacija koje se brzo smjenjuju i kratko zauzimaju medijski prostor. Istaknuto je i da se danas umjetna inteligencija (AI) nameće kao značajan izazov u području rodno uslovljenog nasilja naročito zbog razvoja *deepfake* sadržaja. Društvene mreže su razmatrane i kao moćan alat osnaživanja ženskih glasova, kako demonstrira globalni pokret pod nazivom #MeToo ili regionalna ženska incijativa protiv seksualnog uzmemiravanja i nasilja #NisamTražila, koji su omogućili ženama da, preko dijeljenja vlastitih iskustava s nasiljem, ukažu široj javnosti na rasprostranjenost i učestalost ovog problema. Javnim pozivanjem na odgovornost počinitelja nasilja i zahtjevima za boljom zaštitom prava žena, kampanje su ujedno uticale i na društvenu destigmatizaciju žrtava nasilja. U tom smislu, još je jasnija dinamika moći u kontekstima rodne nejednakosti, gdje se putem mehanizama društvene stigmatizacije žrtve nasilja redovno marginalizuju ili ušutkuju. Studenti i studentice su kroz održane radionice pokazali visok stepen medijske i informacijske pismenosti, što se potvrdilo preko njihove sposobnosti da kompetentno prepoznaju, te adekvatno reaguju na online nasilje kroz prijave profila, objava ili komentara na društvenim mrežama po osnovu nasilnog sadržaja, uznemiravanja ili govora mržnje.

Co-funded by the European Union

Navedenu temu smo s učesnicima i učesnicama Projekta realizirale slijedeći scenarij radionice koji donosimo u nastavku teksta:

3. RADIONICA: MEDIJI I DRUŠTVENE MREŽE KAO ALAT			
Datum	16. 9. 2025.	Trajanje	09:00–13:00
Učesnici/učesnice	Studenti/studentice (maksimalno 20 u grupi)	Voditeljica/ Moderatorica	Jelena Gaković Tatjana Žarković
Cilj radionice	Cilj radionice je edukacija mladih o tome kako koristiti društvene mreže kao alat u borbi protiv nasilja, podizanju svijesti i promociji nenasilnih rješenja konflikata. Kroz radionicu, učesnici će razviti vještine za prepoznavanje, sprečavanje i prijavljivanje nasilja online, kao i za korištenje društvenih mreža u pozitivne svrhe.		
Očekivani ishodi učenja	Nakon realizovane radionice, učesnici i učesnice bit će u stanju: • prepoznati različite oblike online nasilja, uključujući cyberbullying, verbalno nasilje i sl., te razumjeti njihove posljedice; • prijaviti nasilje ili govor mržnje putem društvenih mreža koristeći anonimne ili javne mehanizme; • znati koji su resursi i organizacije koje nude pomoć žrtvama nasilja; • razviti vještine digitalne pismenosti, uključujući razumijevanje sigurnosnih mjera na internetu i etičkog ponašanja na društvenim mrežama.		
Oblici, metode i kreativne aktivne tehnike podučavanja i učenja	Frontalni, grupni, rad u paru i individualni oblik rada. Usmeno izlaganje, razgovor, ilustracije i demonstracija zadataka, praktični radovi.		
Didaktička sredstva, pomagala i materijal	Laptop, projektor, zvučnici, stikeri, olovke/flomasteri, bijeli papir za pisanje		

Co-funded by the European Union

Aktivnost/trajanje	Opis aktivnosti
1. sesija: Mediji i društvene mreže kao alat	
Teorijski input, diskusije i vježbe (30 min)	I Teorijski input: Upute i diskusija o tome kako prijaviti nasilje ili govor mržnje putem društvenih mreža koristeći anonimne ili javne mehanizme. Uloga individua, grupa i društvenih mreža. Upoznati uključene sa resursima i organizacijama koje nude pomoć žrtvama nasilja. II Online kampanje za prevenciju nasilja i podizanje svijesti u svojoj (virtuelnoj) zajednici: Vježba: Prepoznavanje nasilja na internetu. Zadatak: Studentice/i će dobiti nekoliko primjera stvarnih postova, videosadržaja ili poruka s društvenih mreža (anonimnih ili simuliranih) gde je potrebno da prepoznaju različite oblike nasilja. Zadatak uključuje i predlaganje reakcija ili načina za prijavu takvog sadržaja. Diskusija: Koje su strategije za reagovanje na nasilje online, a koje odgovornosti imaju platforme?
Brainstorming sesija i zadatak: „Akcija i reakcija “ (60 min)	Brainstorming sesija gdje je cilj aktivno slušati studente/ice (bilježiti tok priče i sve što zapažamo verbalno, neverbalno, emocije tokom razgovora), odrediti parove po dvoje slučajnim odabirom (npr. bacanjem loptice) i zamoliti po dvoje da moderiraju diskusije koji će se smjenjivati na svakih deset minuta. Pitanja kojim ih voditeljice fokusiraju i koja služe kao osnova za brainstorming glase: Koji su najčešći oblici nasilja s kojima se susrećete online? Kako društvene mreže utiču na nasilje među mladima? Da li društvene mreže mogu biti alat za širenje nasilja? Na koji način? Mogu li društvene mreže, također, pomoći u borbi protiv nasilja? Ako da, kako? Šta je cyberbullying, i kako ga prepoznajemo? Kakve poruke ili sadržaji na društvenim mrežama mogu izazvati nasilje ili negativan uticaj na mlade? Kako možemo koristiti društvene mreže za podizanje svijesti o nasilju među mladima? Koje poruke mislite da bi bile najsnažnije u kampanjama protiv nasilja? Koje društvene mreže, hashtagove, videosadržaje ili kreativne ideje

Co-funded by the European Union

	možete predložiti za borbu protiv nasilja? Koji su načini da se pomogne osobama koje su preživjele nasilje, posebno kada se nasilje događa online? Koje resurse ili organizacije možemo koristiti za prijavu nasilja na društvenim mrežama? Kako možemo promovirati pozitivne vrijednosti, kao što su poštovanje, ljubaznost i razumijevanje kroz društvene mreže? Kako se možemo zaštititi od negativnog ili nasilnog sadržaja online? Kako bismo mogli izgraditi zajednicu koja se protivi nasilju na društvenim mrežama? Koji su motivi koji bi mogli inspirirati mlade osobe da se aktiviraju u borbi protiv nasilja? Kako bismo mogle/i stvoriti više pozitivnog sadržaja na društvenim mrežama koji može biti inspiracija mladima? Šta bi bilo najkorisnije u videosadržajima, pričama ili objavama koje pozivaju na nenasilje i poštovanje? Ova pitanja su osmišljena tako da potaknu učesnice i učesnike na razmišljanje, raspravu i kreativno iznošenje ideja. Voditeljice radionice će ih koristiti da iniciraju diskusiju, a istovremeno omogućiti učesnicima i učesnicama da daju svoje viđenje problema i rješenja. Bilješke brainstorming sesija će se iskoristiti za sljedeće aktivnosti. Zadatak 1 i Brainstorming unutar grupa: Studentice i studenti će u grupama osmisliti i dizajnirati online kampanju koja se bavi prevencijom nasilja među mladima. To može uključivati izradu postova, videosadržaja, hashtagova i poziv na akciju za njihovu zajednicu. Brinstorming: Kako možemo angažirati mlade ljude u kampanjama za prevenciju nasilja koristeći društvene mreže? Zadatak 2: Dogovori oko finalizacije priručnika i datuma i načina promocije. Zajednički planirati i osmisliti promociju priručnika uživo i na društvenim mrežama. Brainstorming Kako predstaviti u svojim lokalnim zajednicama priručnik, ideje: značaj – društvene mreže, video, influenseri, istraživanje kontekstualna analiza, predložiti i prepoznati kroz diskusije inovativna rešenja i pogled na problem; kako iskoristiti postojeće resurse i društvene mreže za promociju Priručnika.

Co-funded by the European Union

2. sesija: Prezentacije prikupljenih podataka i analize podataka po grupama	
Diskusije i vježbe (45 min)	U ovoj sesiji 2. vođenom diskusijom nastojimo potaći mlade osobe da prepoznaju i iskažu potrebu za dodatnim konkretnim znanjima i vještinama kako bi bili još više osnaženi da aktivno djeluju protiv nasilja i podstiču pozitivne promjene. Teme koje bi mogle otvoriti pitanje potrebe za dodatnim znanjem ili vještinama su npr. politička kultura, podizanje svijesti i aktivizam; zatim pregovaranje, kritičko mišljenje i strategijsko komuniciranje, liderske vještine itd. Pitanje učesnicima/ama: *"Koje vještine smatrate najvažnijima za pokretanje društvenih promjena?"* Diskusija u grupama (15 minuta) Cilj: Reflektovati na vlastite vještine i prepoznati snage i slabosti. Aktivnost: Podjeliti učesnike u grupe (po 4–5 ljudi). Svaka grupa dobija scenarij koji uključuje društveni problem (npr. beskućnici/e, klimatske promene, diskriminacija) i pitanje kako bi reagovali u toj situaciji. Naprimjer: *"Vaša škola ili zajednica suočava se sa povećanjem vršnjačkog nasilja. Kako biste pokrenuli inicijativu za podizanje svijesti o ovom problemu?"* Grupa treba diskutovati i odabrati koje vještine su najvažnije za uspješno rješavanje navedenih problema i kako bi ih primijenili u praksi. Svaka grupa piše na flipchart ili tabli vještine koje smatraju ključnim za rješavanje problema. Na kraju, postavite pitanje svim učesnicima/ama: "Koje vještine mislite da vam najviše nedostaju, a koje biste željeli da razvijete?" Samoprocjena i plan akcije (10 minuta) Aktivnost: Podijeliti kartice na koje učesnici/e upisuju koje vještine smatraju da već posjeduju i koje vještine žele da razvijaju. Svaki učesnik/ca zatim dijeli sa grupom jednu vještinu koju želi unaprijediti i kratki plan kako bi mogao da je razvije (npr. učestvovanje na obukama, čitanje literature, angažovanje u društvenim inicijativama).
Prezentacije urađenih zadataka	Prezentacije urađenih zadataka u grupnim vježbama iz prethodnog susreta. Prezentacije prikupljenih podataka i analize podataka po

Co-funded by the European Union

pojedinačnih grupa (60 min)	grupama. Zadatak se izlaže u formi prezentacije, poster prezentacije, videomaterijala, dramskog prikaza i sl. U okviru svake teme i svakog prioriteta rodno pitanje neizbježno i duboko utkano – prodiskutirati na koji način u svakoj od navedenih tema i prezentacija, te proći ponovo po grupama.
3. sesija: Refleksija i upute za rad do naredne radionice	
Aktivnost: Refleksija i upute za dalji rad (15 min)	U završnoj aktivnosti s učesnicima i učesnicama voditeljice reflektiraju na proces i sadržaj koji je ponuđen na radionici. Svako može reći riječ/rečenicu/misao/osjećaj povezan s radionicom kroz koju su prošli. Zadatak: Izraditi listu prijedloga za unapređenje znanja i vještina kod mladih (soft skills), na osnovu diskusija na radionici, Struktura predstavljanja prijedloga: a) Uvod; b) Identifikacija potrebnih vještina; c) Predložene strategije plan; d) Zaključak i refleksija; e) Pitanja i diskusija.

PREVENCIJA NASILJA ILI ŠTA MLADI MOGU NAPRAVITI DRUGAČIJE?

Tekstove u poglavlju PREVENCIJA NASILJA ILI ŠTA MLADI MOGU NAPRAVITI DRUGAČIJE? uradile su predstavnice formiranih kooperativnih grupa učesnica i učesnika u projektu, u saradnji sa mentoricama u grupama. Autorice tekstova su: Amina Omerović i Mija Vukšić “Uloga posmatrača/ica (bystanders)”; Merima Tarakčija i Asja Kurtagić “Uloga kulture i umjetnosti u prevenciji nasilja” i Lejla Smajević “Od definicije do zaštite: multidimenzionalni pristup nasilju u društvu”.

Co-funded by the European Union

Uloga posmatrača/ica (bystanders)[4]

U prevenciji nasilja sve veći značaj dobija koncept tzv. **bystander intervencija**. On polazi od ideje da posmatrači/ce, iako nisu direktno uključeni u nasilni čin, imaju moć da reaguju i spriječe eskalaciju. Kod mladih, uloga posmatrača/ica je od ključnog značaja jer se često nalaze u situacijama gde nasilje nije prijavljeno, ali je vidljivo unutar grupe vršnjaka/inja.

Prepreke za aktivnu intervenciju posmatrača/ica uključuju:

- Strah od negativnih posljedica ili odmazde.
- Nesigurnost u to da li određeno ponašanje zaista predstavlja nasilje.
- Normalizaciju nasilnih ponašanja ("to je samo šala", "tako se svi ponašaju" i sl.).

Nasilje se, samo po sebi, ne može posmatrati kao izolovan čin između počinitelja/ica i žrtve, već predstavlja društveni problem koji podriva sigurnost, solidarnost i povezanost unutar zajednica, što dokazuje da nasilje ne pogađa isključivo direktne sudionike/ce već cijelo društvo, narušavajući osjećaj povjerenja i same društvene kohezije, a za posljedicu ima normalizaciju agresije. Iako posmatrači/ce često imaju mogućnost prekinuti nasilje ili barem ublažiti posljedice istog, nerijetko ostaju pasivni. Njihova pasivnost najčešće proizlazi iz nejasnih

[4] Tekst pod ovim naslovom pisale su studentice **Amina Omerović i Mija Vukšić**, članice Istraživačkog projektnog tima.

Co-funded by the European Union

granica između prihvatljivog i nasilnog ponašanja, straha od osude, osjećaja nemoći ili nedostatka podrške i znanja/vještina kako reagovati.

Ukoliko nasilje postane dio svakodnevice, mladi ljudi ga mogu shvatiti kao društveno prihvatljivo ponašanje. Pasivnost posmatrača/ica, zapravo, ne znači neutralnost, iako je za naše zajednice karakteristično da se pojam pasivnosti izjednačava sa pojmom neutralnosti. Aktivna reakcija može spasiti žrtvu i poslati veoma jasnu poruku o neprihvatljivosti nasilja u društvu.

Uloga posmatrača/ica nasilja u prevenciji i borbi protiv nasilja

Iako posmatrači/ice nisu direktno uključeni u čin nasilja i predstavljaju treću stranu, imaju potencijalnu moć da utiču na ishod čina nasilja. Reakcija posmatrača/ica može biti ključna u zaustavljanju nasilja, pružanju podrške žrtvi, ali i u slanju jasne poruke o tome da je nasilje neprihvatljivo. Brojna istraživanja su ipak pokazala da posmatrači/ce vrlo često ostaju pasivni, te samim tim omogućavaju nastavak nasilnog ponašanja i dodatno obeshrabruju žrtve da traže pomoć. Česti razlozi da djeca pružaju aktivnu ili pasivnu podršku počiniteljima nasilja jesu bliski odnosi s nasilnikom i nepoznavanje ili antipatija prema žrtvi, koja se obično sažima u sintagmi “prijatelj s nasilnikom, a neprijatelj sa žrtvom” (Thornberg et al. 2012, prema Bilić 2013: 201).

Kao mogući razlozi pasivnosti posmatrača/ica u literaturi se pojavljuju: naučena bespomoćnost koja podrazumijeva to da su se posmatrači/ce u prošlosti uvjerili da nasilje prolazi nekažnjeno, te samim tim smatraju da ne treba reagovati;

Co-funded by the European Union

normalizacija nasilja koja nastupa radi česte izloženosti nasilju, te ga upravo zbog te izloženosti svi u zajednici smatraju normalnom i uobičajenom pojavom; trivijalizacija situacije; egoistični motivi i slično (Bilić 2013: 203). U našim je zajednicama, također, karakteristično da postoje predrasude prema određenim grupama, pa tako naprimjer, ukoliko se radi o nekoj ženi koja je iz marginalizovane etničke grupe, posmatrači smatraju da je nasilje u tom slučaju manje ozbiljno ili čak da je žrtva sama odgovorna za situaciju koja joj se događa, te se ponekad dovodi u pitanje vjerodstojnost iskaza žrtve. Kod posmatrača/ica može postojati i empatija u zavisnosti od toga koliko se neka žrtva uklapa u društvene norme i vrijednosti. Vrlo često se događa to da osobe budu zanemarene ili favorizovane u zavisnosti od toga kako ih društvo prihvata. Bitno je naglasiti da posmatrači/ce imaju bitnu ulogu, čak ključnu u oblikovanju društvenih reakcija na nasilje, uključujući i reagovanje institucija na nasilje.

Siva zona između nasilja i prihvatljivog ponašanja

Uloga posmatrača/ica nasilja, kao što smo već naznačili, ne može se svesti na neutralnu ili pasivnu poziciju, već se posmatrač/ica pojavljuje kao aktivna komponenta reprodukcije nasilja kroz “sivu zonu” moralne odgovornosti. “Sivu zonu” laički možemo definisati kao “prostor” (ne)dozvoljenog, odnosno situaciju koja nije zakonski regulisana. U sociološki diskurs Bourdieu uvodi pojam tzv. simboličkog nasilja. Kao okosnica savremene sociologije, “Bourdieu je razvio analizu koja opisuje međusobno djelovanje društva, statusa i tijela (Ignatow 2009). Prema Bourdieuovoj teoriji, pojedinačni habitus sastoji se od nesvjesnih shema, stečenih stalnim izlaganjem društvenom uslovljavanju, putem kojih percipiramo,

Co-funded by the European Union

prosuđujemo i djelujemo u svijetu" (Bourdieu 1972/1977; Wacquant 2008, prema Wiegmann 2017: 96–97). Samim tim, postoje mjesta sastajanja, odnosno tzv. "društvene arene", profesionalna, lična, politička polja itd., ali uloge i odnosi moći regulisani su kapitalom (Wiegmann 2017). To podrazumijeva da su habitusi podložni vanjskim uticajima i da je uticaj medija, socijalizacija u nekoliko etapa i sama institucionalizacija dozvoljenog ponašanja duboko utkani u kategorički aparat. Stoga, Bourdieu uvodi pojam "simboličkog nasilja", odnosno da su jezik, socijalizacija, navike, rutinizacija svakodnevice ključne u stvaranju "simboličkog univerzuma" (Berger i Luckmann).

"Simbolički univerzum" je pojam koji su u sociologiju uveli Berger i Luckmann kako bi objasnili gradnju socijalne zbilje, prema čemu se društvena zbilja temelji na sljedećoj fundamentalnoj dijalektici: "Društvo je ljudski proizvod. Društvo je objektivna zbilja. Čovjek je društveni proizvod." (Berger i Luckmann, 1966/1992: 82) Ideje, simboli i obrasci ponašanja koje individue stvaraju u svakodnevnim interakcijama postaju "objektivna" stvarnost, odnosno subjektivne konstrukcije postaju objektivne i naturalizovane. Ljudski um ima tendeciju da sve postavlja u red (Berger i Luckmann tu pojavu nazivaju taloženjem ili sedimentacijom znanja), pa samim tim i svoju svakodnevicu, i iz toga potiče institucionalizacija obrazaca ponašanja procesom taloženja znanja i tradicije, što mora proći procese legitimacije kako bi se znanje moglo prenijeti sljedećoj generaciji i na taj način biti legitimno i opravdano (Berger i Luckmann 1966/1992). Za taj proces je ključan zajedinički jezik koji "…dopušta onda i njegovo inkorporiranje u širi korpus tradicije putem moralnog poučavanja, nadahnjujućeg pjesništva, religijske alegorije i

Co-funded by the European Union

koječega drugoga" (Berger i Luckmann 1966/1992: 90). Simboličko nasilje samim tim postaje sedimentirano ukoliko se novim generacijama prenese isto znanje koje je legitimisano, da li moralno, socijalno ili zakonski. Pasivnost posmatrača/ica često je odraz prihvatanja poretka, a ne individualne slabosti, bilo da se radi o školskom nasilju, nasilju nad ženama, rasističkim praksama ili autoritarnim političkim strukturama, o čemu i govori koncept "simboličkog nasilja", gdje se "siva zona" formira između svijesti o nepravednosti i društvenog pritiska da se ne reaguje, odnosno da se zadrži pozicija sigurnog posmatrača/ice ili zbog drugih razloga, koje će ovo istraživanje ispitati.

The Bystander effect – efekat posmatrača/ica

Pojam "the bystander effect" deriviran iz psihologije podrazumijeva "inhibirajući uticaj prisustva drugih na spremnost osobe da pomogne nekome u nevolji" (Blagg 2025). Možemo ga objasniti kao fenomen u kojem su ljudi manje spremni da pomognu nekome u nevolji kada je prisutno više ljudi, što potvrđuju i teorije objašnjenje u ranije u tekstu, prema kojim se nasilje normalizuje. Efekat posmatrača/ica, kao psihološki i društveni fenomen, otkriva mehanizme koji stoje iza ljudske pasivnosti u situacijama nasilja. Iako se često vjeruje da bi većina ljudi spontano pomogla u kriznim situacijama, istraživanja pokazuju da prisustvo drugih značajno smanjuje individualnu odgovornost i spremnost na djelovanje.

Efekat posmatrača/ica prvi su istraživali Darley i Latané (1968), otkrivši da pojedinci/ke rjeđe intervenišu kada nisu jedini svjedoci/kinje. Njihova studija pokazala je da je 100% učesnika/ca pomoglo kada su bili sami/e, dok je samo 62%

Co-funded by the European Union

to učinilo kada su bili u grupi (Hortensius i De Gelder 2018). Prema navedenim autorima "smatra se da tri psihološka faktora olakšavaju apatiju posmatrača:

a) osjećaj manje odgovornosti kada je prisutno više posmatrača/ica (difuzija odgovornosti),

b) strah od nepovoljne javne osude prilikom pomaganja (strah od evaluacije) i

c) uvjerenje da, budući da niko drugi ne pomaže, situacija zapravo nije vanredna (pluralistično neznanje)" (Hortensius i De Gelder 2018).

U reviziji analize ovog istraživanja Hortensius i De Gelder stvorili su novu teorijsku perspektivu koja objašnjava apatiju posmatrača/ica pri nasilju, u koju uključuju "emocionalne, motivacijske i dispozicione aspekte. U prisustvu drugih posmatrača, lična nelagoda se pojačava, a dominiraju fiksni obrasci akcije izbjegavanja i zamrzavanja" (Hortensius i De Gelder 2018).

Uloga mladih u prevenciji nasilja

Mladi ljudi se relativno često nađu u poziciji posmatrača/ica nasilja, bilo da je riječ o vršnjačkom nasilju, o porodičnom nasilju ili, pak, digitalnom. Kako je prethodno navedeno, iako nisu direktno uključeni kao žrtve ili počinioci/teljice, posmatrači/ice imaju potencijalnu moć da utiču na ishod čina nasilja. Različita istraživanja pokazala su da su faktori poput empatije, osjećaja samopouzdanja te moralnog rasuđivanja povezani s vjerovatnoćom da će mlada osoba intervenisati kada svjedoči nasilju. Istraživanje kojeg su proveli Hu et al. (2023) ukazalo je da adolescenti sa većim

Co-funded by the European Union

stepenom empatije i samopouzdanja češće pomažu žrtvama, a to se posebice odnosi na one mlade osobe koje vjeruju u svoje sposobnosti te da njihovo djelovanje neće imati negativnih posljedica. Kao jedan od glavnih razloga pasivnosti kod mladih ljudi navodi se strah od okrivljivanja; mnogi od njih plaše se osude vršnjaka, gubitka svog statusa u grupi ili, pak, odmazde od strane počinitelja. U tom slučaju jako bitnu ulogu imaju brojni preventivni programi koji jačaju otpornost i društvene vještine mladih ljudi.

Lee et al. (2019) detaljno prikazuju specifične planove djelovanja mladih nakon brojnih edukacija, te se pokazalo da su učenici zaista razvili brojne nenasilne strategije za borbu s nasilnicima. Strategije poput preusmjeravanja pažnje, uključivanja odraslih ili zajedničkog djelovanja s drugim svjedocima pokazale su se kao učinkovite metode nenasilne intervencije.

Osim navedenih direktnih metoda, mladi posmatrači mogu imati jako bitnu ulogu u širenju nenasilnih vrijednosti unutar svojih zajednica. Kada mladi osjete da su dio okruženja koje ne toleriše nasilje, spremniji su reagovati, a tu jako bitnu ulogu igraju i škole. Škole i zajednice, također, trebaju sistematski razvijati kulturu nenasilja, ne samo kroz kaznene mjere nego i kroz brojne edukacije, razgovore i osnaživanja. Ono što se vrlo rijetko ističe jeste to i da same reakcije posmatrača nisu uvijek jednostavne, kao što se u literaturi navodi, neki mladi ne prepoznaju nasilje jer ono može biti suptilno, dok drugi nemaju dovoljno samopouzdanja da postupe ispravno. Posebice je bitno raditi s mladim ljudima na razvijanju empatije i razumijevanju posljedica nasilja po žrtvu, ali i po cijelo društvo. U konačnici mladi

Co-funded by the European Union

ljudi nisu samo budućnost kako se to često u javnom prostoru navodi, mladi su sadašnjost i njihova uloga kao posmatrača/ica može imati izuzetno pozitivan učinak, ali samo ako im se da dovoljno znanja, prostora i podrške da prepoznaju nasilje te da adekvatno reaguju na njega. Ulaganje u obrazovne programe koji razvijaju emocionalnu pismenost, nenasilnu komunikaciju i strategije intervencije znači ulaganje u sigurnije i zdravije društvo.

Uloga kulture i umjetnosti u prevenciji nasilja[5]

Kultura i umjetnost imaju dvoznačnu ulogu u odnosu na nasilje. S jedne strane, one mogu biti mehanizam normalizacije i reprodukcije rodnih stereotipa i hijerarhija moći, dok s druge strane predstavljaju prostor kritike, emancipacije i prevencije nasilja. Razumijevanje umjetnosti kao "polja borbe" (Bourdieu) omogućava nam da sagledamo njenu transformativnu moć, ali i rizike reprodukcije nasilnih obrazaca.

Pojam autoriteta zauzima ključno mjesto u razumijevanju društvenih struktura i mehanizama moći. On se može razumjeti kao vršenje legitimnog uticaja jednog društvenog aktera/ke nad drugim. Postoji mnogo načina na koje pojedinac/ka ili entitet može uticati na ponašanje drugoga, ali ne posjeduju svi ti načini jednak legitimitet da se smatraju autoritetom (Britannica 2025). Upravo zato što autoritet počiva na priznavanju i legitimnosti, on u sebi nosi potencijal zloupotrebe. U literaturi se često koriste srodni pojmovi poput "abuse of power" (zloupotreba moći) ili "abuse of position" (zloupotreba položaja), koji se češće javljaju u pravnim

[5] Tekst pod ovim naslovom pisale su studentice **Merima Tarakčija i Asja Kurtagić** , članice Istraživačkog projektnog tima.

Co-funded by the European Union

i institucionalnim okvirima. Međutim, pojam "zloupotrebe autoriteta" nije jasno definisan niti jednoznačno prihvaćen, već se upotrebljava u različitim disciplinama i s različitim akcentima. U ovom radu koristit će se radna definicija prema kojoj "zloupotreba autoriteta" označava svako korištenje moći, položaja ili povjerenja koje proizlazi iz priznate uloge ili statusa, bilo formalnog ili neformalnog, na način koji je suprotan njegovoj legitimnoj svrsi, a s ciljem ostvarivanja lične koristi ili nanošenja štete drugima. Ova definicija nam omogućava da koncept sagledamo izvan isključivo pravnog okvira te da analiziramo i njegove šire dimenzije: kulturnu i umjetničku, društveno-hijerarhijsku, simboličku te njegov uticaj na javnost.

Kultura i umjetnost predstavljaju područja u kojima autoritet može imati snažan, ali često i suptilan uticaj. Autoritet u kulturi nije ograničen samo na institucije poput muzeja, akademija ili kulturnih vijeća, već se odnosi i na pojedince/ke, npr. umjetnike, kritičare i intelektualce, odnosno sve one koji oblikuju ukuse i vrijednosne orijentacije društva. Raymond Williams naglašava da kultura nikada nije neutralna, nego uvijek povezana s određenim strukturama moći (Williams 1983).

Zloupotreba autoriteta u kulturi i umjetnosti može poprimiti više oblika. Jedan od njih jeste nametanje "kulturnih standarda", koji privileguju određene estetske forme dok marginalizuju druge. To može dovesti do elitizma i isključivanja društvenih grupa čiji izrazi ne odgovaraju dominantnim normama (Williams 1983). Također, kultura i umjetnost mogu biti "instrumentalizovane u političke svrhe", kao u propagandi, gdje autoritet umjetnika ili kulturne institucije služi učvršćivanju

Co-funded by the European Union

hegemonijskih narativa (Williams 1983). Na taj način, kulturno polje postaje prostor legitimizacije autoriteta, ali i njegovog zloupotrebljavanja kroz manipulaciju simbolima i vrijednostima (Williams 1983).

Hijerarhijski odnosi čine okosnicu društvenih struktura i organizacija. U savremenim organizacijama, hijerarhija je nužna radi efikasnog funkcionisanja, ali ona ujedno otvara prostor za zloupotrebe i višeslojnu diskriminaciju. To uključuje nepotizam, klijentelizam, selektivno provođenje pravila, ali i neformalni pritisak nad podređenima. Zloupotreba autoriteta u hijerarhiji ne mora uvijek biti vidljiva – često je prikrivena kroz "normalizovane" prakse poslušnosti i discipline. Tako hijerarhijski odnosi postaju ambivalentni: s jedne strane omogućavaju stabilnost, a s druge proizvode asimetrije moći koje se mogu pretvoriti u mehanizme dominacije (Weber 1978).

Jedan od najuticajnijih koncepata za razumijevanje zloupotrebe autoriteta na suptilnom nivou jeste "simboličko nasilje" koje je razvio Pierre Bourdieu (Bourdieu 1991). Radi se o obliku nasilja koji se ne prepoznaje kao nasilje, već se doživljava kao prirodan i legitiman poredak. Simboličko nasilje funkcioniše putem jezika, obrazovanja, kulturnih normi i svakodnevnih praksi koje nameću određene vrijednosti i time reprodukuju postojeće odnose moći (Bourdieu 1991). U tom smislu, zloupotreba autoriteta ne mora se ogledati u direktnoj represiji ili fizičkom nasilju, već u "nametanju normi koje pojedinci prihvataju kao samorazumljive" (Bourdieu 1991). Primjer za to su rodne uloge: kada se određena hijerarhija opravdava "prirodnim" razlikama, iako je u pitanju društvena konstrukcija.

Co-funded by the European Union

Simboličko nasilje je posebno opasno jer djeluje iznutra: podređeni usvajaju pogled dominanata i time nesvjesno učestvuju u vlastitoj podređenosti (Bourdieu 1991). Ova "siva zona" pokazuje kako zloupotreba autoriteta može biti nevidljiva, a ipak izrazito efikasna u održavanju društvenih nejednakosti.

Uticaj na javnost i reakcija javnosti

Autoritet u savremenim društvima neraskidivo je povezan s javnošću, koja ima dvostruku ulogu: s jedne strane legitimizira autoritet, a s druge ga može delegitimirati kroz kritiku i otpor. Michel Foucault ukazuje da moć nije koncentrisana samo u institucijama, već cirkuliše kroz mreže odnosa, a time je i javnost dio procesa proizvodnje i osporavanja moći (Foucault 1995). Zloupotreba autoriteta stoga uvijek ima dimenziju javne percepcije. Kada je javnost pasivna ili dezinformisana, zloupotrebe mogu ostati nekažnjene. Međutim, kada se javnost aktivira putem medija, društvenih mreža ili protesta, dolazi do osporavanja zloupotrijebljenog autoriteta. Reakcija javnosti može imati formu skandala, društvenog pritiska ili političke mobilizacije, ali može i zakazati ako je sama podložna manipulaciji. Upravo zato, analiza javnosti i njene reakcije neophodna je za razumijevanje društvenih mehanizama kojima se autoritet održava ili osporava (Foucalt 1995).

Kroz navedene dimenzije: kulturu i umjetnost, hijerarhijske odnose, simboličko nasilje i javnost, moguće je sagledati zloupotrebu autoriteta kao kompleksan društveni fenomen, ali i bolje razumjeti kako spriječiti i reagovati na ovaj problem. On se ne iscrpljuje samo u pravnim kategorijama ili u formalnom prekoračenju

Co-funded by the European Union

ovlaštenja, već obuhvata i šire obrasce dominacije, manipulacije i legitimizacije moći.

Od definicije do zaštite: Multidimenzionalni pristup nasilju u društvu[6]

Nasilje je složen i višedimenzionalan društveni fenomen koji se manifestuje kroz različite oblike, od fizičkog i psihičkog, preko seksualnog i verbalnog, do socio-ekonomskog i strukturnog nasilja. Ono nije ograničeno na pojedince/ke, već može biti prisutno unutar porodica, vršnjačkih grupa, organizacija, pa čak i država. Upravo njegova kompleksnost zahtijeva precizno definisanje, kako bi se razlikovali namjerni, štetni i neopravdani činovi od slučajnih ili opravdanih radnji, poput nesreća ili samoodbrane (Hamby 2017; Žilić i Janković 2016).

Razumijevanje nasilja ne može se svesti isključivo na ekstremne i očigledne oblike, a njegovo prepoznavanje zahtijeva sagledavanje psiholoških, socijalnih i kulturnih faktora koji utiču na počinitelja i žrtvu. Složenost nasilja ogleda se i u njegovoj rasprostranjenosti od privatne sfere, kroz partnerske i porodične odnose, do javnog prostora, medija i digitalnih mreža, gdje se pojavljuje u obliku "epidemije nasilja", naročito u zajednicama pogođenim ratnim posljedicama, ekonomskom nesigurnošću i društvenim frustracijama (Mikołajczuk 2020; Žilić i Janković 2016).

Neprijavljivanje nasilja dodatno otežava njegovo istraživanje i prevenciju. Žrtve se suočavaju s različitim barijerama, psihološkim, socijalnim i sistemskim, dok kulturne norme, stigmatizacija i nedovoljna edukacija institucija često dodatno perpetuiraju ciklus nasilja. Zbog toga je razvoj učinkovitih strategija zaštite i

[6] Tekst pod ovim naslovom pisala je studentica **Lejla Smajević**, članica Istraživačkog projektnog tima.

Co-funded by the European Union

prevencije moguć samo kroz multidisciplinarni pristup koji uključuje koordinaciju policije, pravosuđa, socijalnih službi, civilnog društva i obrazovnog sektora (Bašić 2025; Lisko 2024).

Nasilje je društvena pojava koja se objašnjava kroz različite teorijske pristupe i definicije. Ono je prisutno od najranijih perioda ljudske historije i ostaje rasprostranjeno u savremenom društvu, budući da inteligentne vrste kontinuirano nastoje nametnuti svoju dominaciju nad drugima (Žilić i Janković 2016). Definicija nasilja mora jasno razgraničiti ponašanja koja mu ne pripadaju, poput nesreća ili samoodbrane, od onih koja su nesumnjivo nasilna, kao što su zlostavljanje djece, seksualni prijestupi ili ubistva. Sveobuhvatna definicija uključuje četiri ključna obilježja: nasilje je ponašanje koje je namjerno, neželjeno, neopravdano i štetno. Zanemarivanje ovih elemenata može dovesti do umanjivanja ozbiljnosti određenih oblika nasilja, poput seksualnog zlostavljanja ili maltretiranja, koji ne odgovaraju uobičajenim primjerima. Precizne definicije omogućavaju kvalitetnije praćenje i razumijevanje nasilja, tačniju procjenu njegovih uzroka i posljedica te razvoj djelotvornijih mjera prevencije i tretmana (Hamby 2017).

Nasilje može biti vršeno od strane pojedinca/ke, vršnjačke skupine, društvene klase, organizacije ili države. Najčešće se definiše kao društveno ponašanje usmjereno protiv nekoga ili nečega, pri čemu se jasno razlikuju agresor i žrtva, dok istovremeno predstavlja složen i višedimenzionalan fenomen (Mikołajczuk 2020). U savremenom društvu nasilje se širi i putem digitalnih mreža, što je dovelo do opisa “epidemije nasilja”, naročito u zajednicama pogođenim posljedicama rata, nezaposlenošću i društvenim frustracijama, a što se često iskaljuje na ranjivim

pojedincima/kama, uključujući članove/ice porodice. Precizni podaci o rasprostranjenosti nasilja teško su dostupni zbog kulturnih razlika i prikrivanja ili neprijavljivanja nasilja (Žilić i Janković 2016).

Nasilje može biti prikriveno ili otvoreno, manifestujući se na mikrorazini kroz pritisak, iznudu, ograničavanje ili poticanje, te na makrorazini kroz ratove, terorističke akte, krize ili revolucije. Ono nije ograničeno samo na fizičke ili psihičke oblike; može biti lično ili strukturalno, emocionalno ili racionalno (Mikołajczuk 2020). Allen i Anderson (2017) ističu da je nasilje često podskup agresije, gdje ekstremni oblici agresije usmjereni na ozbiljne povrede ili smrt predstavljaju nasilje. Shodno tome, svi oblici nasilja mogu se svrstati u agresiju, ali nisu svi oblici agresije nasilni.

Agresivnost se može opisati kao mehanizam rasterećenja usmjeren na smanjenje unutrašnje napetosti, dok je nasilje svako ponašanje usmjereno na nanošenje štete drugoj osobi, proizlazeći iz urođene volje za moći i potrebe za dominacijom (Žilić i Janković 2016). Ključni faktori uključuju namjeru da se povrijedi, intenzitet i trajanje čina, moć počinitelja, ranjivost žrtve, nedostatak podrške i posljedice djela.

Složenost nasilja ogleda se u širokom spektru prostora djelovanja, počevši od kulture, sporta i politike, preko medija i javnog života, pa sve do privatnog doma. Uska definicija nasilja ne može obuhvatiti sve njegove dimenzije, jer svodi fenomen na ekstremne slučajeve i prikazuje samo patologiju, a ne cjelokupnu stvarnost (Mikołajczuk 2020). Nasilje služi uspostavljanju kontrole nad članovima/icama porodice, intimnim partnerima/cama, kolegama/icama ili drugim pojedincima/kama, te se može pojaviti u odnosima koji variraju od najbližih do onih

Co-funded by the European Union

s potpuno nepoznatim osobama. Ono može biti jednokratno, suptilno ili ponavljano s eskalacijom tokom vremena, duboko ugrožavajući zdravlje i dobrobit pojedinca/ki. Korijeni nasilja leže u društvenim nejednakostima i služe održavanju moći i kontrole, reflektirajući neravnotežu između žrtve i počinitelja.

Funkcionalno, nasilje se dijeli na instrumentalno**,** kada služi ostvarivanju cilja ili kontrole, i neprijateljsko, kada je cilj nanositi bol i štetu (Nedimović i Biro 2011, prema Žilić i Janković 2016). Prema načinu počinjenja razlikuje se direktno nasilje**,** usmjereno na osobu ili stvari, i indirektno, kada se posljedice nasilja manifestiraju preko zamjenskih ciljeva. Važno je napomenuti da se različiti oblici nasilja često preklapaju u praksi. Porodično nasilje, seksualno uznemiravanje i nasilje u intimnim partnerstvima često uključuju kombinaciju fizičkog, psihičkog, verbalnog, seksualnog i socio-ekonomskog nasilja, pri čemu se intenzitet i trajanje mogu mijenjati zavisno od konteksta (Council of Europe 2025; Alberta Human Services 2008[7]).

Nasilje se može manifestirati u privatnoj sferi, poput porodice, škole i intimnih veza, ali i u javnoj sferi, gdje počinitelji mogu biti nepoznati pojedinci/ke, organizacije ili čak države. Povezanost između oblika nasilja i konteksta u kojem se događa omogućava bolje razumijevanje njegovih uzroka i posljedica, a time i razvoj učinkovitijih strategija prevencije i intervencije (Milašin et al. 2009, prema Žilić i Janković 2016). Privatna i javna sfera nisu jasno odvojene kada govorimo o

[7] Vidjeti: https://www.humanservices.alberta.ca/documents/PFVB1100-men-abused-by-women-booklet.pdf (17. 9. 2025).

Co-funded by the European Union

tipologiji nasilja, pa tako npr. seksualno nasilje – obuhvaća neželjene seksualne radnje, uključujući prisilni seksualni kontakt, silovanje, incest, seksualno uznemiravanje, seksualno iskorištavanje, a nerijetko i trgovinu ljudima. Seksualno nasilje može se pojaviti u privatnoj sferi, unutar porodice ili intimnih partnerstava, ali i u javnoj sferi, primjerice kao seksualno nasilje na radnom mjestu ili u kontekstu rata (Rutherford, Zwi, Grove, i Butchart 2007). S druge strane, strukturno nasilje proizlazi iz nepravednih društvenih, političkih i ekonomskih sistema koji marginalizuju određene skupine, ali je nužno unutar kako javne, tako i privatne sfere (Rutherford, Zwi, Grove i Butchart 2007; Burton, Gilpin i Draughon Moret 2021).

Svaki od ovih oblika nasilja ima snažan psihološki aspekt, jer primarni cilj jeste povrijediti integritet i dostojanstvo osobe. Čak i prikriveni oblici nasilja, poput institucionalnog ili strukturnog nasilja, imaju dugoročne posljedice, uključujući marginalizaciju, socijalnu isključenost i smanjenje životnih prilika (WAVE 2023).

Razlozi neprijavljivanja nasilja i složenost prepreka za žrtve

Neprijavljivanje nasilja jedan je od ključnih izazova u prevenciji i suzbijanju zlostavljanja, pri čemu razlozi djeluju višestruko, složeno i međusobno isprepleteno. Muškarci i žene ostaju u nasilnim vezama iz različitih razloga. Strah, krivica, finansijska nesigurnost, obaveza prema partneru ili kulturna i vjerska očekivanja često ih zadržavaju u vezi. Kada su uključena djeca, dodatni motiv može biti želja da se održi kontakt s njima ili strah da će djeca ostati s nasilnim partnerom. Društvene predrasude i stereotipi otežavaju priznavanje vlastite viktimizacije, dok stručnjaci/stručnjakinje i policija ponekad ne shvataju ovakve slučajeve ozbiljno.

Co-funded by the European Union

Posljedice uključuju depresiju, poniženje, krivicu, tugu, frustraciju, pa čak i osjećaj gubitka identiteta (Alberta Human Services 2008). Slučajevi seksualnog nasilja, uključujući silovanje muškaraca, rijetko se prijavljuju zbog psiholoških posljedica, stigme, društvenih mitova i nepovjerenja u institucije. Mitovi poput uvjerenja da "pravi muškarci ne mogu biti silovani" ili da "muško silovanje nije traumatično" umanjuju iskustva žrtava i obeshrabruju prijavu, dok policijski postupci ponekad dodatno retraumatiziraju preživjele (Widanaralalage, Hine, Murphy i Murji 2022).

Posebne barijere susreću starije osobe, pripadnici domorodačkog stanovništva, LGBTQ2SIA+ zajednice, imigranti/ce i izbjeglice, koji se suočavaju s izolacijom, jezičkim preprekama, stigmom, strahom od deportacije i nedostatkom inkluzivnih resursa (Gurm, Salgado, Marchbank i Early 2020). Prijavljivanje nasilja i napuštanje nasilne porodice često su povezani s ozbiljnim ekonomskim i socijalnim posljedicama, uključujući život u siromaštvu i napor za osiguranje egzistencije. Zato je važno osigurati besplatnu pravnu podršku žrtvama i uvesti administrativne mehanizme za rješavanje imovinsko-pravnih zahtjeva u krivičnim procesima, što povećava zaštitu i samostalnost preživjelih (Boxer i Sloan-Power 2013).

Razlozi neprijavljivanja uključuju kombinaciju ličnih, socijalnih i sistemskih faktora. Žrtve se bore s vlastitim mislima i osjećajima nakon napada, suočavaju se sa stigmom i osudom zajednice, te strahom od nevjerice. Dugotrajni i često traumatizirajući sudski proces, nedostatak dokaza ili percepcija da napad nije "dovoljno ozbiljan" dodatno obeshrabruju prijavu, posebno kada nije došlo do fizičkih povreda (Stewart, Willmott, Murphy i Phillips 2023; Huneycutt 2021).

Co-funded by the European Union

Društvene norme i rigidne rodne uloge dodatno omogućavaju počiniteljima poricanje odgovornosti i opravdanje nasilja (Council of Europe, n. d.).

Proces prepoznavanja, promjene ili napuštanja nasilne veze često je izazovan i zahtijeva vrijeme, posebno kada su uključena djeca. Odlučivanje o održavanju veze ili njenom prekidu zahtijeva promišljanje s ciljem osiguranja sigurnog i stabilnog okruženja. Uspješan izlazak iz nasilja omogućava povratak sigurnosti, samopouzdanja i kvaliteta života (Alberta Human Services 2008). Uključivanje policije zavisi od ličnih okolnosti, prethodnih iskustava i savjeta bliskih osoba, dok percepcija ozbiljnosti incidenta značajno utiče na odluku o prijavi. Žene posebno percipiraju seksualne činove koji uključuju penetraciju kao "prijavljivije" od drugih oblika napada, iako svako seksualno zlostavljanje može uzrokovati dugotrajnu psihološku štetu (Stewart, Willmott, Murphy i Phillips 2023).

Žrtve nasilja često bivaju izolovane, što dovodi do otuđenosti, depresije i smanjenja socijalnih vještina, otežavajući održavanje društvenih kontakata i osobni razvoj, a ove posljedice često se prenose i na sljedeće generacije (Žilić i Janković 2016). Rodno zasnovano nasilje u BiH, kojem su najviše izložene žene i djevojke, rijetko se prijavljuje, a kazne su često neadekvatne. Nepovjerenje u institucije, patrijarhalni stavovi, neznanje žrtve i strah od posljedica ključni su razlozi, dok mediji i društveni diskursi dodatno impliciraju odgovornost žrtve, potičući nekažnjivost počinitelja (Vukmirica 2022).

Rješenja zahtijevaju sistemske reforme, uključujući edukaciju policije i pravosuđa, razvoj inkluzivnih usluga, uklanjanje institucionalnih barijera i promjenu društvenih normi koje omogućavaju da nasilje ostane nevidljivo. Zaštitni faktori, poput ličnih

Co-funded by the European Union

resursa, podrške porodice i vanjske socijalne mreže, mogu razviti otpornost i pomoći preživjelima u suočavanju s izazovima (Boxer i Sloan-Power 2013).

Žrtvama nasilja, počiniteljima i članovima/cama porodice nijedna pojedinačna institucija, disciplina ili stručnjak/inja ne mogu pružiti kompletnu i adekvatnu pomoć. Zbog toga je neophodan multidisciplinarni pristup, koji kombinuje stručnost i resurse različitih aktera i omogućava efikasniju intervenciju. Multidisciplinarni rad, temelj Istanbulske konvencije, stavlja prava žrtava u centar svih intervencija i zahtijeva koordiniranu saradnju institucija. Ipak, prava žrtava često su ugrožena zbog slabije razmjene informacija među akterima zaštite, čak i kada postoje jasni zakonski okviri (Bašić 2025).

Istraživanja ukazuju na nedostatke u koordinaciji policije, pravosudnih tijela i socijalnih službi, što otežava pristup pravdi i smanjuje zaštitu žrtava. Efikasna reakcija zahtijeva unapređenje pravne prakse, kontinuiranu edukaciju policijskih i pravosudnih službenika, te jačanje saradnje državnih institucija s civilnim sektorom. Ključna je i promjena društvenih normi koje perpetuiraju okrivljavanje žrtava i umanjuju ozbiljnost nasilja nad ženama. Potrebno je povećati kapacitet sigurnih kuća, standardizovati procjenu rizika, razviti specijalizovane usluge i edukaciju stručnjaka i stručnjakinja zasnovanu na principima informisane traume (Lisko 2024; Bašić 2025). Problemi dodatno proizlaze iz fragmentiranosti pravnog sistema u BiH, koji funkcioniše kroz četiri odvojena sistema i veliki broj agencija za provođenje zakona. Politički uticaj na imenovanja kompromituje nezavisno provođenje zakona. Formalni okviri saradnje s civilnim društvom, medijima i poslovnim sektorom često se ne primjenjuju, što ograničava njihovu participaciju

Co-funded by the European Union

u donošenju odluka i kontrolnu ulogu nevladinih organizacija (Transparency International Bosna i Hercegovina, n. d.).

Prvi kontakt žrtve s policijom presudan je za oblikovanje povjerenja u institucije i spremnosti na saradnju. Negativna iskustva mogu generisati nepovjerenje i narušiti legitimitet pravosudnog sistema. Mehanizmi poput etičkog liderstva, kontrolnih sistema, kontinuirane edukacije i unapređenja profesionalizma pri zapošljavanju ključni su za obnovu povjerenja, s naglaskom na kvalitetu policijskih usluga (Inzunza 2022; Kassem i Erken 2024).

Istraživanja pokazuju da policajci/ke mogu pokazivati pristrasnost prema određenim žrtvama, što ukazuje na potrebu razvoja edukativnih alata i materijala za smanjenje različitog tretmana. Dosadašnja literatura fokusirala se uglavnom na nasilje u intimnim partnerskim odnosima i seksualnu viktimizaciju, dok su drugi oblici, poput uhođenja ili ubistava, rjeđe istraživani. Mitovi zasnovani na okrivljavanju žrtava i percepcija opasnosti variraju zavisno od poznanstva s počiniteljem, stepenu intoksikacije žrtve ili profesionalnom statusu žrtve, što zahtijeva dalja istraživanja policijskih percepcija (Eliasson i DeHart 2022).

Policajci/ke imaju ključnu ulogu u ostvarivanju pravde za žrtve seksualnog nasilja. Pravovremeno otkrivanje i prijavljivanje napada presudno je za aktiviranje sistema podrške i pravnog procesa. Ipak, osobe koje su preživjele nasilje često nailaze na negativne reakcije, dok iskustva policajaca/ki ostaju nedovoljno istražena. Kvalitativne studije ističu nedostatak obuke, varijabilnu empatiju, komplikacije u istražnom procesu i frustracije policajaca/ki. Arhaične prakse, nerazmjerni teret dokazivanja na žrtvi i dugotrajni postupci dodatno pogoršavaju situaciju,

Co-funded by the European Union

naglašavajući potrebu za proceduralnom pravdom koja žrtvama daje glas kroz cijeli proces (Murphy-Oikonen, McQueen, Miller i Chambers 2024).

Sudovi, također, igraju značajnu ulogu u zaštiti ranjivih grupa, poput djece, starijih osoba, osoba s invaliditetom te žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Međutim, ograničeni resursi i potreba za balansiranjem prava žrtava i optuženih i dalje predstavljaju izazov. Budućnost pravosuđa zavisi od njegove sposobnosti da kontinuirano prilagođava praksu kako bi prava žrtava bila stvarna, a ne samo formalni okvir (International Criminal Court, n. d.; Criminal Justice iResearchnet, n. d.). Učešće žrtava kroz prijave, izjave, dokaze i svjedočenja ključno je za legitimitet pravosudnog sistema. Nedostatak jasnih protokola i procedura otežava međusektorsku saradnju i vodi prebacivanju odgovornosti među institucijama. Fragmentiranost sistema vidi se u slučajevima porodičnog nasilja, kada socijalna služba i policija optužuju jedni druge za nepostupanje, ili kada škole i zdravstvene ustanove izbjegavaju odgovornost (Krstić, n. d.).

Složenost problema posebno je očita u školskom nasilju, gdje su potrebne strategije na više nivoa, uključujući saradnju učenika, nastavnika, roditelja, policije, zdravstvenih radnika i lokalne zajednice. Uspješni programi ističu jasnu poruku o netoleranciji nasilja, uključuju sve aktere u edukaciju, uklanjaju komunikacijske barijere i osnažuju partnerstvo učenika i zajednice (Prevention Institute, n. d.).

Pristup pravdi dodatno otežavaju složene procedure, strah i nedostatak informacija o pravima i podršci. Emocionalna trauma zahtijeva specijalizovane službe i modele podrške zasnovane na principima informisane traume. Efikasan sistem zahtijeva multidisciplinarni model koji objedinjuje policiju, pravosuđe, socijalne službe i

Co-funded by the European Union

civilni sektor, uz dostupno nezavisno pravno zastupanje i *pro bono* usluge. Takav pristup osnažuje glas žrtava, omogućava im aktivno sudjelovanje i osigurava stvarnu zaštitu njihovih prava (O'Connell, n. d.).

Prepoznavanje i prijavljivanje nasilja: smjernice i strategije zaštite

Prepoznavanje i pravovremeno prijavljivanje nasilja predstavljaju ključne korake u zaštiti žrtava i sprečavanju daljnjeg zlostavljanja. Poseban izazov leži u činjenici da se nasilje često odvija u privatnoj sferi, pod krinkom intimnih ili porodičnih odnosa, zbog čega žrtve teže prepoznaju obrasce nasilja ili se ustručavaju prijaviti ih. Edukacija i jasno definisane smjernice mogu značajno osnažiti pojedince da prepoznaju rane znakove nasilja, razlikuju zdrave od nezdravih odnosa i prepoznaju situacije koje zahtijevaju hitnu reakciju. Granica između zdravih i nasilnih obrazaca nije uvijek jasna, a mnoge situacije spadaju u “sivu zonu” nezdravih odnosa. Edukacija o razlikovanju ovih kategorija posebno je važna, budući da žrtve često potcjenjuju ozbiljnost situacije.

Jedan od izazova u prepoznavanju nasilja jest prikrivenost oblika uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja, koji mogu biti verbalni (neželjeni komentari, pitanja o seksualnim fantazijama), neverbalni (pogledi, gestovi, vizuelni sadržaji) ili fizički (neželjeni dodiri, ljubljenje, grljenje). Prema Istanbulskoj konvenciji i Direktivi EU 2002/73/EZ, svi ovi oblici ponašanja smatraju se nepoželjnim, jer pristanak često proizlazi iz straha ili pritiska.

Nasilje je složen, višedimenzionalan fenomen čije razumijevanje zahtijeva integraciju različitih teorijskih, praktičnih i institucionalnih perspektiva. Ono se ne manifestuje samo kroz fizičke povrede, već obuhvata psihičke, verbalne, seksualne

Co-funded by the European Union

i socio-ekonomske dimenzije, a prisutno je u privatnoj, javnoj i digitalnoj sferi društva. Njegova složenost i rasprostranjenost čine ga posebno teškim za prepoznavanje i prevenciju, dok kulturne norme, stigmatizacija i institucionalne slabosti dodatno otežavaju zaštitu žrtava.

Neprijavljivanje nasilja i prepreke s kojima se žrtve suočavaju ukazuju na potrebu za sveobuhvatnim i koordiniranim pristupom. Multidisciplinarna saradnja policije, pravosuđa, socijalnih službi, obrazovnog sistema i civilnog društva ključna je za efikasnu zaštitu, prevenciju i osnaživanje preživjelih. Edukacija, jasni protokoli i pravovremeno prepoznavanje rizičnih obrazaca ponašanja omogućavaju društvu da reaguje na nasilje na način koji smanjuje njegovu učestalost i posljedice. Prevencija i zaštita zahtijevaju kontinuiranu prilagodbu društvenih politika, institucionalnih kapaciteta i edukativnih strategija, kako bi prava i sigurnost žrtava bila stvarna, a ne formalna. Stoga, razumijevanje i djelovanje protiv nasilja moraju biti sistemski, koordinirani i usmjereni ka stvaranju sigurnijeg i pravednijeg društva za sve članove/ice zajednice.

Co-funded by the European Union

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Co-funded by the European Union

ANALIZA I INTERPRETACIJA UPITNIKA ZA MLADE

Kao jedna od projektnih aktivnosti u okviru radionica, kreiran je anketni online upitnik[8] kojim su se prikupili podaci o iskustvima, mišljenjima, stavovima i znanjima o temama nasilja među mladima. Zbog samog pristupa i metodike rada na radionicama i tokom izrade studije, istaklo se kao važno, osim analize rezultata upitnika, istaći i komentare i diskusije koje su se javili među mladima na samim radionicama prilikom predstavljanja rezultata odgovora na anketni upitnik. U skladu s tim, analiza predstavljena u nastavku se sastoji od:

1. prikaza rezultata i analize odgovora iz anketnog online upitnika, gde je posebno detaljno ispitan uticaj varijable spol na odgovore na pitanja i
2. prikaza komentara i diskusija na radionicama kada su predstavljeni rezultati analize upitnika.

Na anketni upitnik odgovorilo je ukupno 200 ispitanica i ispitanika, od kojih su većinom žene, i to 72% žena i 27% muškaraca, te 1% ispitanica i ispitanika koje/i su odabrale opciju da ne žele odgovoriti. Dominantno se uzorak sastoji od ispitanica i ispitanika koji označavaju da studiraju na prvom ciklusu studija (57%), žive u gradu (cca 60%) i najčešće su u rasponu godina od 18. do 22. (48%) ili od 22. do 25. godine (42%).

[8] Vidi Prilog br. 1.

Co-funded by the European Union

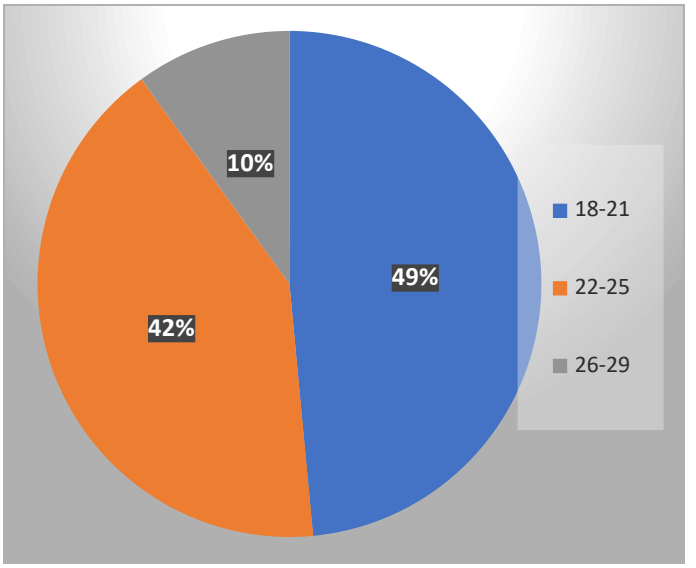

Grafikon 1. Dob ispitanika i ispitanica

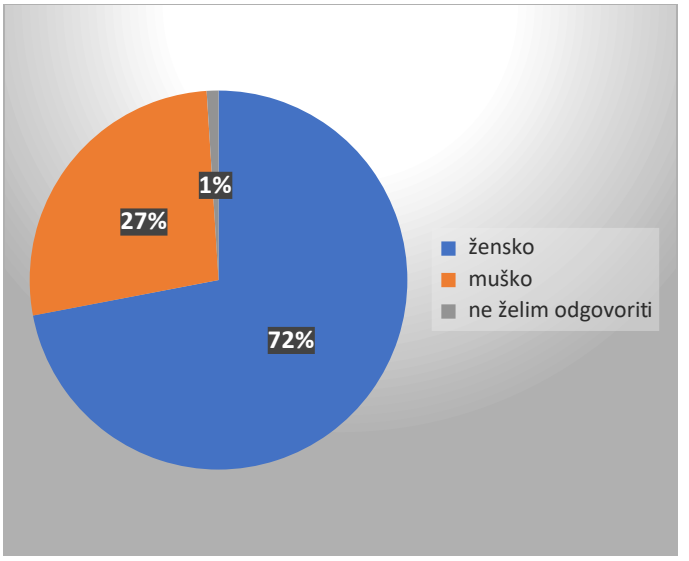

Grafikon 2. Spol ispitanika i ispitanica

Co-funded by the European Union

Zastupljenost ostalih kategorija u uzorku je zadovoljavajuća, pa tako imamo i 15% srednjoškolaca, 13% studenata/ica drugog ciklusa studija i 13% onih koji/e nisu u procesu formalnog obrazovanja. Na trećem ciklusu studija je samo 2% u uzorku, što se može objasniti uputom da na upitnik odgovara populacija starija od 18 i mlađa od 30 godina, a u rasponu od 26. do 29. godine je ukupno 10% ispitanika i ispitanica. Iako se dominantno označava da žive u gradu, u uzorku imamo i značajan procenat ispitanika i ispitanica koji/e označavaju da žive na selu (18%) ili u manjim lokalnim zajednicama (19%), te je i tu zastupljenost zadovoljavajuća.

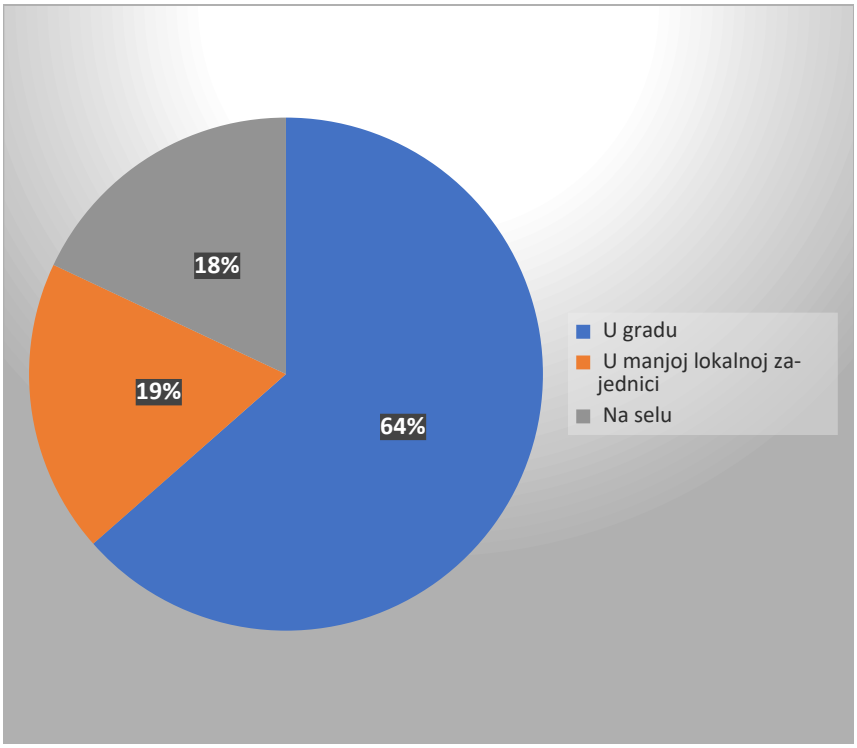

Grafikon 3. Mjesto stanovanja

Co-funded by the European Union

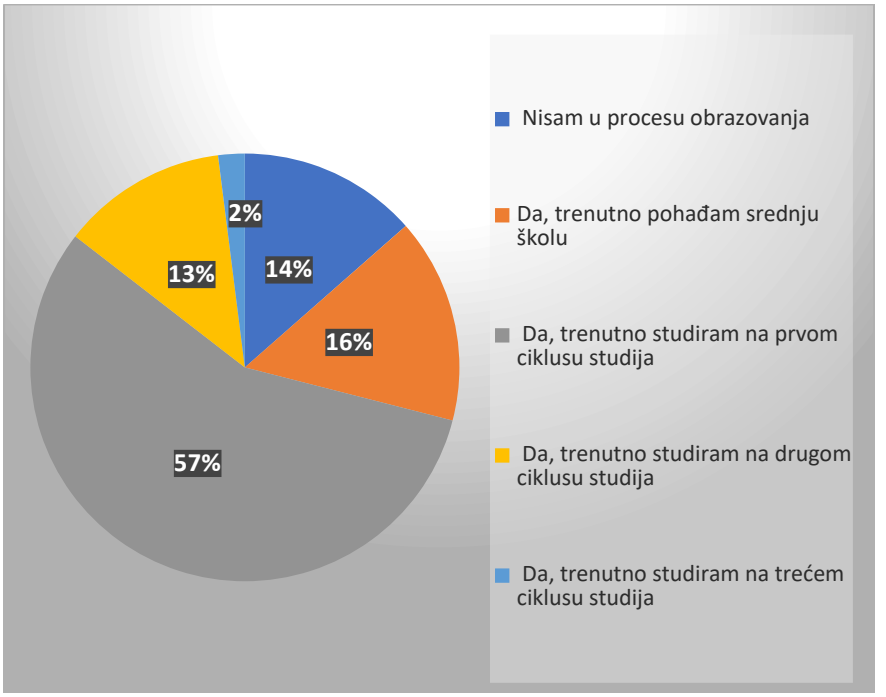

Grafikon 4. Obrazovanje

Upitnik sadrži i pitanja koja nam daju uvid u to u kojoj mjeri su mlade osobe imale priliku da u okviru formalnog ili neformalnog obrazovanja učestvuju u seminarima, obukama ili sličnim aktivnostima sa temom prevencije nasilja. Dobili smo neočekivan odgovor na navedeno pitanje, gdje je 56% ispitanica i ispitanika označilo da nisu imali priliku da učestvuju u takvim aktivnostima niti u okviru formalnog ni neformalnog obrazovanja. U okviru formalnog obrazovanja (npr. unutar aktivnosti u srednjim školama ili na fakultetu), 24% ispitanica i ispitanika imalo je priliku da učestvuje u različitim aktivnostima sa temom prevencije nasilja, a u okviru aktivnosti nevladinih organizacija i neformalnog obrazovanja 20% udjela

Co-funded by the European Union

u uzorku. Dakle, više od polovine ispitanica i ispitanika nije učestvovalo u takvim aktivnostima.

U okviru aktivnosti izlaganja i komentarisanja rezultata upitnika, većina učesnica na radionicama bila je iznenađena da veći procenat u uzorku nije imalo priliku da učestvuje u navedenim aktivnostima u okviru nevladinog sektora i neformalnog obrazovanja, jer im je poznat značajan broj projekata rada sa mladima u okviru međunarodnih organizacija. Mogući razlog je taj što takvi projekti ne pokušavaju ili ne uspijevaju da dođu do šire populacije, već "vrte svoj već poznati krug ljudi na različitim aktivnostima", kako je jedna od učesnica na radionicama istakla.

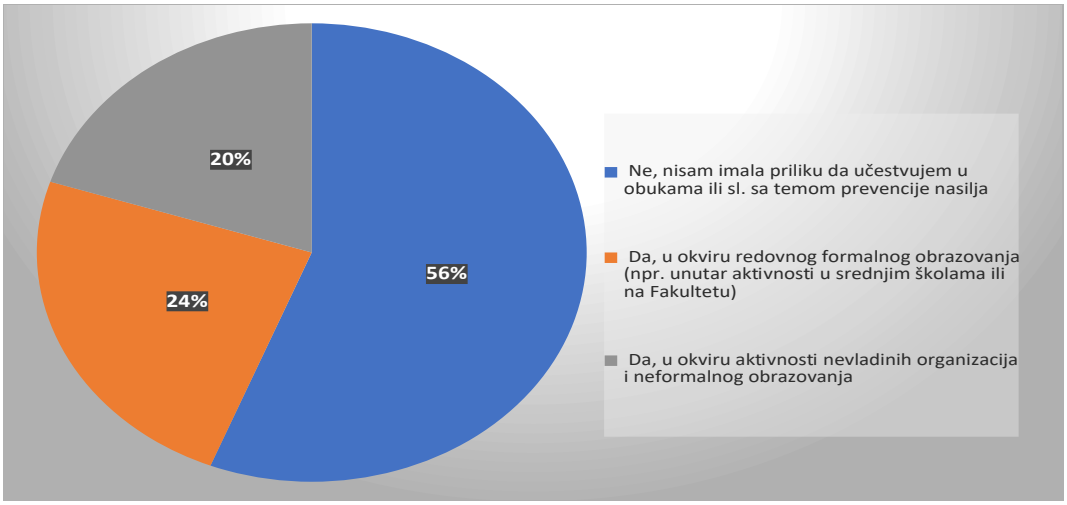

Grafikon 5. Dostupnost seminara i sličnih aktivnosti sa temom prevencije nasilja u okviru obrazovanja

Co-funded by the European Union

Pozitivni učinci velike izloženosti informacijama i sveopće uvezanosti u informatičkom dobu mogu se prepoznati u činjenici da su, uprkos rijetkim prilikama za učešće u aktivnostima sa temom prevencije nasilja u okviru formalnog ili neformalnog obrazovanja, u našem uzorku ispitanice i ispitanici većinom upućeni i senzibilisani za prepoznavanje različitih vrsta izloženosti nasilju, što pokazuju rezultati u nastavku.

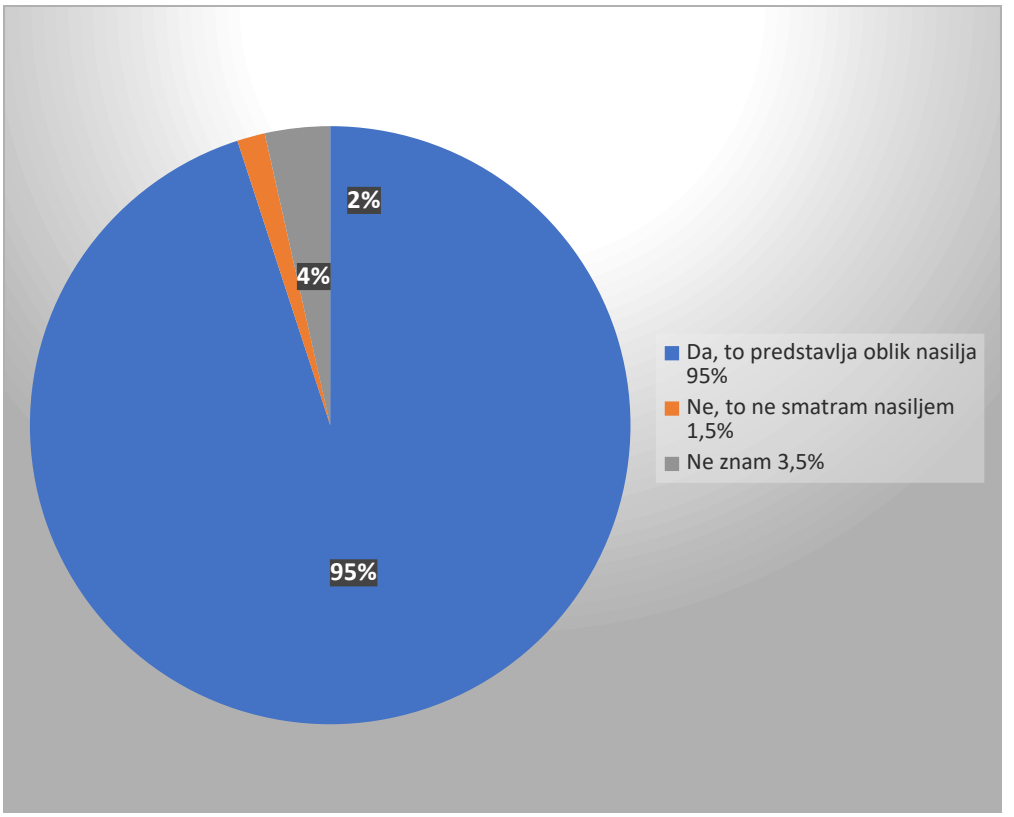

Grafikon 6. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – fizička sila

Co-funded by the European Union

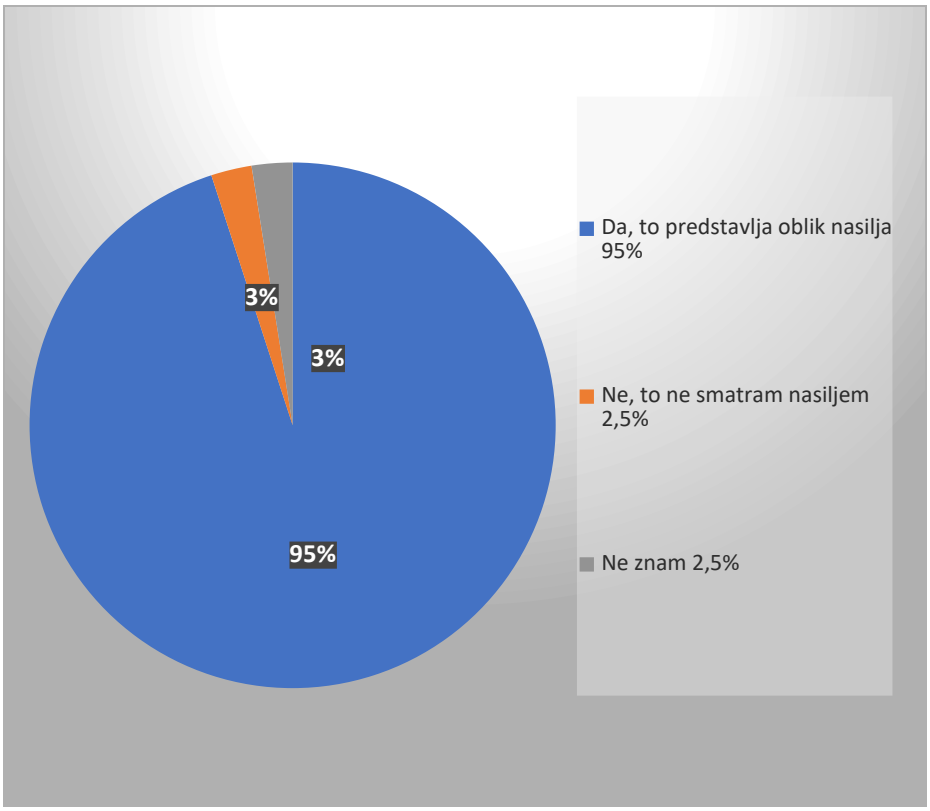

Grafikon 7. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – ismijavanje: seksualnost i tijelo

Čak 95% ispitanica i ispitanika u uzorku jasno prepoznaje upotrebu fizičke sile, kao i "ismijavanje na račun seksualnosti i tijela" kao nasilje, a veliki procenat (94%) prepoznaje i "ucjenjivanje finansijskim sredstvima" kao vid nasilja. Vrlo visoko, kao i prethodno navedeno, tvrdnja "govorenje osobi da je mentalno nestabilna ili nesposobna" prepoznaje se kao oblik nasilja, i to u 91% odgovora, dok 5% ispitanica i ispitanika to ne smatraju nasiljem, a 4% ne zna da ocijeni.

Co-funded by the European Union

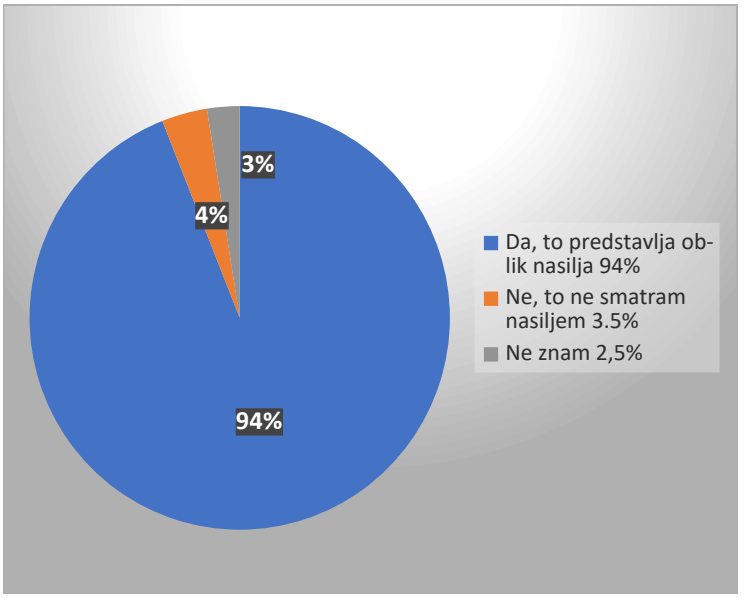

Grafikon 8. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – ucjenjivanje finansijama

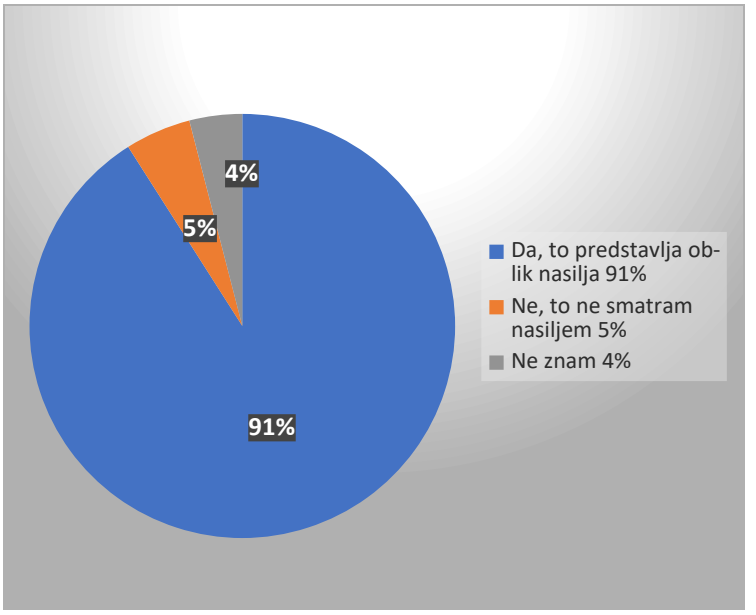

Grafikon 9. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – omalovažavanje

Co-funded by the European Union

U nešto manjoj mjeri prepoznaje se kao nasilje tvrdnja “b. Izlaganje osobe pretjeranoj ljubomori, optužbama i kontrolom ponašanja radi ograničavanja kontakta sa drugima”, i to u 86% odgovora, a 7% ispitanica i ispitanika to ne smatra oblikom nasilja, te još 7% označava opciju “ne znam”. Tvrdnja “Ograničavanje slobode izbora u smislu odjeće ili frizure, prisiljavanje osobe da se odijeva na specifičan način” najmanje se prepoznaje kao nasilje, i to u 75% odgovora, a 15% ispitanica i ispitanika ističe da to ne smatraju i ne prepoznaju kao oblik nasilja, dok se 10% ne može odrediti.

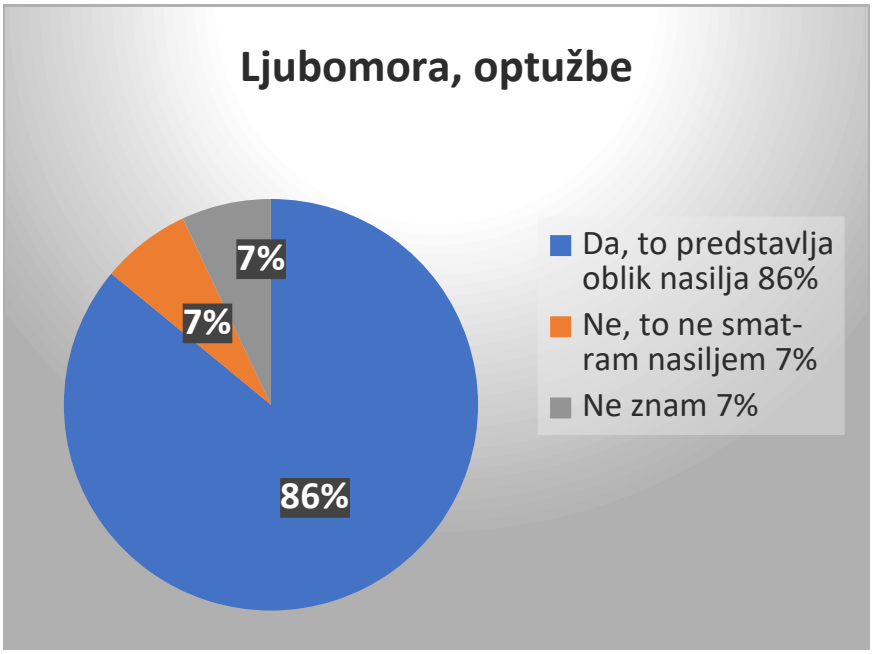

Grafikon 10. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – ljubomora i optužbe

Co-funded by the European Union

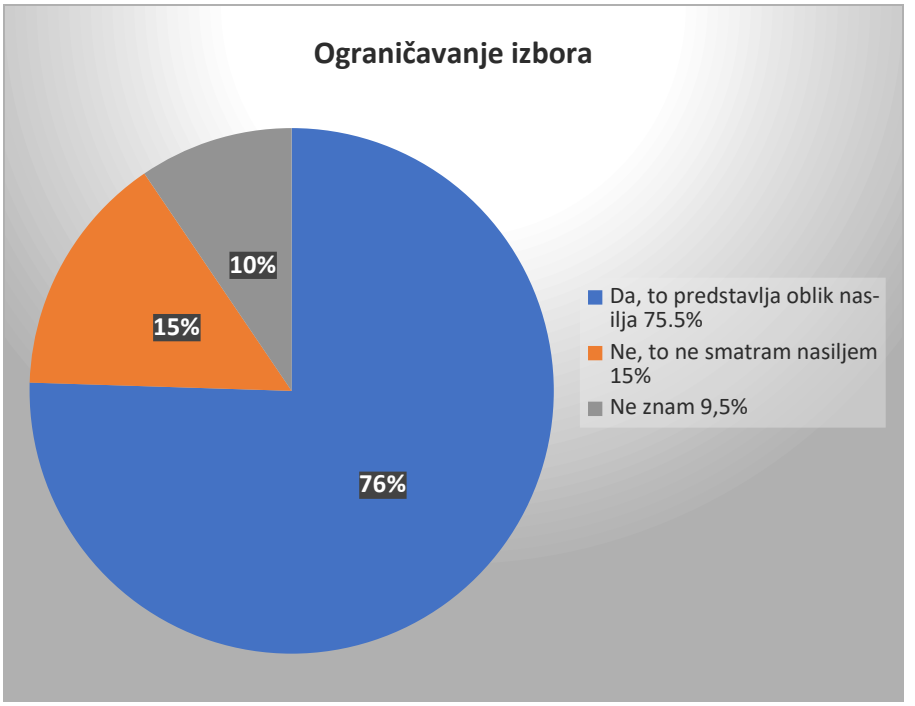

Grafikon 11. Prepoznavanje ponašanja kao nasilnog – ograničavanje izbora

Uticaj varijable spol je kod prethodno navedenih manje prepoznatih oblika nasilja statistički značajna. Dakle, tamo gdje je manji doživljaj i prepoznavanje da je spomenuta tvrdnja oblik nasilja rodno je uslovljeno. Rezultati hi-kvadrat testa pokazali su statistički značajnu povezanost između spola i prepoznavanja "Izlaganje osobe pretjeranoj ljubomori, optužbama i kontrolom ponašanja radi ograničavanja kontakta sa drugima", kao oblika nasilja, $\chi^2(2, N = 198) = 11.55$, $p = .003$. Veličina efekta, izražena Cramerovim V, iznosila je .173, što ukazuje na manji intenzitet povezanosti, ali ipak statistički značajno drugačije odgovaraju na ovo pitanje osobe muškog i ženskog spola, pri čemu žene u odnosu na muškarce značajno češće ljubomoru i optužbe označavaju kao oblik nasilja. Slično je i sa ocjenjivanjem

Co-funded by the European Union

tvrdnje “Ograničavanje slobode izbora u smislu odjeće ili frizure, prisiljavanje osobe da se odijeva na specifičan način”, gde je također uticaj varijable spol potvrđen kao statistički značajan. Rezultati hi-kvadrat testa pokazali su statistički značajnu povezanost između spola i prepoznavanja “ograničavanja slobode izbora” kao oblika nasilja, $\chi^2(2, N = 198) = 14.8$, $p = .001$. Veličina efekta, izražena Cramerovim V, iznosila je .217, što ukazuje na umjereni intenzitet povezanosti. Žene značajno češće označavaju kao oblik nasilja “ograničavanje slobode izbora” u odnosu na muškarce.

Postavljen je i set tvrdnji koje se tiču stavova i mišljenja o uticaju umjetnosti, kulture i obrazovanja na stvaranje i reprodukciju štetnih obrazaca, ponašanja i praksi, kao i problematika zloupotrebe autoriteta, pri čemu su ispitanici i ispitanice ocjenjivali stepen slaganja sa predstavljenim tvrdnjama u upitniku (na skali od 1 do 5).

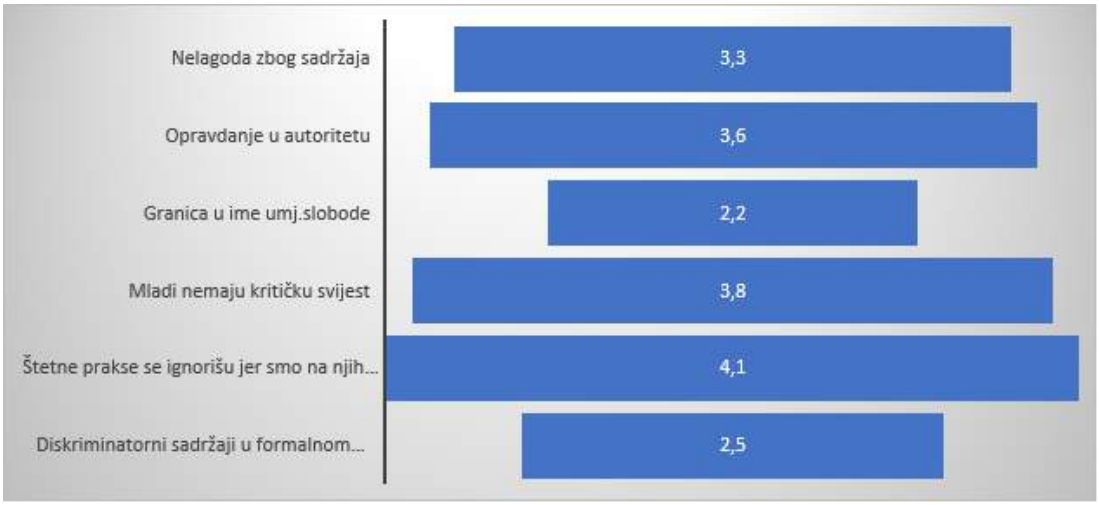

Grafikon 12. Uticaj kulture i umjetnosti

Co-funded by the European Union

Najviše ocijenjena tvrdnja je “Štetne prakse i uvredljivi sadržaji unutar popularne kulture i umjetnosti ignorišu se jer smo na njih naviknuti” sa prosječnom ocjenom iznad 4, kao i tvrdnju da “Mlade osobe nemaju dovoljno razvijenu kritičku svijest u pristupu sadržajima popularne kulture i umjetnosti” sa prosječnom ocjenom 3,8.

Također, visoko ocijenjene su i tvrdnje “Mislim da moji vršnjaci/kinje ponekad pronalaze opravdanje i validaciju za štetno ponašanje u autoritetu poznatih ličnosti” sa prosječnom ocjenom od 3,6 i tvrdnja “Ponekad se osjećam vrlo nelagodno zbog sadržaja tekstova pjesama i spotova muzike koja se sluša” sa 3,3.

Najniže su ocijenjene tvrdnje “Umjetnici/e imaju pravo da pređu granicu u ime slobode umjetničkog izražavanja” sa prosječnom ocjenom od 2,2 i “U okviru formalnog obrazovanja učimo sadržaje u okviru pojedinih predmeta koje smatram štetnim i diskriminišućim” sa nešto više od prethodno navedene tvrdnje, ali ipak prilično nisko ocijenjeno sa prosječnom ocjenom od 2,5. Rezultati navode na zaključak da mlade osobe poštuju autoritet formalnog obrazovanja i da samim sadržajima, koji im se u školama nudi i nameće, manje kritički pristupaju u odnosu na sadržaj popularne kulture i umjetnosti.

Od prethodno navedenih tvrdnji rezultati Mann-Whitney U testa pokazali su da je značajna razlika u stepenu slaganja između muškaraca i žena u ocjenjivanju tvrdnje “U okviru formalnog obrazovanja učimo sadržaje u okviru pojedinih predmeta koje smatram štetnim i diskriminišućim”, $U = 3087,5$, $Z = -2,295$, $p = 0,022$. Žene su imale niži stepen slaganja (Mdn=2), u poređenju s muškarcima (Mdn=3). Ostale tvrdnje nisu pokazale značajne razlike uticaja varijable spol.

Co-funded by the European Union

U okviru radionica, prilikom predstavljanja rezultata, prethodno navedeni rezultat izazvao je dosta diskusije i komentara među učesnicama. Iznenadila ih je činjenica da se žene manje kritički odnose prema formalnom obrazovanju, te samim tim i manje prepoznaju diskriminišuće sadržaje u okviru formalnog obrazovanja u odnosu na muškarce. Pretpostavljeno je na radionicama da su mogući razlozi to što se djevojčice u okviru porodice, ali i šire kroz samu dominantnu kulturu i obrazovanje, uče da je ženstveno ne biti buntovna osoba, već nasuprot tome poštovati i služiti autoritetu. Osim toga, diskutovano je i o tome da je mogući razlog da žene prepoznaju značajan emancipatorski potencijal u obrazovanju, kao mogućnost da se na taj način osnaže i integrišu u društvo ravnopravno, te da samim tim imaju i veće poštovanje prema procesu formalnog obrazovanja uz sve njegove izazove i nedostatke.

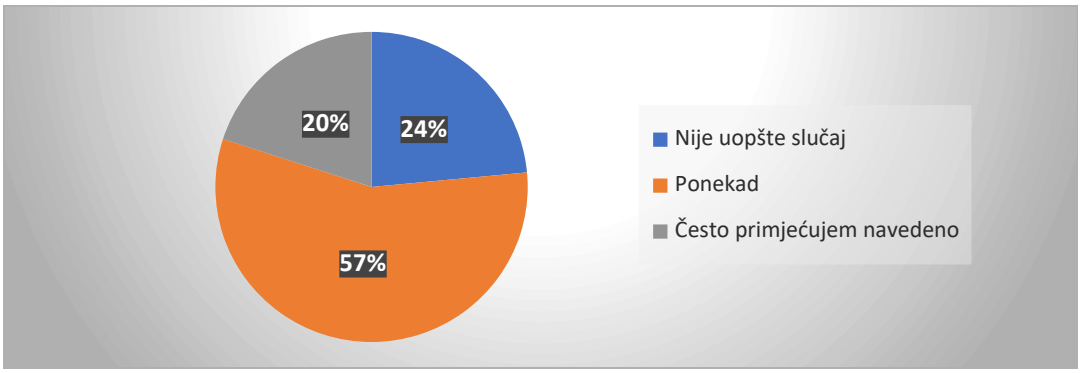

Grafikon 13. Nastavno osoblje – neprimjereni komentari

Osim prethodno navedenog, dosta polemike i komentara prilikom predstavljanja rezultata izazvali su odgovori na grupu pitanja koja se tiču konkretnih iskustava sa nasiljem u širem okruženju i u okviru obrazovnih institucija. Na tvrdnju “Nastavno

osoblje u školama ili na fakultetima imaju neprimjerene komentare i šale na tuđi račun što direktno utiče na mlade osobe", 57% ispitanica i ispitanika označava opciju ponekad, a 20% da često primjećuju navedeno. Nema statistički značajne razlike prema spolu ovdje i nikakve veće razlike nisu primjetne, te je zanimljivo da i muškarci i žene jednako primjećuju takva ponašanja i dešavanja prema drugima ili kroz lično iskustvo.

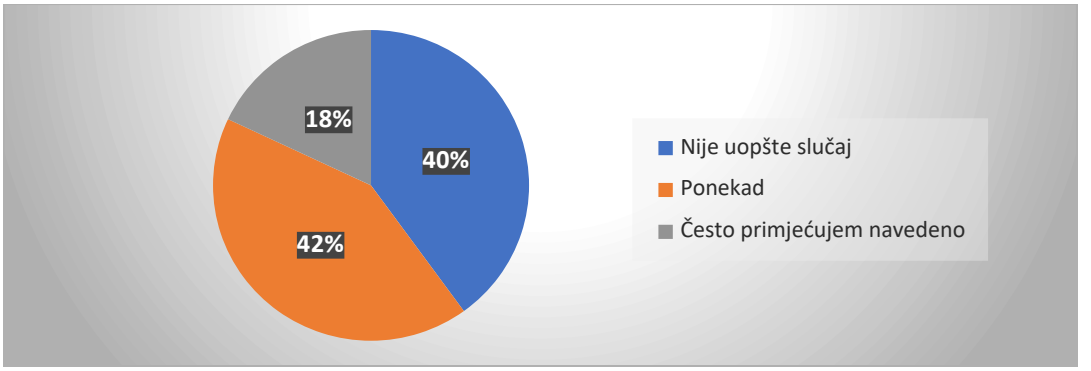

Grafikon 14. Nastavno osoblje – komentariše fizički izgled

Na tvrdnju "Nastavno osoblje u školama ili na fakultetima komentariše fizički izgled ili način oblačenja drugih osoba čime se normalizuje takvo ponašanje", odgovor ponekad biralo je 42% ispitanica i ispitanika, a da često primjećuju navedeno je 18% ispitanica i ispitanika u uzorku. Nema ni tu statistički značajne razlike, jedino je primjetno da veći procenat žena u odnosu na muškarce označavaju opciju **često** primjećujem navedeno (dvostruko više: 21% žena, nasuprot 10% muškaraca), ali ipak sveukupno nije potvrđena statistički značajna razlika.

Co-funded by the European Union

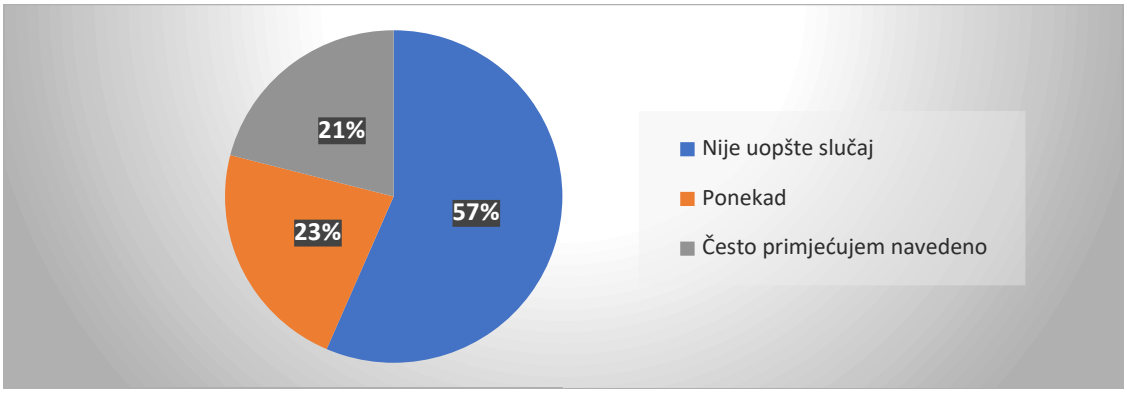

Grafikon 15. Nastavno osoblje: fizičko nasilje

S obzirom na činjenicu da je nasilje zakonom zabranjeno i sankcionisano, te kada govorimo o nastavnom osoblju dodatno se reguliše i postrožava internim pravilnicima i drugim pravnim dokumentima, pri čemu se posebno ističe problem zloupotrebe moći i autoriteta u odnosu nastavnik/ca i učenik/ca, poražavajući je rezultat da na tvrdnju: "Znam za konkretne slučajeve nasilja i/ili seksualnog uznemiravanja od strane nastavnog osoblja" 21% potvrđuju da često primjećuju navedeno, dok 23% označavaju da ponekad primjećuju navedeno. Nema statistički značajne razlike, niti bilo kakve veće primjetne razlike prema spolu.

Co-funded by the European Union

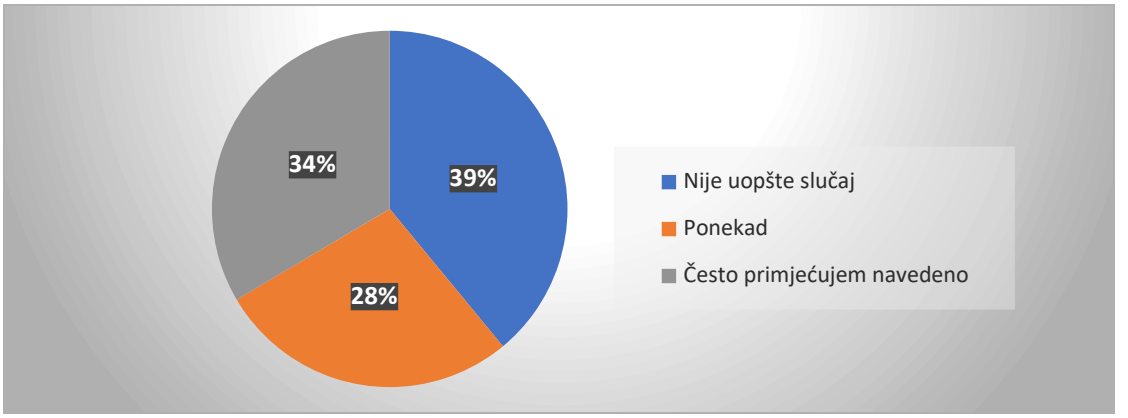

Grafikon 16. Vršnjaci/kinje: slučajevi nasilja

Konkretni slučajevi nasilja od strane vršnjaka/inja su nešto češći, i to u 34% odgovora se označava da se često primjećuje navedeno, a 27% ispitanica i ispitanika označavaju da ponekad primjećuju navedeno. Nema statistički značajne razlike prema spolu, odnosno jednako učestalo su izložene/i mlade/i žene i muškarci nasilju od strane vršnjaka/inja.

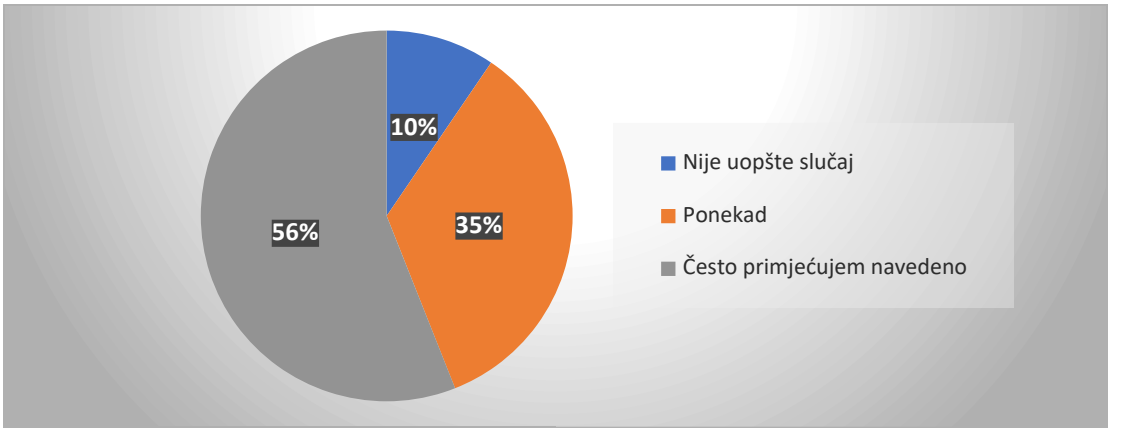

Grafikon 17. Učestalost izostanka adekvatne pomoći u okviru porodice

Co-funded by the European Union

Zabrinjavajući su dobijeni odgovori na tvrdnju "Zbog straha od osude okoline i/ili nedovoljno znanja i sl. osobe koje se suočavaju s nasiljem ne dobijaju adekvatnu pomoć i podršku unutar porodice", gdje više od polovine, tačnije 56% ispitanica i ispitanika, označava da često primjećuju navedeno. Ponekad primjećuju navedeno 35% ispitanica i ispitanika, što znači da se u našem uzorku samo 9% izjašnjava da to nije uopće slučaj, odnosno da je moguće dobiti adekvatnu pomoć i podršku u okviru porodice. Potvrđena je kod ove tvrdnje statistički značajna razlika prema spolu, gdje žene u odgovorima češće označavaju da zbog osude okoline ne dobijaju adekvatnu pomoć i podršku u okviru porodice u slučajevima nasilja.[9]

Jednako zabrinjavajući su i odgovori u vezi sa pomoći i podrškom od strane vršnjaka i vršnjakinja, gdje tvrdnju "Osobe koje se suočavaju s nasiljem ne dobijaju adekvatnu pomoć i podršku od vršnjaka/inja", 57% ispitanica i ispitanika često primjećuju navedeno, a u 37% ponekad, te je samim tim samo 6% ispitanica i ispitanika potvrdilo primjećivanje adekvatne pomoći i podrške. Ovdje nema potvrđene statistički značajne razlike u odgovorima prema spolu, što znači da je manje tabu tema nasilja koje doživljavaju žene među vršnjacima/kinjama u odnosu na porodicu. Možemo zaključiti da je rodno uslovljena pomoć i podrška u okviru porodice kada se osoba suočava sa nasiljem, iako ni na jednom ni na drugom mjestu pomoć nije adekvatna.

[9] Chi kvadrat test p= 0.037

Co-funded by the European Union

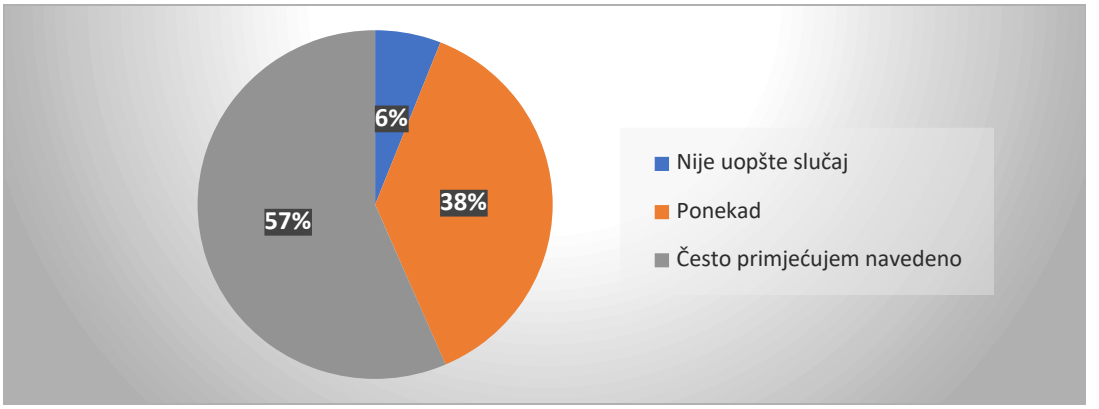

Grafikon 18. Učestalost izostanka adekvatne pomoći od vršnjaka/inja

Na pitanje "Koje okruženje smatrate najrizičnijim kada je u pitanju mogućnost zloupotrebe autoriteta nad mladima?", tri najrizičnije kategorije prema dobijenim odgovorima su: "među vršnjacima/kinjama" na prvom mjestu, zatim u obrazovnim institucijama (škole i univerziteti), što je povezano istovremeno kako sa vršnjacima/kinjama, tako i sa nastavnim osobljem i sa institucionalnim nasiljem. Odmah iza toga je "porodica i roditeljski autoritet", pa sportski i kulturni kolektivi.

Interesantno je da su "internet, mediji i društvene mreže" rijetko označeni kao najrizičnije okruženje, ukupno je pet ispitanica i ispitanika označilo navedenu stavku, što je izazvalo diskusiju na radionicama prilikom predstavljanja rezultata. Mladi/e polaznici/e radionica su pretpostavili da je mogući razlog to što se nasilje na internetu i društvenim mrežama doživljava intenzivno, ukoliko se nasilje iz realnog života prenosi i povezuje sa virtuelnim svijetom i samim tim uz pomoć interneta zadobija veću dimenziju, publiku i na taj način trajno ostaje zabilježeno.

Co-funded by the European Union

Nasilje i izloženost nasilju na internetu je najčešće ukršteno sa više spoljašnjih faktora da bi se doživljavalo kao direktna i intenzivna opasnost.

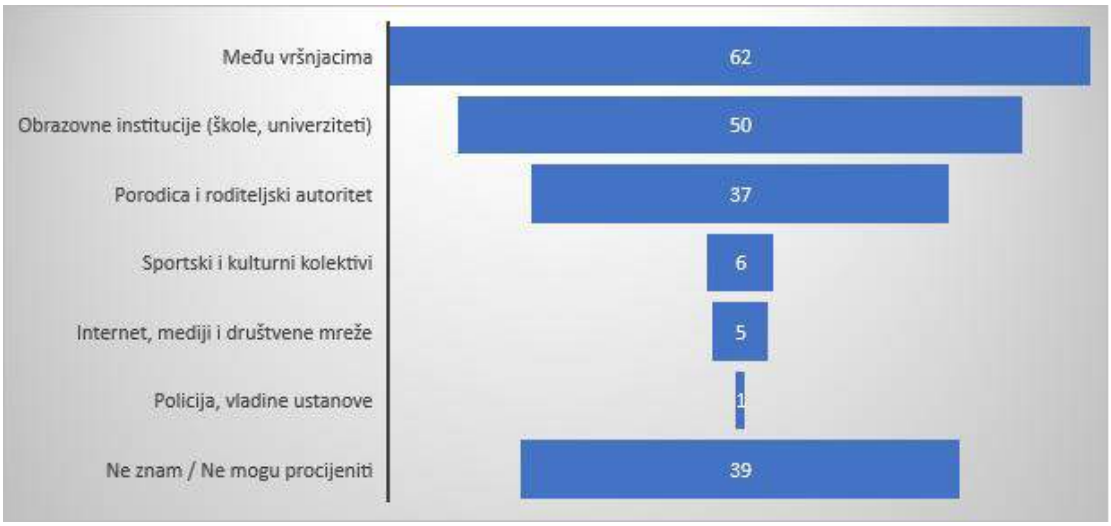

Grafikon 19. Procjena najrizičnijeg okruženja kada je u pitanju mogućnost zloupotrebe autoriteta

Na pitanje "Šta Vas manje ili više zabrinjava od sljedećih nabrojanih stavki kada razmišljate o opasnostima iskustava sa nasiljem?" (1 označava nemam uopće brige – 5 vrlo jake brige), najviše je ocijenjena (sa najčešćom ocenom 4; M=4) stavka "Plašim se da zaposleni/e u institucijama (policija, centri za socijalni rad, školski psiholozi/psihologinje itd.) nisu adekvatno obučeni/e i senzibilisani/e za rad s osobama koje su preživjele nasilje". Dakle, mlade osobe nemaju povjerenje da će dobiti adekvatnu pomoć i podršku u nadležnim institucijama i sa stručnim osobama.

Co-funded by the European Union

Visoko ocijenjena tvrdnja bila je i “Strah od seksualnog uznemiravanja i nasilja”, sa prosječnom ocjenom od 3.5, što ukazuje na izraženu zabrinutost ispitanica i ispitanika po ovom pitanju. Stavka “Strah od fizičkog napada i obračuna” (M=2.96) ocijenjena je neznatno više od “Straha od verbalnog vreijeđanja i omalovažavanja” (M=2.95), što sugeriše da su oba oblika nasilja percipirana kao gotovo podjednako prisutna.

Uočene su razlike po spolu u svim ispitivanim tvrdnjama, pri čemu žene u prosjeku izražavaju viši nivo straha i zabrinutosti u odnosu na muškarce. Najmanje razlike primijećene su u percepciji tvrdnje “Zaposleni u institucijama ne odgovaraju adekvatno na nasilje”, dok su najveće razlike zabilježene upravo kod odabira odgovora: “Strah od seksualnog uznemiravanja i nasilja”.

Rezultati Mann-Whitney U testa potvrđuju ove razlike. Žene u značajno većoj mjeri izražavaju zabrinutost zbog fizičkog napada i obračuna ($U = 2259.00$, $Z = -4.64$, $p < .001$), verbalnog vrijeđanja i omalovažavanja ($U = 2582.00$, $Z = -3.72$, $p < .001$), kao i zbog seksualnog nasilja i uznemiravanja ($U = 1689.50$, $Z = -6.41$, $p < .001$). Također, i kada je riječ o percepciji, nedovoljno adekvatnog odgovora zaposlenih u institucijama na nasilje, postoji statistički značajna razlika među spolovima ($U = 3167.50$, $Z = -2.10$, $p = .036$), pri čemu žene izražavaju viši nivo zabrinutosti.

Ovi nalazi ukazuju na konzistentan obrazac u kojem žene percipiraju veći rizik od različitih oblika nasilja, ali i izražavaju veću sumnju u odnosu na institucionalne odgovore na ove probleme.

Co-funded by the European Union

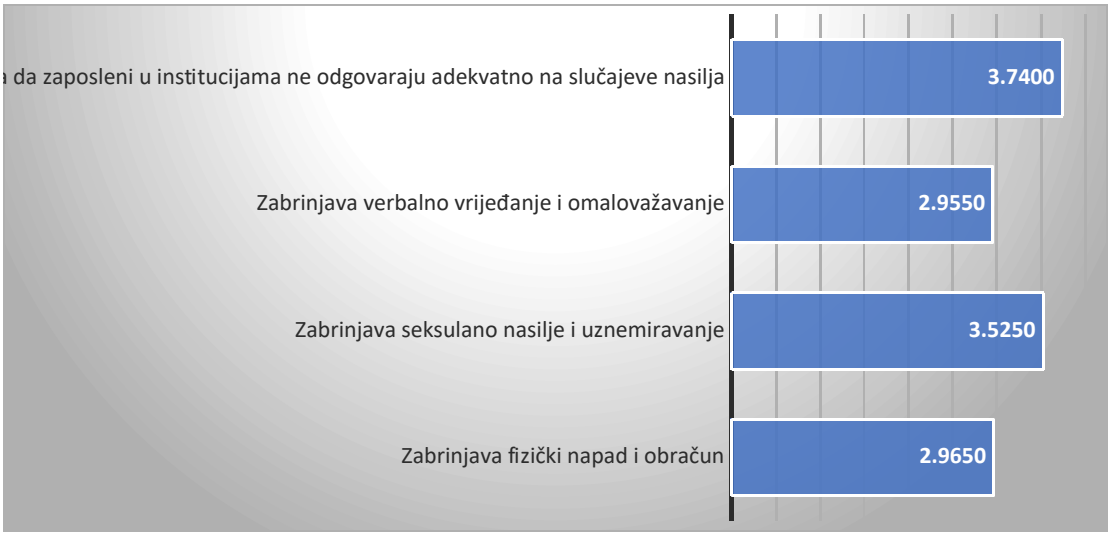

Grafikon 20. Procjena subjektivnog osjećaja straha i zabrinutosti

U pitanju o subjektivnom osjećaju straha i zabrinutosti smo, osim prethodno navedenih ponuđenih odgovora, ostavili prostor i da se dopiše još nešto što nije spomenuto, a ispitanice i ispitanici smatraju bitnim, što je predstavljeno u nastavku teksta. Otvoreni odgovori ispitanica/ka na pitanje: "Šta Vas manje ili više zabrinjava od sljedećih nabrojanih stavki kada razmišljate o opasnostima iskustava sa nasiljem?", ukazuju na složenost percepcije nasilja i na to da ga mlade osobe ne doživljavaju samo kroz prizmu fizičkih napada, već ga smještaju u širi društveni, institucionalni i kulturni kontekst.

Jedna od važnih dimenzija koja se pojavljuje, odnosi se na izgled i oblačenje kao potencijalni povod za nasilje. Ispitanici/e izražavaju zabrinutost da način oblačenja može biti protumačen kao "izazivanje" ili "provokacija", te da okolina i vršnjaci/kinje nerijetko usvajaju i reprodukuju narative tipa "tražila je – dobila je".

Co-funded by the European Union

Ovakvi stavovi prepoznaju se kao oblik sekundarne viktimizacije i društvenog pritiska, jer se odgovornost za nasilje prebacuje na žrtvu.

Značajan broj odgovora reflektuje i institucionalne i strukturalne slabosti. Nasilje se povezuje sa sistemskim slabostima i nepravdom. Posebno je naglašeno da institucije često prikrivaju istinu i da se problemi ne rješavaju na transparentan način, što dodatno pojačava osjećaj nesigurnosti. Spominju se i "nepotizam", "dovođenje podobnih, a ne sposobnih" kadrova u profesije, "korupcija vlasti i prikrivanje istine", što sve doprinosi osjećaju nesigurnosti i nepovjerenja u institucije. Nasilje se, u tom smislu, ne percipira samo kao individualni čin, već kao posljedica šire društvene nepravde i sistemskih nefunkcionalnosti.

Poseban akcenat stavljen je na pitanje mentalnog zdravlja i nedostatka adekvatne podrške. Ispitanici/e izražavaju zabrinutost zbog "neprepoznatih narcisoidnih poremećaja ličnosti", "ignorisanje mentalnih stanja drugih osoba o kojima se u društvu nedovoljno razgovara" i slično, čime se ističu slabosti psihološke i socijalne zaštite. U tom kontekstu, kritikuje se rad socijalnih službi, posebno tokom razvoda, gdje se, prema mišljenju ispitanika/ca, ne prepoznaje manipulacija i nasilje, niti se dovoljno vodi računa o pravima i dobrobiti djece. Naglašava se i paradoks da "nasilni partneri, i pored dokaza o nasilju, zadržavaju pravo kontakta sa djecom, što stvara dodatnu nesigurnost".

U ličnim iskustvima i percepcijama strahova prepoznaju se i veoma konkretni oblici nasilja: psihičko i emocionalno zlostavljanje, uhođenje, "osvetoljubivost nasilnika", zloupotreba fotografija i ličnih podataka radi nanošenja psihičke štete, kao i nasilje od strane ljubavnog partnera. Zabrinutost se odnosi i na nasilje u partnerskim

Co-funded by the European Union

odnosima, ali i na generalizovano nepovjerenje prema muškarcima, što ukazuje na duboko ukorijenjen osjećaj ranjivosti.

Zabrinutost se, međutim, ne iscrpljuje samo u privatnoj i porodičnoj sferi. Ispitanici/e navode i vrlo široko, strah od rata, nemogućnosti odbrane ili uže "nemogućnosti odvajanja od nasilnika", kao i bojazan od ignorisanja nasilja od strane okoline i institucija. Strah od posljedica na psihu, depresije i psihičke slabosti dodatno naglašava dimenziju dugoročnih posljedica nasilja. U nekim odgovorima prepoznaje se i religijska perspektiva, odnosno strah "od Allaha" navodi se kao jedan od elemenata zabrinutosti, što ukazuje na kompleksan splet ličnih uvjerenja i sigurnosnih pitanja.

Posebno zabrinjava činjenica da se u odgovorima spominju i tragični ishodi, poput "samoubistva djevojke koju smo poznavali koja je bila izložena maltretiranju", što ispitanici/e u odgovorima povezuju sa nedostatkom edukacije roditelja/ki, prosvjetnih radnika/ca i nadležnih institucija. Navodi ukazuju na potrebu za sistemskim mjerama prevencije i ranog prepoznavanja problema, gdje se navodi konkretan primjer koji osnažuje percepciju da društvo ne reaguje adekvatno i da prevencija izostaje.

Pojedini odgovori, također, ukazuju na zabrinutost zbog dostupnosti pornografije, koja se vidi kao faktor potencijalnog uticaja na ponašanje mladih i oblikovanje nasilnih obrazaca. Ovaj element povezuje se sa širim pitanjima socijalizacije, obrazovanja i kulturnih normi.

Co-funded by the European Union

Sumirajući, otvoreni odgovori pokazuju da ispitanici/e nasilje razumijevaju kao multidimenzionalan fenomen. On obuhvata lične i porodične odnose, institucionalne i pravne slabosti, kulturne i društvene norme, ali i globalnije prijetnje poput rata ili korupcije. Ovakva percepcija sugeriše da mlade osobe uviđaju da nasilje nije izolovan problem, već dio šire strukture društvenih odnosa i sistema vrijednosti. Strategije prevencije moraju obuhvatiti i individualni i sistemski nivo, jer su upravo u njihovoj međusobnoj povezanosti prepoznati najvažniji izvori zabrinutosti ispitanika/ca.

Ispitanici/e većinom znaju kome prijaviti nasilje. Međutim, nije nimalo zanemarljiv procenat onih koji ne znaju kome se obratiti i prijaviti kada trpe ili svjedoče nasilju (21%). Mlade osobe smatraju da njihovi vršnjaci/kinje ili nisu dovoljno informisane o pravima i obavezama kada je riječ o zaštiti od nasilja (46%) ili da su samo djelimično informisane (45%), a samo vrlo mali procenat (5%) ispitanika/ca smatra da jesu. U prethodno dva navedena pitanja nema uticaja na odgovore varijabla spol.

Co-funded by the European Union

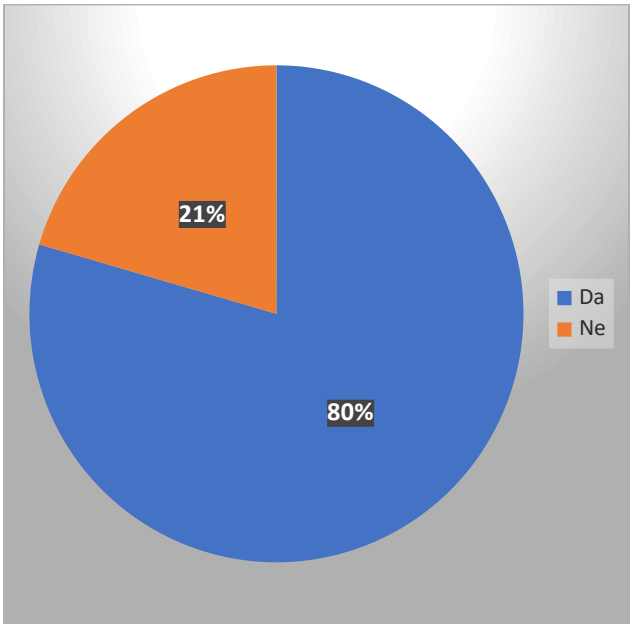

Grafikon 21. Znanje o mogućnostima prijave nasilja

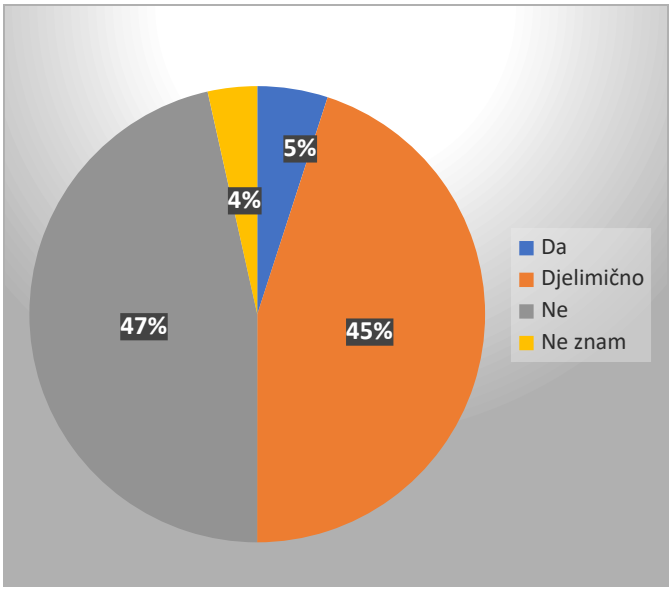

Grafikon 22. Informisanost o pravima i obavezama

Co-funded by the European Union

Nasuprot tome, odgovori na pitanje "Kada svjedočite nasilju (uživo ili online), kako najčešće reagujete (označiti odgovor koji se odnosi na Vas)?", prema analizi podataka, statistički su značajno rodno uslovljeni,[10] te samim tim možemo detektovati način reagovanja koje prosječno češće zauzimaju muškarci ili žene. Veći procenat žena označava opciju "Nikada nisam svjedočila nasilju", nasuprot 18% muškaraca u uzorku, te možemo zaključiti da su muškarci češće izloženi i suočeni sa scenama nasilja u svom svakodnevnom okruženju.

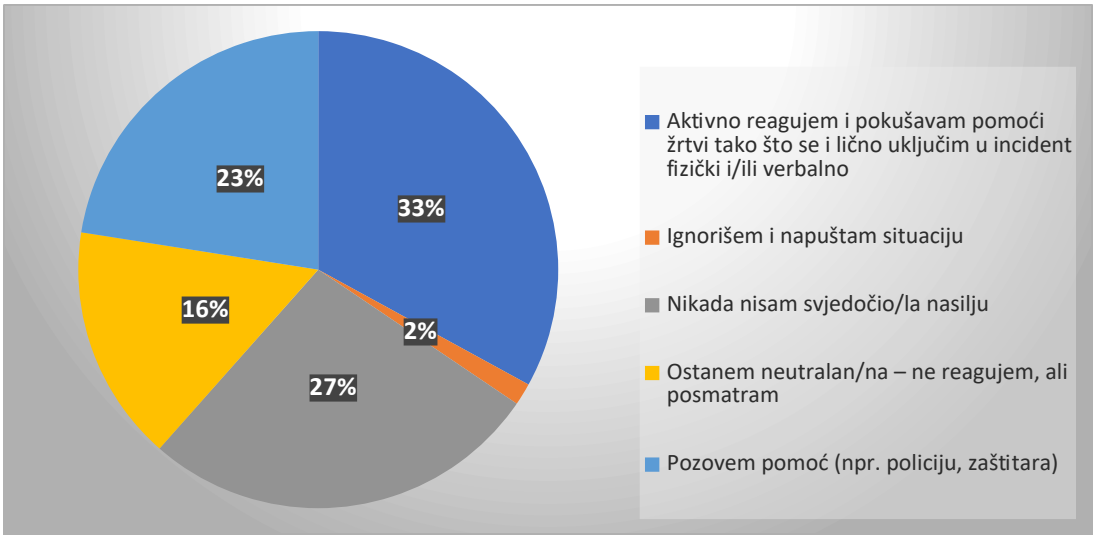

Grafikon 23. Reakcije na nasilje

Kada one ispitanice i ispitanike koje/i nisu svjedočile/i nasilju izuzmemo i analiziramo samo reakcije onih koji jesu, dobijemo sljedeću razliku u odgovorima prema spolu (vidi Tabelu 1. u nastavku). Tačno polovina muškaraca u uzorku (50%) označavaju opciju "Aktivno reagujem i pokušavam pomoći žrtvi tako što se i lično

[10] Pearson Chi-Square= 0,001

Co-funded by the European Union

uključim u incident fizički i/ili verbalno", nasuprot 43% žena koje označavaju navedenu opciju, također, blizu polovine.

Kod muškaraca je sljedeća opcija po učestalosti odgovora "Ostanem neutralan/na – ne reagujem, ali posmatram", za koju se opredeljuje 34% muškaraca, te dvostruko manji procenat žena koje označava tu opciju (17%). Uzroci visokog procenta "pasivnog posmatrača" kod muškaraca može se razjasniti kroz odgovore na pitanje o razlozima koji sprečavaju da se reaguje u situacijama nasilja, koji su, također, rodno uslovljeni.

"Ignorišem i napuštam situaciju", iako sveukupno procentualno manje česta reakcija prema odgovorima, također se može konstatovati kao češća reakcija kod muškaraca, i to 5% kod-muškaraca, a samo 1% kod žena.

Žene značajno češće biraju opciju "Pozovem pomoć (npr. policiju, zaštitara)", i to više od trostruko češće, odnosno u 39% slučajeva, nasuprot kod muškaraca u 11% odgovora.

	Aktivno reagujem i pokušavam pomoći žrtvi tako što se i lično uključim u incident fizički i/ili verbalno	Ignorišem i napuštam situaciju	Ostanem neutralan/na – ne reagujem, ali posmatram	Pozovem pomoć (npr. policiju, zaštitara
Žensko	43%	1%	17%	**39%**
Muško	50%	5%	**34%**	11%

Tabela 1: Reakcije muškaraca i žena na svjedočenje nasilju

Najčešći razlozi zbog kojih se ne reaguje u situacijama nasilja je "strah za vlastitu sigurnost", i to u više od pola od ukupnog uzorka (54%), i to što ne znaju tačno šta uraditi u situacijama nasilja (30%). Mali procenat u uzorku (4%) navode kao razlog

Co-funded by the European Union

to što smatraju da to "nije moja odgovornost", te možemo reći da među mladima imamo preovladavajuću perspektivu prepoznavanje nasilja kao općedruštvenog problema.

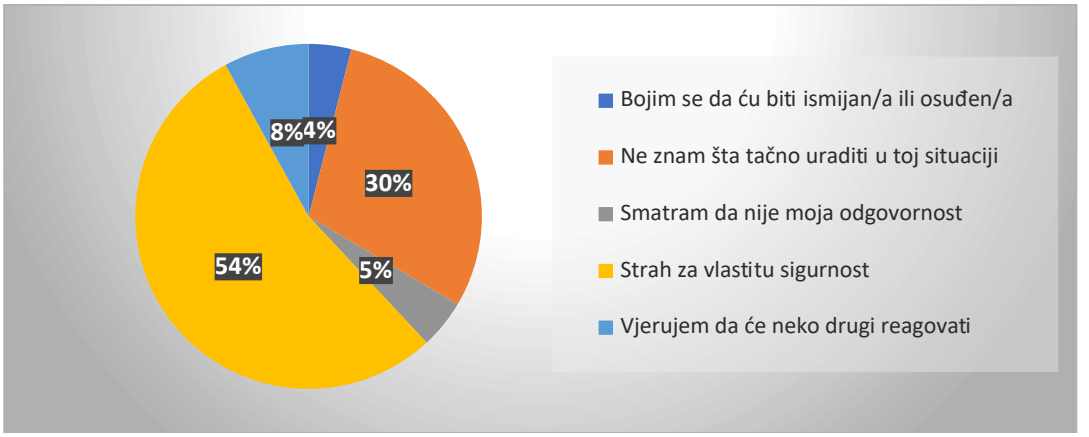

Grafikon 24. Razlozi pasivnosti

Razlozi koji se navode, kao i kod prethodnog pitanja, također su rodno uslovljeni[11] (Tabela 2). Žene u najvećem procentu odgovora označavaju kao razlog "Strah za vlastitu sigurnost", i to više od plovine (55%) žena u uzorku, nasuprot 28% muškaraca. Najveći procenat muškaraca označava da ne reaguju kada svjedoče nasilju jer "Ne znam šta tačno uraditi u toj situaciji", i to 35%, iako taj odgovor prati i veliki procenat i drugi po učestalosti i kod žena (22%).

Značajno primjetna razlika u odgovorima prema spolu je kod dva ponuđena odgovora. Kod odgovora "Smatram da nije moja odgovornost" više od četiri puta učestalije kod muškaraca (9%), u odnosu na žene (2%). Najveća je razlika u označavanju odgovora "Bojim se da ću biti ismijan/a ili osuđen/a", i to po

[11] Pearson Chi-Square= 0.001

Co-funded by the European Union

učestalosti u manje od jednog procenta kod žena (0,7%), nasuprot 11% kod muškaraca, te možemo istaći da prema odgovorima muškarci imaju veći pritisak vršnjaka koji povećava mogućnost pasivne reakcije u slučajevima nasilja.

	Koji od navedenih razloga vas najviše sprečava da reagujete u situaciji nasilja					
	Bojim se da ću biti ismijan/a ili osuđen/a	Ne znam šta tačno uraditi u toj situaciji	Smatram da nije moja odgovornost	Strah za vlastitu sigurnost	Vjerujem da će neko drugi reagovati	Bez odgovora
Žensko	**1%**	22%	**2%**	**55%**	7%	13%
Muško	**11%**	35%	**9%**	28%	7%	9%

Tabela 2: Razlozi pasivnosti muškaraca i žena

Reakcije na scene nasilja zavise većinom od broja prisutnih, prema dobijenim odgovorima (detaljnije u Grafikonu 26). Nema razlika prema spolu u odgovorima.

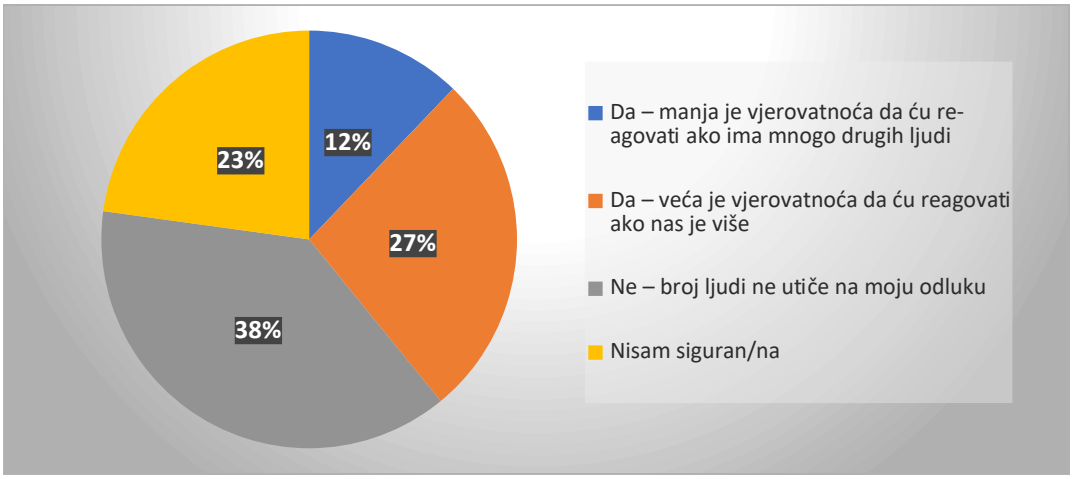

Grafikon 25. Broj prisutnih i reakcije

Co-funded by the European Union

Osjećaj slabog povjerenja i osjećaja sigurnosti među mladima u susretu sa nadležnim institucijama je potvrđen i kod još jednog pitanja, pri čemu više od polovine ispitanica i ispitanika označava da bi se ili uopće ili slabo osjećali sigurno kada bi se obratili nadležnim institucijama. Kod pitanja "Koliko biste se osjećali sigurno i zaštićeno ako biste se obratili nekoj od nadležnih institucija za pomoć (npr. škola, policija, zdravstvo, centar za socijalni rad)?", nema statistički značajne razlike prema spolu, te se jednako nesigurno u pristupu institucijama osjećaju mladi muškarci i žene.

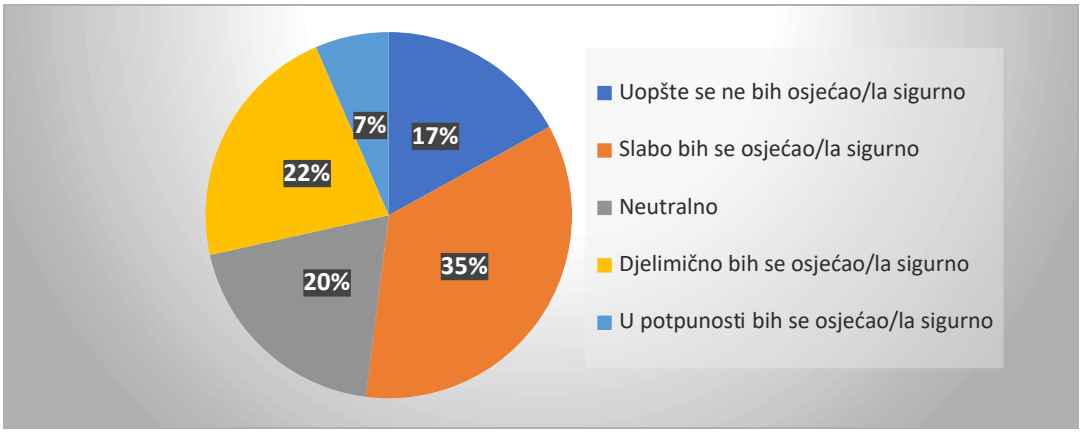

Grafikon 26. Povjerenje u nadležne institucije

Prema mišljenjima mladih osoba, nezadovoljavajuće je ocijenjena saradnja među institucijama u slučajevima nasilja, te na pitanje "Po vašem mišljenju, koliko dobro različite institucije (npr. škola, policija, zdravstvo, centar za socijalni rad) sarađuju kada je u pitanju zaštita osoba izloženih nasilju?" 67% mladih označava opciju "nedovoljno". Prethodno navedeno može biti jedan od razloga velikog nepoverenja među mladima u nadležne institucije kada je riječ o nasilju i zaštiti od nasilja.

Co-funded by the European Union

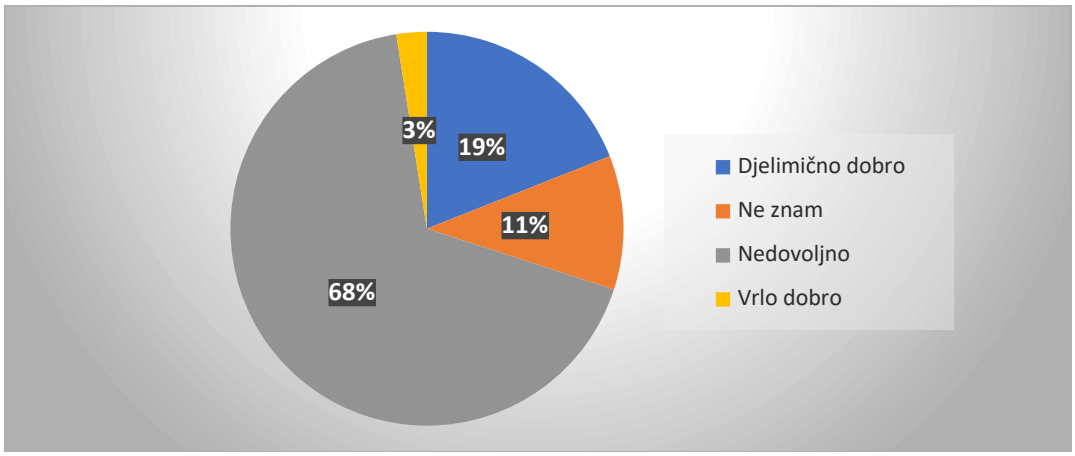

Grafikon 27. Saradnja nadležnih institucija

Nedovoljno često se organizuju i provode jasni i vidljivi edukativni sadržaji u školama/fakultetima/ustanovama u vidu predavanja, radionica, različitih kampanja, a koje se bave temama prevencije nasilja i kako prijaviti nasilje, te tako ukupno 45% ispitanica i ispitanika odgovara ili da nikada nisu primijetili navedeno ili da ne zna odgovoriti, što upućuje jednako kao prethodni odgovor na slabu vidljivost i nepoznavanje takvih sadržaja i ukoliko ih ima.

Co-funded by the European Union

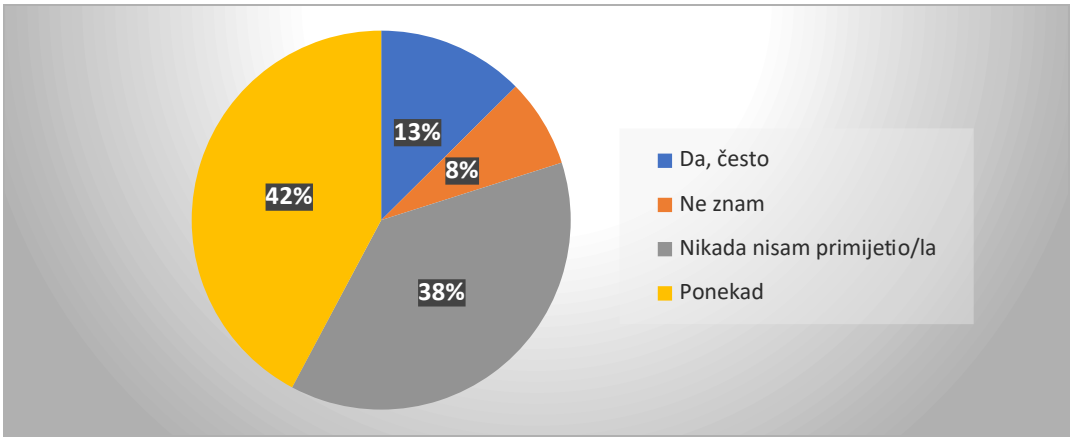

Grafikon 28. Edukativni sadržaji – prevencija nasilja i kako prijaviti nasilje

Sljedeća dva bloka pitanja tiču se društvenih mreža, digitalnih tehnologija i nasilja. Prvi blok pitanja imao je za cilj da omogući uvid u lična iskustva sa nasiljem na internetu kod mladih osoba. Na pitanje "Da li ste se na društvenim mrežama susreli sa sljedećim pojavama?", najveću prosječnu ocjenu, pri čemu se ocjenjivalo u rasponu od 1 minimalna i 5 maksimalna ocjena, ocijenjeni su ponuđeni odgovor "Diskriminacija na osnovu etničke, rodne ili vjerske pripadnosti" sa 4,1 i ponuđeni odgovor "Seksistički komentari i objave" sa prosječnom ocjenom 4. Najmanja prosječna ocjena je kod ponuđenog odgovora "Korištenje društvenih mreža za prijavljivanje nasilja i traženje pomoći" sa 3,3. U ocjenjivanju ponuđenih odgovora na navedeno pitanje nema rodne uslovljenosti, osim kod odgovora "seksistički komentari i objave" koje žene češće doživljavaju prema dobijenim odgovorima.[12]

[12] (p=0.21)

Co-funded by the European Union

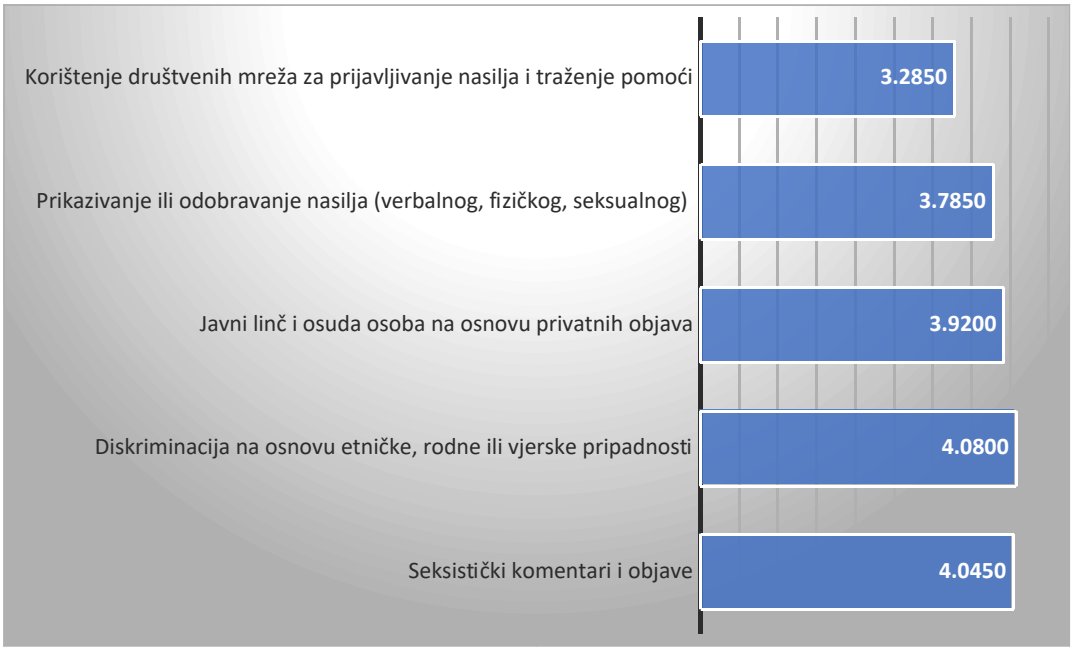

Grafikon 29. Društvene mreže i nasilje – lična iskustva

Drugi blok pitanja o temama društvenih mreža, digitalnih tehnologija i nasilja imao je za cilj da omogući uvid o mišljenjima i stavovima povezanih sa doživljajem nasilja i mogućnosti prevencije nasilja koje se dešava na internetu među mladim osobama. Na pitanje "U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama? (zaokružite ocjenu od 1 do 5, gdje 1 znači "uopće se ne slažem", a 5 "u potpunosti se slažem")", dobijeni su sljedeći rezultati: više od polovine mladih (51%) označava opciju u potpunosti se slažem kod tvrdnje "Društvene mreže su postale prostor u kojem se nasilje često normalizuje". I kod tvrdnje "Na društvenim mrežama se često ignorišu ili umanjuju posljedice nasilja" skoro polovina ocjenjuje maksimalnom ocjenom (48%).

Co-funded by the European Union

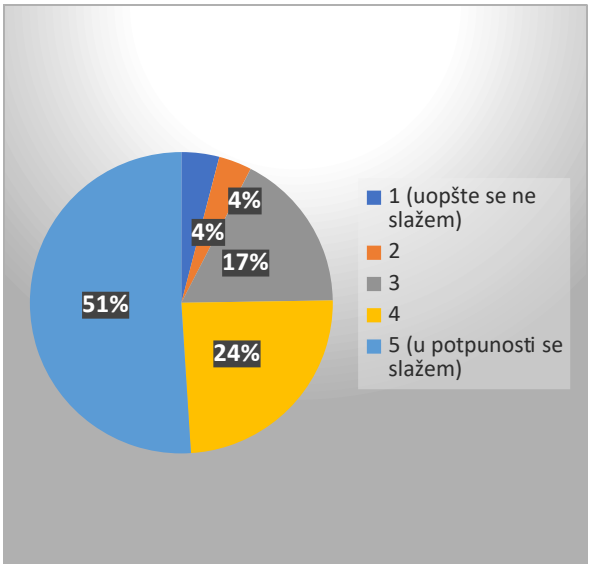

Grafikon 30. Društvene mreže kao prostor normalizacije nasilja

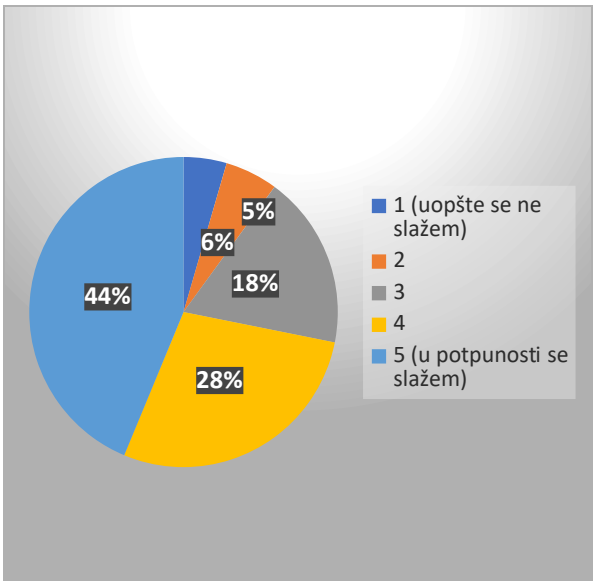

Grafikon 31. Društvene mreže kao prostor ignorisanja ili umanjenja posljedica nasilja

Co-funded by the European Union

Analiza uticaja spola na stavove o nasilju u online prostoru pokazala je određene razlike između ispitanika i ispitanica. Rezultati Mann-Whitney testa ukazuju da spol statistički značajno utiče na tri od četiri ispitivane tvrdnje. U odnosu na tvrdnju da su "društvene mreže postale prostor u kojem se nasilje često normalizuje", dobijena je visoka statistička značajnost ($U = 2619,5$; $Z = -3,609$; $p < 0,001$). Slično, i tvrdnja da se "na društvenim mrežama često ignorišu ili umanjuju posljedice nasilja" pokazuje značajnu razliku između polova ($U = 2925,0$; $Z = -2,785$; $p = 0,005$), dok je i tvrdnja da "društvene mreže podstiču kritičku raspravu o nasilju i diskriminaciji", također, pokazala značajnu povezanost sa spolom ($U = 3018,5$; $Z = -2,491$; $p = 0,013$). Jedino u vezi sa tvrdnjom "smatram da imam kapacitete da prepoznam i reagujem na nasilje u online prostoru" razlike nisu bile statistički značajne ($p = 0,060$).

Kada se posmatraju distribucije odgovora po spolu, vidljivo je da ispitanice češće izražavaju stav da se nasilje na društvenim mrežama normalizuje. Naime, čak 58,7% žena se u potpunosti složilo s ovom tvrdnjom, dok je kod muškaraca taj procenat znatno niži (32,1%). Muškarci češće zauzimaju neutralne ili niže pozicije na skali, a njih 9,4% u potpunosti negira tvrdnju, dok je taj procenat kod žena svega 2,1%.

Sličan obrazac uočava se i kod tvrdnje da se posljedice nasilja na mrežama često ignorišu ili umanjuju. Gotovo polovina žena (48,3%) u potpunosti se slaže s tvrdnjom, dok to važi za svega trećinu muškaraca (33,3%). Muškarci su češće birali odgovore u sredini skale, posebno opciju 3 (25,9%), što ukazuje na izraženiju rezervisanost prema prepoznavanju ovog problema.

Co-funded by the European Union

Kada je riječ o ulozi društvenih mreža u podsticanju kritičke rasprave o nasilju i diskriminaciji, rezultati, također, pokazuju razlike među spolovima. Odgovori žena su raspoređeni duž cijele skale, ali sa većom zastupljenošću viših ocjena, te se 28,5% u potpunosti slaže s tvrdnjom, dok je kod muškaraca to svega 20,4%. Istovremeno, muškarci češće biraju neutralne ili niže ocjene (npr. odgovor 2 bira 24,1% muškaraca naspram 9% žena).

Ovi nalazi sugerišu da žene u većoj mjeri prepoznaju i naglašavaju prisutnost nasilja i njegove posljedice u online prostoru, kao i da imaju izraženije očekivanje od društvenih mreža da doprinesu kritičkoj raspravi o ovim temama. Muškarci, s druge strane, pokazuju sklonost ka neutralnijem ili distanciranijem stavu, što može ukazivati na manje izraženu percepciju ozbiljnosti problema.

Co-funded by the European Union

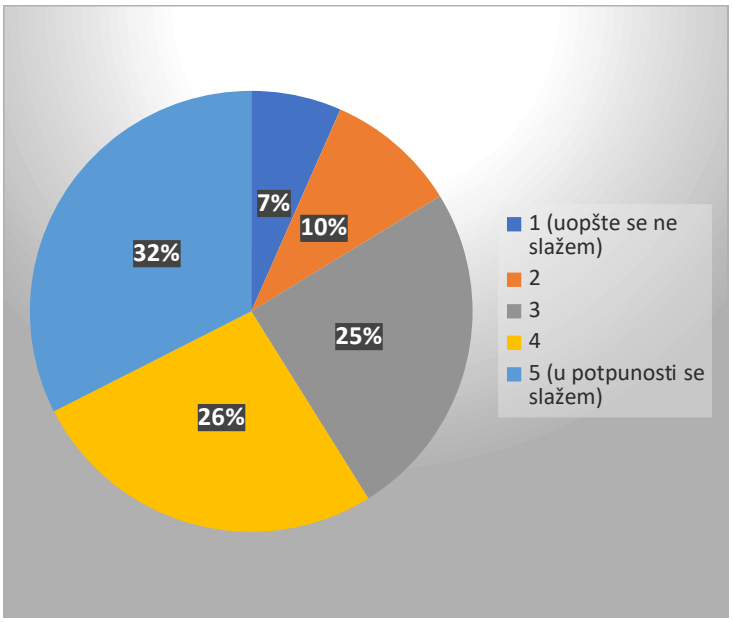

Grafikon 32. Procjena osobnih kapaciteta za prepoznavanje nasilja

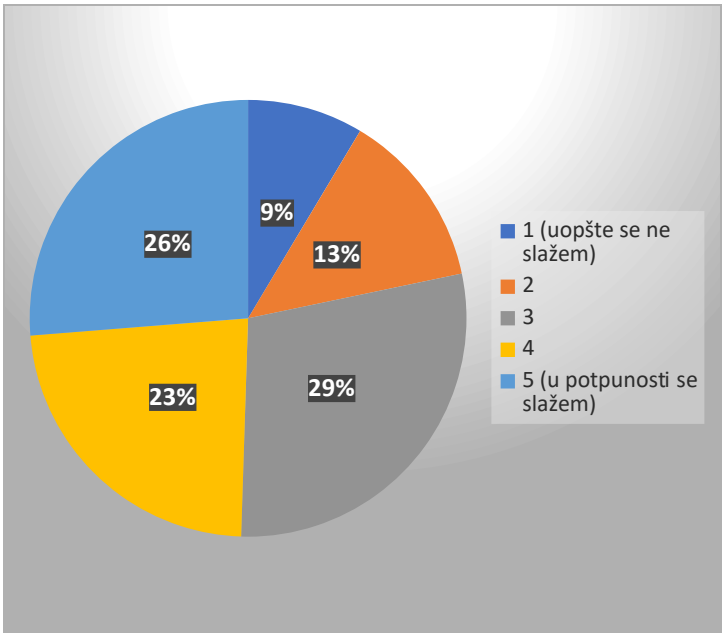

Grafikon 33. Društvene mreže kao prostor kritičke rasprave

Co-funded by the European Union

Društvene mreže, iako vrlo korišćene među mladima, ostaju skriven i vrlo nejasan prostor kada govorimo o odgovornosti i regulaciji, te se čini da ni među mladima pitanje regulacije u prostoru društvenih mreža nije nešto o čemu se prioritetno razmišlja. Na pitanje "U kojoj mjeri smatrate da platforme društvenih mreža efikasno rješavaju slučajeve ucjene koje se odvijaju putem njihovih servisa?" 34% ispitanica i ispitanika u uzorku ocjenjuje najnižom ocjenom kao potpuno neefikasno, a čak 30% ističu da nemaju dovoljno informacija da to procijene.

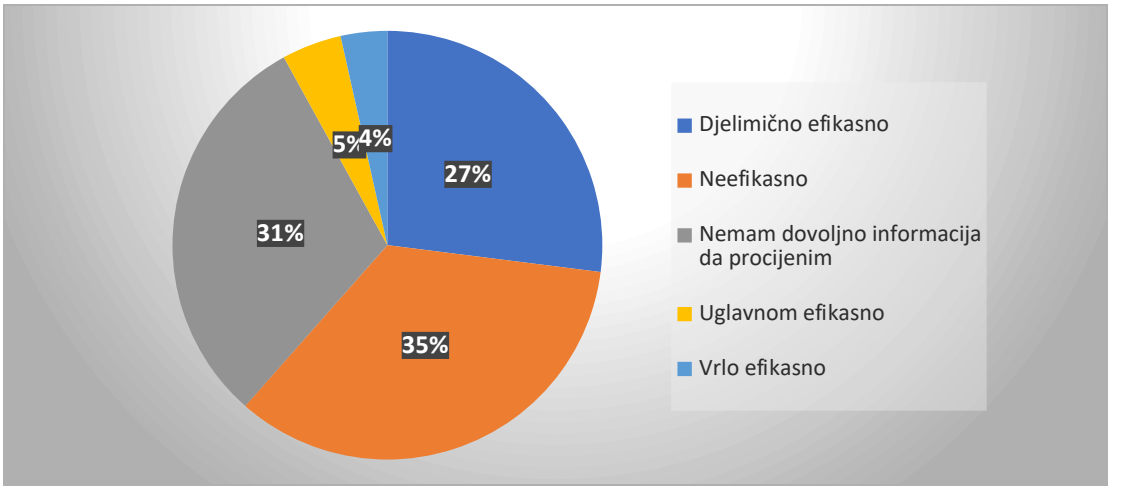

Grafikon 34. Odgovornost internet platformi

Co-funded by the European Union

MLADI RAZGOVARAJU S PREDSTAVNICAMA I PREDSTAVNICIMA (NE)VLADINOG SEKTORA

Razgovor sa predstavnicama Fondacije CURE realizovan je u okviru kvalitativnog dijela istraživanja, gde su predstavnice Fondacije Cure prepoznate kao ekspertice iz nevladinog sektora u okviru istraživačkog interesa. **Fondacija CURE iz Sarajeva** je feministička nevladina organizacija koja već više od dvije decenije djeluje u oblasti zaštite ljudskih prava, rodne ravnopravnosti i borbe protiv rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini. Kroz edukativne programe, istraživanja, javne kampanje i direktnu podršku ženama i mladima, Fondacija CURE kontinuirano radi na osnaživanju marginalizovanih grupa, zagovaranju institucionalnih promjena i razvoju mehanizama prevencije nasilja, s posebnim fokusom na participativne, feminističke i intersekcionalne pristupe.

Razgovori su bili vrlo dinamični, pri čemu su mladi postavljali pitanja, izražavali sumnje i dijelili sopstvena iskustva, dok su ekspertice iz nevladinog sektora nudile primjere iz prakse i širi društveni okvir. Time ovaj razgovor nije bio jednostrana prezentacija aktivnosti Fondacije, već interaktivan dijalog u kojem su se preplitale perspektive mladih i ekspertica iz nevladinog sektora.

Studenti i studentice su najviše bili zainteresovani za pitanje uloge društvenih mreža. Kada su studenti i studentice otvorili pitanje nasilja u virtuelnoj stvarnosti, predstavnice su naglasile da ono ostavlja jednako ozbiljne posljedice kao i događaji u *offline* životu. Ova razmjena je pojačala svijest da digitalno nasilje nije “manje realno”, već ima dugotrajne psihološke i socijalne posljedice. Dok su neki isticali da

Co-funded by the European Union

TikTok i Instagram često šire mizogine poruke, predstavnice Fondacije naglasile su dvostruku prirodu digitalnog prostora. Fondacija CURE naglašava da društvene mreže imaju dvostruku ulogu. S jedne strane, predstavljaju moćnu platformu za širenje poruka o ravnopravnosti i ljudskim pravima te za osnaživanje mladih da otvoreno govore o nasilju. S druge strane, digitalni prostor često postaje mjesto normalizacije diskriminacije i nasilja, uključujući govor mržnje i napade na aktivistkinje i manjinske zajednice.

Kroz kampanje poput "Glas mladih protiv nasilja" (2024), "Progovori o nasilju" (2021–2022), "Nema nazad" (16 dana aktivizma) te "Žene glasaju – žene pobjeđuju!" (2024), Fondacija je pokazala kako društvene mreže mogu služiti za kontinuiranu edukaciju, političko osnaživanje i kreiranje kulture nenasilja. Njihove poruke bile su jasne: nasilje se mora prepoznati i spriječiti, a mladi imaju moć da postanu nosioci promjene.

Prema iskustvu Fondacije, društvene mreže su posebno korisne kada se koriste za razbijanje tabua i približavanje složenih tema mladima. Kroz infografike, ilustracije, kratke videosadržaje i *live* diskusije objašnjavaju se pojmovi poput pristanka, *gaslightinga*, viktimizacije ili femicida. Time se doprinosi normalizaciji razgovora o nasilju, ali i jačanju digitalne pismenosti mladih, što je ključno u eri dezinformacija i "fake newsa".

Fondacija CURE koristi društvene mreže i kao kanal za brzu reakciju i pružanje podrške ženama i djevojkama. Redovno primaju poruke od osoba koje traže pomoć – bilo za sebe, bilo za druge. Putem Facebooka i Instagrama odgovaraju u najkraćem roku, usmjeravajući korisnice na SOS linije, sigurne kuće, pravnu i

Co-funded by the European Union

psihološku podršku. Na taj način, društvene mreže nisu samo kanal informisanja, već i most prema sigurnosti i institucionalnim oblicima zaštite.

Jedna od važnih tema jeste i angažman influensera u borbi protiv nasilja. Prema Fondaciji CURE, mnogi influenseri se uključuju samo kada je tema popularna, što dovodi u pitanje njihovu dosljednost. Ipak, postoje i oni koji se kontinuirano i autentično bave društvenim pitanjima, poput profila Kritički, čiji se sadržaji ističu kvalitetom i odgovornošću. Njihova uloga u mobilizaciji mladih i oblikovanju društvene svijesti se smatra značajnom.

U promovisanju ženskih prava i ravnopravnosti na društvenim mrežama najveći izazov predstavljaju seksistički komentari, govor mržnje i relativizacija nasilja. Fondacija CURE se s tim nosi kroz aktivnu moderaciju i prijavljivanje problematičnih sadržaja, štiteći pritom online prostor kao sigurno mjesto za žene i mlade.

Poseban fokus Fondacija stavlja na sigurnost žena i marginalizovanih grupa na internetu. Kroz radionice i treninge, mladi se educiraju o zaštiti ličnih podataka, prepoznavanju online nasilja i digitalnim pravima. Fondacija aktivno sarađuje sa Federalnom upravom policije, Centrom za sigurni internet, kao i sa regionalnim mrežama za digitalnu sigurnost. Uprkos ovim naporima, smatraju da same platforme i dalje ne nude dovoljne mehanizme zaštite, pa je neophodna šira saradnja civilnog društva, zakonodavaca i tehnoloških kompanija.

I pored prethodno navedenih primjera dobre saradnje sa institucijama, ipak na pitanje studenata i studentica o ulozi institucija u borbi protiv nasilja, predstavnice Fondacije bile su jasne: institucije često ne rade svoj posao. Naveli su primjer dva posljednja slučaja femicida u BiH gdje, i pored velikog pritiska javnosti, nadležne

Co-funded by the European Union

institucije nisu pružile adekvatan odgovor. To je započelo i raspravu o neadekvatnoj reakciji medija, koji femicid i dalje prikazuju kroz senzacionalističke narative poput "zločina iz strasti" i čija je reakcija kratkotrajna, uslovljena pitanjem da li je spomenuta vest i dalje senzacija ili ne. Dodatno, predstavnice su podijelile i zabrinjavajuće primjere zataškivanja nasilja među mladima od strane škola, što je izazvalo snažnu reakciju studenata/studentica i pitanje kome mladi zaista mogu vjerovati.

Fondacija CURE redovno analizira način na koji mediji izvještavaju o nasilju, reaguje na neetičke sadržaje i nudi preporuke za rodno osviješteno izvještavanje. U saradnji s novinarkama i novinarima radi na prevenciji romantizacije nasilja, poput prikazivanja femicida kao "zločina iz strasti" te insistira na poštivanju etičkih standarda.

Iskustva pokazuju da algoritmi društvenih mreža istovremeno mogu širiti progresivne poruke, ali i pojačavati stereotipe i diskriminaciju. Na ovaj proces organizacije nemaju direktan uticaj, ali mogu reagovati na štetne sadržaje i jačati svijest o njihovim posljedicama.

Fondacija naglašava važnu ulogu posmatrača/ica u prevenciji nasilja. Mladi koji svjedoče nasilju često osjećaju strah, nemoć ili grižnju savjesti, ali ukoliko se udruže, mogu značajno doprinijeti zaštiti žrtve. Organizacija kroz direktan rad sa učenicima i učenicama prenosi znanje i alate kako da prepoznaju nasilje i adekvatno reaguju. Primjeri uključuju javne akcije, filmske projekcije i radionice u kojima mladi dijele vlastita iskustva i zajednički grade otpornost prema nasilju.

Co-funded by the European Union

Predstavnice Fondacije primijetile su da nakon godina relativnog napretka dolazi do pogoršanja društvene klime. Ilustrativan primjer je da im prvi put nakon više od decenije nije omogućen ulazak u srednje škole za radionice. Mladi su ovaj primjer doživjeli kao signal slabljenja institucionalne podrške temama ravnopravnosti. Ova izjava je kod studenata i studentica izazvala zabrinutost i diskusiju o tome kakvu ulogu igraju institucije u (ne)podržavanju obrazovanja mladih o ravnopravnosti.

Predstavnice Fondacije snažno su naglasile princip identiteta bez hijerarhija, te ističu da su sve borbe i identiteti jednako važni u okviru pitanja ravnopravnosti. Ova perspektiva otvorila je diskusiju među mladima o tome kako se marginalizacija može ispoljavati kroz više dimenzija istovremeno, uključujući spol, starost, izgled ili društveni status.

Razgovor sa Fondacijom CURE jasno pokazuje da nevladin sektor igra ključnu ulogu u povezivanju mladih, institucija i digitalnih alata u borbi protiv nasilja. Kroz online kampanje, edukacije i direktnu podršku, organizacija ne samo da jača svijest o problemu rodno zasnovanog nasilja već gradi siguran prostor u kojem mladi mogu postati aktivni akteri promjena. Uprkos izazovima poput govora mržnje i nedovoljnih mehanizama zaštite, Fondacija CURE svojim djelovanjem potvrđuje da prevencija nasilja zahtijeva stalnu saradnju, solidarnost i inovativne pristupe.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH osnovana je u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, sa ciljem unapređenja, promovisanja i praćenja politike ravnopravnosti spolova u zemlji. Agencija ima zadatak da razvija i provodi Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine, izrađuje preporuke institucijama, inicira zakonodavne izmene, prati usklađenost domaćeg zakonodavstva sa

međunarodnim standardima (posebno Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena – CEDAW), kao i da koordinira saradnju između različitih nivoa vlasti i civilnog društva.

Iako formalno ima važnu ulogu u oblasti rodne ravnopravnosti, u razgovorima je istaknuto da Agencija u praksi raspolaže ograničenim kapacitetima, kako u pogledu ljudskih resursa, tako i u pogledu finansijskih sredstava. Posebno je naglašeno da njena uloga ostaje pretežno savjetodavna, što znači da preporuke i analize koje izrađuje nemaju obavezujući karakter za druge institucije.

Razgovor mladih sa predstavnicima Agencije pokazao je jasnu napetost između formalnih obaveza države i realnih institucionalnih mogućnosti. Studenti i studentice su primijetili da nedostatak resursa, marginalizovana savjetodavna uloga i ignorisanje preporuka ukazuju na to da se zalaganje institucija za ravnopravnost spolova u BiH često svodi na formu, odnosno na ispunjavanje međunarodnih obaveza, bez suštinskog političkog i društvenog angažmana.

U razgovoru studenata i studentica sa predstavnicima i predstavnicama Agencije za ravnopravnost spolova BiH otvoreno je problematizovan čitav niz izazova sa kojima se ova institucija suočava u svom radu. Predstavnici su već na početku naglasili da je Agencija ozbiljno potkapacitirana, što znači da ne raspolaže dovoljnim brojem zaposlenih niti adekvatnim resursima kako bi obavljala sve zadatke koji se od nje očekuju. Nedostatak kadra i sredstava posebno otežava provođenje rodnih analiza, osiguravanje prakse i pomoći, kao i sistematsko praćenje implementacije zakonskih okvira iz oblasti rodne ravnopravnosti. Dodatni problem predstavlja i činjenica da Agencija ima samo savjetodavnu ulogu, što često

Co-funded by the European Union

dovodi do toga da se preporuke i analize koje izrađuje ne uzimaju dovoljno ozbiljno u obzir unutar vladinog sektora.

Na pitanja mladih o ulozi novih tehnologija i virtuelne stvarnosti, predstavnici i predstavnice Agencije istakli su da je Gender akcioni plan BiH u međuvremenu proširen i na teme roda i vještačke inteligencije. Na taj način pokušava se institucionalno odgovoriti na nove izazove diskriminacije i nasilja koji nastaju u digitalnom prostoru i koji sve više oblikuju društvene odnose.

Diskusija se zatim otvorila i o ulozi posmatrača/ica i obavezi prijavljivanja nasilja. Istaknuto je da je Zakonom propisano da svako treće lice ima obavezu da prijavi nasilje, ali je u praksi ova pojava veoma rijetka. Predstavnici su naglasili da Agencija kontinuirano promoviše kulturu prijavljivanja, ali da pitanje uloge posmatrača još uvek nije eksplicitno sadržano u akcionim planovima. Upravo zbog nedovoljno efikasnih i adekvatnih reakcija institucija, kako su istakli, još je važnije da zajednica i okolina prepoznaju svoju odgovornost u zaštiti žrtava i da ne okreću glavu pred nasiljem.

Posebnu pažnju studenata i studentica privuklo je pitanje romantizacije nasilja u medijskom izvještavanju, naročito nakon posljednja dva slučaja femicida u Bosni i Hercegovini. Predstavnici Agencije istakli su da institucija reaguje na aktuelne događaje davanjem preporuka digitalnim i javnim medijima o izbjegavanju seksizma i stereotipnog predstavljanja. Takođe, Agencija učestvuje u obukama i treninzima namijenjenim novinarima i novinarkama sa ciljem povećanja rodne osjetljivosti u medijskim redakcijama. Međutim, naglašeno je da ove preporuke

Co-funded by the European Union

nemaju obavezujući karakter, pa njihova primjena zavisi isključivo od dobre volje vlasnika i urednika medija, što u velikoj mjeri ograničava njihov efekat.

Još jedno pitanje odnosilo se na regulaciju medija i internet sadržaja. Agencija je uključena u proces usklađivanja domaćih zakona i Kodeksa za štampu BiH, ali se suočava sa ozbiljnim ograničenjima, jer Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) nema mogućnost da reguliše sadržaje na internetu. S obzirom na to da upravo digitalni mediji danas dominiraju u formiranju javnog mnijenja, ovaj nedostatak regulative predstavlja jedan od najvećih izazova u pogledu etike javnog informisanja i zaštite od diskriminacije.

Tokom razgovora, jedna od studentica izrazila je lični utisak da Agencija ostaje nedovoljno vidljiva i da je javnost, ali i institucije, mediji i privatni sektor ne doživljavaju dovoljno ozbiljno. Predstavnici su na to odgovorili potvrđujući da je njihova uloga često svedena na puko zadovoljavanje forme i protokola. Iako se od njih očekuje da budu prisutni u različitim procesima i događajima, to se često čini bez iskrene namjere da se njihove preporuke inkorporiraju u praksu. Na taj način, prema njihovim riječima, njihov rad ostaje u sjenci formalne savjetodavne funkcije, dok stvarno zalaganje za ravnopravnost spolova u institucijama i dalje prečesto ostaje samo na nivou *pro forme* i ispunjavanja obaveza koje nameću međunarodni akteri poput Evropske komisije.

Co-funded by the European Union

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Istraživanje realizovano u okviru projekta *Living Peace Lab: Developing Peer Education Initiatives* potvrdilo je da nasilje među mladima u Bosni i Hercegovini predstavlja složen, višedimenzionalan i strukturno uslovljen društveni problem, koji se ne može razumjeti niti adresirati isključivo kroz individualna ponašanja. Naprotiv, nasilje se reprodukuje unutar šireg spleta društvenih normi, kulturnih obrazaca, institucionalnih praksi i odnosa moći. Posebno se pokazalo da je rodno zasnovano nasilje duboko ukorijenjeno u normalizovanim obrascima ponašanja i stereotipima, zbog čega često ostaje neprepoznato ili se smješta u tzv. "sivu zonu" između društveno prihvatljivog ponašanja i nasilja.

Rezultati istraživanja ukazuju da mladi posjeduju značajan potencijal za prepoznavanje nasilja u svom okruženju, ali da taj potencijal ostaje nedovoljno aktiviran. Strah od osude, nepovjerenje u institucije, nejasni mehanizmi prijavljivanja i snažno internalizovane društvene norme obeshrabruju reagovanje, što rezultuje izraženom pasivnom ulogom posmatrača/ica. Ovakav obrazac posebno je vidljiv kod mladića, kod kojih je prema rezultatima zabilježen veći strah od ismijavanja i vršnjačke osude, što ukazuje na snažan pritisak maskuliniteta i normi muškog ponašanja koje dodatno otežavaju intervenciju u situacijama nasilja.

Jedan od posebno značajnih nalaza odnosi se na ograničen domet neformalnih i nevladinih edukativnih programa. Iako učesnici/e prepoznaju postojanje brojnih projekata usmjerenih na rad s mladima, većina ispitanika/ca nije imala priliku da u njima učestvuje. Ovaj nalaz ukazuje na problem "zatvorenih krugova" unutar

Co-funded by the European Union

nevladinog sektora, gdje se aktivnosti često ponavljaju sa istim ili sličnim grupama mladih, bez dosezanja šire populacije. U tom kontekstu, rezultati istraživanja snažno upućuju na zaključak da teme rodno zasnovanog nasilja i prevencije nasilja moraju biti sistemski integrisane u formalno obrazovanje. Ovaj zaključak dodatno je osnažen ranijim istraživanjima nastavnih planova i programa, koja pokazuju da se fenomeni rodno zasnovanog nasilja gotovo uopće ne tretiraju u okviru nastavnih sadržaja (npr. Osmić et al. 2022).

Analiza stavova mladih prema formalnom obrazovanju, kulturi i umjetnosti pokazala je izražen respekt prema autoritetu škole i nastavnih sadržaja. Mladi su znatno manje skloni kritičkom preispitivanju sadržaja koji se nude kroz formalno obrazovanje, čak i onda kada ih percipiraju kao potencijalno štetne ili diskriminišuće. Nasuprot tome, veći stepen kritičnosti iskazuju prema popularnoj kulturi i umjetnosti. Ovakav nalaz ukazuje na potrebu jačanja kritičke pedagogije unutar formalnog obrazovanja, kako bi se mladi osnažili da prepoznaju i problematizuju nasilne i diskriminišuće narative, bez obzira na njihov izvor.

Izrazito zabrinjavajući su nalazi koji se odnose na nedostatak podrške osobama koje se suočavaju s nasiljem, kako unutar porodice, tako i među vršnjacima. Više od polovine ispitanika/ca navodi da osobe koje trpe nasilje često ne dobijaju adekvatnu pomoć i podršku u porodici, pri čemu su žene značajno češće prepoznale ovaj problem, što ukazuje na rodno uslovljene obrasce šutnje i stigmatizacije. Slični obrasci prepoznati su i u vršnjačkom okruženju, gdje nasilje često biva prepoznato, ali bez konkretne podrške i intervencije.

Co-funded by the European Union

Nepovjerenje u institucije pokazalo se kao jedan od centralnih nalaza istraživanja. Mladi izražavaju snažnu zabrinutost zbog nedovoljne obučenosti i senzibilisanosti stručnih osoba u institucijama poput policije, centara za socijalni rad, škola i zdravstvenih ustanova. Ovakva percepcija dodatno je pojačana ocjenom izrazito loše međuinstitucionalne saradnje, što mlade dovodi do zaključka da sistem zaštite ne funkcioniše kao cjelina, već fragmentirano i neefikasno.

Otvoreni odgovori ispitanika/ca dodatno su ukazali na ozbiljne sistemske slabosti u oblasti mentalnog zdravlja, socijalne zaštite i porodičnih odnosa. Nasilje se često povezuje sa neprepoznatim mentalnim poremećajima, izostankom adekvatne podrške tokom razvoda, zanemarivanjem prava i dobrobiti djece, kao i paradoksalnim situacijama u kojima nasilni partneri zadržavaju kontakt s djecom uprkos dokazima o nasilju. Posebno potresni navodi o tragičnim ishodima, uključujući samoubistva mladih osoba izloženih dugotrajnom nasilju, snažno ukazuju na izostanak prevencije, ranog prepoznavanja i sistemske reakcije.

Nalazi istraživanja jasno pokazuju da mladi nasilje razumiju kao višeslojni društveni fenomen, koji se ne iscrpljuje u individualnim devijacijama, već je duboko povezan sa institucionalnim propustima, kulturnim normama i širim društvenim kontekstom. Takva percepcija potvrđuje da strategije prevencije moraju istovremeno djelovati na individualnom, obrazovnom, institucionalnom i društvenom nivou.

Co-funded by the European Union

Preporuke

Na osnovu rezultata istraživanja i iskustava prikupljenih tokom realizacije projekta, formulišu se sljedeće preporuke koje je neophodno dalje strateški i planski detaljnije razvijati, radi jasnijeg povezivanja s mogućim mehanizmima implementacije i evaluacije:

- Sistemska integracija tema nasilja u formalno obrazovanje

Neophodno je uvođenje sadržaja o rodno zasnovanom nasilju, prevenciji nasilja, mentalnom zdravlju i ljudskim pravima u nastavne planove i programe osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, kako bi ove teme postale dostupne široj populaciji mladih.

- Institucionalizacija vršnjačke edukacije

Preporučuje se trajno i sistemsko uvođenje *peer-to-peer* programa unutar obrazovnih institucija, uz formalno priznanje i podršku ovakvim inicijativama, s obzirom na dokazanu efikasnost participativnog i vršnjačkog pristupa.

- Jačanje kapaciteta obrazovnih i socijalnih institucija

Kontinuirana edukacija nastavnog i stručnog osoblja o nasilju, traumi, rodnoj osjetljivosti i intersekcionalnosti mora postati standard, uz jasno definisane, transparentne i primjenjive protokole postupanja.

Co-funded by the European Union

- Razvoj sigurnih i povjerljivih mehanizama prijavljivanja nasilja

Potrebno je osigurati anonimne, mladima dostupne i pouzdane kanale za prijavljivanje nasilja, uz garanciju zaštite od sekundarne viktimizacije i institucionalne nebrige.

- Primjena intersekcionalnog pristupa u politikama prevencije

Programi i mjere prevencije moraju prepoznati višestruke oblike diskriminacije i osigurati dodatnu podršku mladima iz marginalizovanih i ranjivih grupa.

- Unapređenje međuinstitucionalne saradnje

Neophodno je uspostaviti efikasne mehanizme koordinacije između obrazovnih institucija, socijalnih službi, zdravstva, policije i pravosuđa, kako bi zaštita osoba izloženih nasilju bila brza, dosljedna i djelotvorna.

- Korištenje kulture, umjetnosti i medija kao alata prevencije

Preporučuje se razvoj edukativnih programa koji podstiču kritičko čitanje medijskih i kulturnih sadržaja, kao i aktivno uključivanje mladih u kreiranje umjetničkih i medijskih inicijativa usmjerenih na dekonstrukciju nasilnih i diskriminišućih obrazaca.

- Jačanje sistema mentalno-zdravstvene i psihosocijalne podrške

Co-funded by the European Union

Potrebno je unaprijediti dostupnost i kvalitet psihološke i savjetodavne podrške, uz poseban fokus na ranu detekciju rizika i prevenciju tragičnih ishoda.

- Dalja istraživanja i longitudinalni pristup

Preporučuje se nastavak empirijskih istraživanja, uključujući longitudinalne studije, koje bi omogućile praćenje promjena stavova, ponašanja i efekata preventivnih programa kroz duži vremenski period.

Zaključno, istraživanje potvrđuje da prevencija nasilja među mladima ne može biti fragmentovana, *ad hoc* niti isključivo represivna. Ona mora biti sistemska, participativna, edukativna i usmjerena na osnaživanje mladih kao aktivnih aktera društvenih promjena. U tom smislu, projekat *EUPeace Living Lab* predstavlja vrijedan primjer dobre prakse koji može poslužiti kao model za razvoj održivih politika i programa prevencije nasilja u Bosni i Hercegovini i šire.

RESURSI ZA PODRŠKU ŽRTVAMA NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI[13]

Nasilje, osim što predstavlja ozbiljan društveni problem, predstavlja i ozbiljno kršenje ljudskih prava. Ključno je da svaka osoba zna svoja prava i procedure kojima može zaštititi sebe, kao i resurse te institucije na koje se može osloniti. Ovim dodatkom nastoji se pružiti jasan pregled zakonskih mehanizama zaštite,

[13] Pisala **Mija Vukšić**.

Co-funded by the European Union

dostupnih institucija i sigurnih mjesta, istovremeno ovim dodatkom želimo poslati poruku ohrabrenja svim osobama koje se bore sa strahom da progovore.

Prvi korak ka sigurnosti jeste sama prijava nasilja. Svaka žena koja doživi bilo koji oblik nasilja može se obratiti nadležnoj policijskoj stanici; osim policije, na raspolaganju su i tužilaštvo, Centar za socijalni rad, SOS linija za žrtve nasilja te SOS crvena linija. U ovom kontekstu smatramo da je bitno istaknuti da su usvajanjem novog zakona **Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama FBiH** uvedene strožije mjere zaštite žrtava, kao i strožije sankcije za počinioce. Prema novom zakonu, policija može odmah odrediti zaštitne mjere, te o istima obavijestiti tužilaštvo, samo kršenje navedenih mjera može rezultirati kaznom zatvora do 3 godine.

U pružanju zaštite žrtvama nasilja jako je bitno istaknuti i sigurne kuće. Na području Bosne i Hercegovine postoji osam sigurnih kuća; procedura ulaska u sigurnu kuću podrazumijeva prijavu policiji i Centru za socijalni rad koji je nadležan za područje općine u kojoj žrtva boravi. Međutim, postoje slučajevi kada se žrtva sama javlja sigurnoj kući, te ista obavezno obavještava Centar za socijalni rad o tome. Također, postoje situacije kada se žrtva posredstvom tužilaštva smješta u sigurnu kuću.

SOS telefon za žrtve nasilja u FBiH – 1265
SOS telefon za žrtve nasilja u RS – 1264
SOS crvena linija – 033 222 000

Digitalno doba otvorilo je nove oblike nasilja nad ženama: prijetnje, ucjene, objave intimnih fotografija ili snimaka. Glede prethodno navedenog, veoma je bitno

Co-funded by the European Union

istaknuti posljednje izmjene Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Naime u **članu 189a navodi se sljedeće: Zloupotreba snimke spolno eksplicitnog sadržaja** (1) Ko zloupotrijebi odnos povjerenja i bez pristanka snimane osobe učini dostupnim trećoj osobi snimku spolno eksplicitnog sadržaja koja je snimljena uz pristanak te osobe za osobnu upotrebu i na taj način povrijedi privatnost te osobe, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine. (2) Kaznom iz stava (1) ovog člana kaznit će se ko upotrebom računalnog sistema ili na drugi način izradi novu ili preinači postojeću snimku spolno eksplicitnog sadržaja i tu snimku upotrijebi kao pravu te time povrijedi privatnost osobe na toj snimci. (3) Ko krivično djelo iz st. (1) i (2) ovog člana učini putem računalnog sistema ili mreže ili na drugi način zbog čega je snimka postala dostupna većem broju osoba, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (4) Snimke i posebne naprave kojima je učinjeno krivično djelo iz ovog člana će se oduzeti.[14] Smatramo da je veoma bitno napomenuti da prethodno navedeno vrijedi i u Republici srpskoj, što je vidljivo iz posljednjih izmjena i dopuna Krivičnog zakonika Republike srpske, naime u članu 170a navodi se sljedeće: **Zloupotreba fotografije i video-zapisa polno eksplicitnog sadržaja:** (1) Ko zloupotrijebi odnos povjerenja i bez pristanka drugog lica učini dostupnim trećem licu fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja koja je sačinjena uz pristanak tog lica za ličnu upotrebu i time povrijedi privatnost tog lica, kazniće se kaznom zatvora do dvije godine. (2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i ko izradi novu ili preinači postojeću fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja drugog lica i taj snimak upotrijebi kao pravi i time povrijedi privatnost drugog lica.

[14] Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025.*

Co-funded by the European Union

(3) Ako je krivično djelo iz st. 1. i 2. ovog člana učinjeno putem kompjuterskog sistema ili kompjuterske mreže ili na drugi način kojim je omogućeno da fotografija ili snimak postanu dostupni većem broju lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do tri godine. (4) Fotografije i snimci ili sredstva kojima je izvršeno krivično djelo iz ovog člana, oduzeće se.[15] U slučajevima digitalnog nasilja i zloupotrebe intimnih snimaka, žrtve imaju na raspolaganju specijalizovane institucije i mehanizme, uključujući Odjeljenje za borbu protiv kompjuterskog i visokotehnološkog kriminala MUP-a Kantona Sarajevo, Jedinicu za visokotehnološki kriminalitet MUP-a Republike srpske, Federalnu upravu policije, nadležna tužilaštva te brojne nevladine organizacije.

Žrtvama digitalnog nasilja savjetujemo da:

- Ne brišu poruke, snimke, e-mailove ili objave koje mogu poslužiti kao dokaz, nego da iste fotografiraju, ukoliko dobijete prijetnje glasovnim porukama sačuvajte originalne datoteke.
- Kontaktirajte policiju ili tužilaštvo i podnesite prijavu, kao što vidite iz prethodnog teksta, digitalno nasilje je krivično djelo i nadležne institucije imaju obavezu reagovati.
- Blokirajte i prijavite naloge na platformama, prijavite platformama sadržaj koji je objavljen (Facebook, Instagram, Tik Tok,WhatsApp...).

[15] Krivični zakonik Republike srpske, *Službeni glasnik RS br*. 64/2017, 104/2018 – odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, Sl. glasnik BiH, br. 9/2024 – odluka US BiH, Sl. glasnik RS 105/2024 – odluka US, 19/2025, Sl. glasnik BiH, br. 14/2025 – odluka US BiH, Sl. glasnik RS, br. 31/2025 i 85/2025 – odluka US

Co-funded by the European Union

- Zaštitite svoje online profile i privatnost, promijenite lozinke, postavite dvostruku autentifikaciju te provjerite postavke privatnosti na društvenim mrežama.
- Smanjite dostupnost ličnih informacija na internetu.
- Jednom poslan sadržaj više nije pod tvojom kontrolom, jako često "samo za mene'' postane "za sve''. Nisi dužna slati ništa, ni iz ljubavi, ni iz straha da ćeš ga izgubiti.

Smatramo da je bitno skrenuti pažnju na to da u Bosni i Hercegovini postoji pet ženskih nevladinih organizacija koje ženama i djeci, koji se nađu u nevolji, pružaju, prije svega, sigurnost, sigurno mjesto u kojem mogu boraviti, zatim stručnu pomoć te toplinu. Žrtvama na raspolaganju stoje psihoterapeutkinje, socijalne pedagoginje, medicinsko osoblje, socijalne radnice, odgajateljice te brojni volonteri i volonterke.

- Fondacija Lara Bijeljina – upravlja Sigurnom kućom za žene i djecu žrtve nasilja, vodi volonterski servis SOS telefona za prijavu nasilja i pruža preživjelima od nasilja pravnu i psihosocijalnu pomoć. Telefoni: 055 290 570 i 055 251 696. Dežurni telefon 24 sata: 066 810 800.

- Fondacija lokalne demokratije – primarni fokus organizacije je zaštita i unapređenje ljudskih prava žrtava nasilja na osnovu spola. Kroz brojne zakonske inicijative, socijalne, ekonomske te obrazovne programe osnažuju žene za ravnopravno sudjelovaje u javnom i privatnom sektoru. Kontaktirati se mogu na sljedeće brojeve: 033 237 240 i 033 236 899.

Co-funded by the European Union

- Vive žene Tuzla – Centar za terapiju i rehabilitaciju preživjelih svih oblika nasilja i torture, kroz svebuhvatnu i profesionalnu psiho-socijalnu podršku, edukaciju i javno zagovaranje radi na izgradnji nenasilnog, tolerantnog i sigurnog društva, poštujući principe jednakosti i povjerljivosti. Kontaktirati se mogu na brojeve: 035 224 310 i 035 224 311.
- Udruženje "Medica" Zenica – već 30 godina pruža podršku ženama i djeci širom Bosne i Hercegovine koji su preživjeli silovanje, seksualno nasilje ili nasilje u porodici. Kroz multidisciplinaran pristup temeljen na feminističkim principima i međunarodnim standardima, pomažu onima kojima je to najpotrebnije. Kontaktirati se mogu na sljedeće brojeve: +387 32 463 920 i +387 32 463 924.

- Udruženje Žena BiH Mostar – njihova vizija je stvaranje društva u kojem su žene u potpunosti afirmisane u društvo Bosne i Hercegovine i zaštićene. Poseban fokus stavljaju na zaštitu žena i djece žrtava nasilja. Kontaktirati se mogu na sljedeće brojeve: 036 550 339, 036 558 525, 036 558 526 i 036 550 023.

- Udruženje Žene sa Une Bihać – pruža podršku najosjetljivijim kategorijama, ženama i djeci žrtvama nasilja u porodici, žrtvama trgovine ljudima i socijalno isključenim osobama. Njihova vizija je stvaranje društva jednakih mogućnosti u Bosni i Hercegovini. Kontaktirati se mogu na sljedeće brojeve: 037 220 855 i 037 220 855.

Na samom kraju želimo vam reći da nijedna žena ne zaslužuje nasilje, nikada i ni pod kojim okolnostima. Niste krive, niste ih isprovocirale, niste same i ne morate šutjeti. Vrlo često čujemo da su postupci spori, da institucije znaju zakazati, da sistem nije savršen, ali vaš glas ima težinu i uvijek postoji neko ko će ga čuti, razumjeti i pomoći vam. Postoje ljudi, organizacije i zakoni da vas zaštite, jer vaše dostojanstvo nema cijenu. U vremenu u kojem se sve češće dijele i zloupotrebljavaju intimni sadržaji, zapamtite da to nije privatna stvar, to je nasilje. Svako takvo djelo je krivično djelo, kao što smo prethodno naveli, postoje brojni mehanizmi zaštite, postoji podrška i postoji put ka pravdi, samo trebate biti dovoljno hrabre da ga započnete. Budi hrabra. Progovori i potraži pomoć. Tvoje "dosta je", može promijeniti sve, kako za tebe tako i za one koje tek skupljaju snagu da progovore.

Co-funded by the European Union

KLJUČNI POJMOVI

Nasilje među mladima – skup ponašanja koja uključuju fizičku, psihičku, seksualnu, ekonomsku, digitalnu ili simboličku povredu integriteta druge osobe ili grupe, a koja se dešavaju u vršnjačkom, obrazovnom, porodičnom ili digitalnom okruženju mladih.

Rodno zasnovano nasilje (RZN) – oblik nasilja usmjeren prema osobi na osnovu njenog spola, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja, ukorijenjen u nejednakim društvenim odnosima moći i rodnim stereotipima, koji se može manifestovati kao fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko, institucionalno ili simboličko nasilje.

Vršnjačka edukacija (*peer education*) – participativni edukativni pristup u kojem mladi uče jedni od drugih, razmjenjuju iskustva i znanja te zajednički razvijaju kompetencije za prevenciju nasilja i društveno odgovorno djelovanje.

Challenge-Based Learning (CBL) – obrazovna i istraživačka metodologija usmjerena na rješavanje stvarnih društvenih problema kroz aktivno učešće učesnika/ca, kritičko mišljenje, saradnju i kreiranje konkretnih rješenja.

Uloga posmatrača/ica (bystanders) – pozicija osoba koje svjedoče nasilju, ali u početku nisu direktno uključene, pri čemu njihova reakcija (ili izostanak reakcije) može imati ključnu ulogu u eskalaciji ili prevenciji nasilja.

Co-funded by the European Union

Intersekcionalnost – teorijski i analitički pristup koji ukazuje da se različiti oblici diskriminacije i nejednakosti (npr. rod, klasa, etnicitet, seksualna orijentacija, invaliditet) prepliću i međusobno pojačavaju, oblikujući specifična iskustva nasilja.

Višestruka diskriminacija – situacija u kojoj je osoba istovremeno izložena diskriminaciji po više osnova, bilo kumulativno (dodano) ili intersekcijski, kada se diskriminišuće osnove ne mogu razdvojiti.

Cyberbullying (digitalno nasilje) – oblik nasilja koji se odvija putem digitalnih tehnologija i društvenih mreža, uključujući uznemiravanje, prijetnje, govor mržnje, širenje privatnih sadržaja i druge oblike online agresije.

Institucionalno i strukturno nasilje – oblici nasilja koji proizlaze iz praksi, politika i propusta institucija i društvenih struktura, a koji sistemski proizvode ili održavaju nejednakosti, diskriminaciju i isključenost.

Prevencija nasilja – skup edukativnih, društvenih, institucionalnih i kulturnih strategija usmjerenih na sprečavanje nastanka nasilja, rano prepoznavanje rizičnih ponašanja i osnaživanje pojedinaca i zajednica za nenasilno djelovanje.

Co-funded by the European Union

LITERATURA

Allen, J. J. i Anderson, C. (2017). Aggresion and Violence: Definitions and Distinctions. U *The Wiley Handbook of Violence and Agression*.

Banović, D. (2011). *Prava i slobode LGBT osoba – seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu BiH.* Sarajevo: SOC.

Bašić, S. (2025). Nasilje nad ženama u intimnim partnerskim odnosima: Ka koordiniranom multisektorskom pristupu zaštiti i prevenciji. *Društvena kriza i socijalni* rad, 1 (1), str. 40-71. doi:https://doi.org/10.58527/3029-3790.2025.1.1.40.

Benería, L. (2003). Gender, development, and globalization. London and New York: Routledge.

Berger, P. L. i Luckmann, T. (1992). Socijalna konstrukcija zbilje: Rasprava o sociologiji znanja (preveo S. Dvornik). Naprijed. (Originalno djelo objavljeno 1966).

Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: Uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih posmatrača. U *Život i škola* br. 30 (2/2013), str. 193-210.

Blagg, R. D. (3. april 2025). Efekat posmatrača. Enciklopedija Britannica. Dostupno na: https://www.britannica.com/topic/bystander-effect.

Bourdieu, P. i Passeron, J.-C. (1977). Reproduction in education, society and culture. Sage Publication.

Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Edited by John B. Thompson. Cambridge: Polity Press.

Boxer, P. i Sloan-Power, E. (2013). Coping with violence: a comprehensive framework and implications for understanding resilience. *Trauma, violence & abuse*, str. 209-221. doi:https://doi.org/10.1177/1524838013487806.

Britannica. 2025. “Authority”. Encyclopaedia Britannica. 15. august, 2025. (https://www.britannica.com/topic/authority).

Co-funded by the European Union

Brownmiller, S. (1975). Against our will: Men, women and rape. Simon & Schuster.

Burton, C. W., Gilpin, C. E. i Draughon Moret, J. (2021). Structural violence: A concept analysis to inform nursing science and practice. *Nurs Forum*, 56(2), str. 382-388. Preuzeto 18. 9 2025. iz https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33355920/.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Butler, N., Quigg, Z., Burrows, S., Butchart, A., Mikton, C., Hughes, K. i Bellis, M. A. (2022). *Violence Info methodology. World Health Organization*. Preuzeto 18. 9. 2025. iz https://apps.who.int/violence-info/Violence%20Info%20Methodology%20July%202022%20-%20d5416ab.pdf.

Castells, M. (2009). *Communication power.* Oxford University Press.

Coulter, R. W. S., Mair, C., Miller, E., Blosnich, J. R., Matthews, D. D. i McCauley, H. L. (2017). Prevalence of past-year sexual assault victimization among undergraduate students: Exploring differences by and intersections of gender identity, sexual identity, and race/ethnicity. Prevention Science: THe Official Journal of the Society for Prevention Research, 18(6), str. 726-736.

Council of Europe. (2019). Gender equality strategy 2018–2023. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Council of Europe. (2025). *Types of gender-based violence*. Preuzeto 18. 9. 2025. iz https://www.coe.int/en/web/gender-matters/types-of-gender-based-violence.

Criminal Justice iResearchnet. (n. d.). Victim's Rights and Role. Preuzeto 20. 9. 2025. iz Criminal Justice iResearchnet: https://criminal-justice.iresearchnet.com/criminal-justice-process/victims-rights-and-role/.

EIGE. (2016). *Gender Equality Glossary and Thesaurus.* https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/overview.

Eliasson, M. N. i DeHart, D. (2022). Police Officers, Empathy Towards Victims - A Question of Innocence. *International Journal of Police Science*, 1(2), str. 12-35. Preuzeto 19. 9. 2025. iz

https://www.researchgate.net/publication/366012351_Police_Officers_Empathy_Towards_Victims_-_A_Question_of_Innocence.

European Institute for Gender Equality – EIGE. (2022). Gender-based violence: Terminology and conceptual issues. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Farmer, P. (2004). An anthropology of structural violence. Current Anthropology, 45(3), str. 305-325.

Felson, R., Messner, S. F., Hoskin, A. i Deane, G. (2006). Reasons for Reporting and Not Reporting Domestic Violence to the Police. Criminology, 40(3), str. 617-648.

Fohring, S. (2024). #WhyIDidntReport: Exploring victim accounts of non-reporting. *Criminology & Criminal Justice*, 0(0). doi:https://doi.org/10.1177/17488958241283947.

Foucault, M. (1978). The history of sexuality, Vol. 1. Pantheon Books.

Foucault, M. (1995). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books.

Freire, P. (1970). Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum.

Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. Journal of Peace Research, 6(3), str. 167-191.

Gavey, N. (2005). Just sex? The cultural scaffolding of rape. London: Routledge.

Gurm, B., Salgado, G., Marchbank, J. i Early, S. (2020). Chapter 8: Why Survivors Don't Report. U *Making Sense of a Global Pandemic: Relationship Violence & Working Together Towards a Violence Free Society*. Preuzeto od https://kpu.pressbooks.pub/nevr/chapter/why-do-survivors-not-report-to-police/.

Habarth, J. M., Makhoulian, S. C., Nelson, J. C., Todd, C. D. i Trafalis, S. (2020). Beyond simple differences: Moderators of gender differences in heteronormativity. Journal of Homosexuality, 67(6), 740–767.

Hagerlid, M., Langeland, H. i Vanwesenbeeck, I. (2024). Sexual transgressive behavior in European universities: Concepts and practices. Journal of Gender Studies, 33(1), str. 45-63.

Hagerlid, M., Štulhofer, A., Redert, A. et al. (2024). Obstacles in Identifying Sexual Harassment in Academia: Insights from Five European Countries. Sex Res Soc Policy 21, str. 1515-1529 (2024). https://doi.org/10.1007/s13178-023-00870-8.

Hagerlid, M., Štulhofer, A., Redert, A. et al. (2024). Obstacles in Identifying Sexual Harassment in Academia: Insights from Five European Countries. Sex Res Soc Policy, 21, str. 1515-1529. https://doi.org/10.1007/s13178-023-00870-8.

Hajncl, Lj., Takšić, V. i Kuprešak, T. (2010). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor kod nasilja i ostalih nepoželjenih ponašanja među adolescentima. Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom (2008.) ur. Vladimir Kolesarić. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Filozofski fakultet.

Hall, S. (1997). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage.

Hamby, S. (2017). On defining violence and, why it matters. *Psychology of Violence*, 7(2), str. 167-180. Preuzeto 16. 9. 2025. iz https://www.researchgate.net/publication/315967513_On_defining_violence_and_why_it_matters.

Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. Feminist Studies, 14(3), str. 575-599.

Health and Safety Executive. (n. d.). Health and Safety Executive. (n. d.). How employers can protect workers from violence and aggression at work: Reporting and learning from incidents. Preuzeto 19. 9. 2025. iz https://www.hse.gov.uk/violence/employer/reporting-learning-from-incidents.htm.

Co-funded by the European Union

Hirsch, J. S. i Khan, S. (2020). Sexual citizens: A landmark study of sex, power, and assault on campus. W. W. Norton.

Holder, R. L. i Englezos, E. (2023). Victim participation in criminal justice: A quantitative systematic and critical literature review. *International Review of Victimology*, 30(1), str. 25-49. doi:https://doi.org/10.1177/02697580231151207.

Hortensius, R. i de Gelder, B. (2018). From Empathy to Apathy: The Bystander Effect Revisited. Current directions in psychological science, 27(4), str. 249-256. https://doi.org/10.1177/0963721417749653.

Hu, Y., Zhang, T., Shi, H. i Fan, C. (2023). Empathy and bystander helping behavior in cyberbullying among adolescents: the mediating role of internet moral judgment and the moderating role of internet self-efficacy. U frontiers, Vol. 14. Dostupno na: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1196571/full.

Huneycutt, A. (24. 3. 2021). Why they don't report. Preuzeto 19. 9. 2025. iz Families First: https://familiesfirstnc.org/why-they-dont-report/.

International Criminal Court. (n. d.). Victims. Preuzeto 19. 9. 2025. iz International Criminal Court: https://www.icc-cpi.int/about/victims.

Inzunza, M. (2022). The significance of victim ideality in interactions between crime victims and police officers. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 68. doi:https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2021.100522.

Kardon, D. (2013). *Internet demokratija: obećanja i granice*. Beograd: Fabrika knjiga.

Kassem, R. i Erken, E. (2024). In their own words: Police officers' insights on identifying and overcoming contemporary policing challenges. *International Review of Administrative Sciences*, 91(1), str. 130-149. doi:https://doi.org/10.1177/00208523241256029.

Katz, J. (2016). Man enough? Fathers, sons, and the search for masculinity. Beacon Press.

Co-funded by the European Union

Knorr Cetina, K. (2007). Culture in global knowledge societies: Knowledge cultures and epistemic cultures. Interdisciplinary Science Reviews, 32(4), str. 361-375.

Krstić, G. (n. d.). Međusektorska saradnja – izazovi i potencijali u zaštiti korisnika. Preuzeto 19. 9. 2025. iz SociCentar: https://socicentar.rs/index.php/2025/08/07/analiza-prakse-medjusektorska-saradnja-izazovi-i-potencijali-u-zastiti-korisnika/.

Kuprešak, T., Takšić, V. i Hajncl Lj. (2010). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor od agresivnog ponašanja među adolescentima. Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom (2008.). ur. Vladimir Kolesarić. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.

Lee, K. D. M., Edwards, K., Banyard, V., Eckstein, R. i Sessarego, S. (2019). Youth Strategies for Positive Bystander Action in Situations of Dating and Sexual Violence: Implications for Measurement and Programming. U Sage Journals, Vol. 36, Issue str. 13-14. Dostupno na: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260519829287 .

Lisko, M. (2024). *Društveni i institucionalni čimbenici koji utječu na neprijavljivanje nasilja nad ženama*. Pravni fakultet Osijek. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Preuzeto 19. 9. 2025. iz https://repozitorij.pravos.unios.hr/islandora/object/pravos:2676.

Living Peace Lab (2024). Developing peer education initiatives: Young people creating knowledge about violence prevention. Sarajevo: Project Documentation.

Longino, H. (2004). *Feminist Epistemology*. U: Niiniluoto, I., Sintonen, M. i Woleński, J. (eds.), *Handbook of Epistemology*. Dordrecht: Springer.

Mikołajczuk, K. (2020). Different Forms of Violence – Selected Issues. *Review of European and Comparative Law*, 43(4), str. 103-118. Preuzeto 18. 9. 2025. iz https://www.researchgate.net/publication/347606955_Different_Forms_of_Violence_-_Selected_Issues.

Co-funded by the European Union

Mršević, Z. (2011). *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost.* Beograd: Institut društvenih nauka.

Murphy-Oikonen, J., McQueen, K., Miller, A. i Chambers, L. (2024). Gatekeepers to Justice: Police Officers' Experiences Responding to Sexual Assault. *Crime and delinquency*, 70(12), str. 3442-3468. doi:https://doi.org/10.1177/00111287221143944.

O'Connell, M. (n. d.). *Crime victims' access to justice: Bridging the gap – Independent legal representation*. World Society of Victimology. Preuzeto 19. 9. 2025. iz https://www.unodc.org/res/justice-and-prison-reform/access-to-justice-for-all_html/World_Society_of_Victimology.pdf.

Osmić, A., Osmić, L., Šadić, S., Ždralović, A. i Čustović, E. (2022). *Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju: između teorije i prakse*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu.

Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2015). Bullying beyond the schoolyard. Sage Publication.

Prevention Institute. (n. d.). Strategies, resources, and contacts for developing comprehensive school violence prevention programs. Preuzeto 19. 9. 2025. iz https://www.preventioninstitute.org/sites/default/files/publications/Strategies%20resources%20and%20contacts%20for%20developing%20comprehensive%20school%20violence%20prevention%20programs.pdf.

Rutherford, A., Zwi, A. B., Grove, N. J. i Butchart, A. (2007). Violence: a glossary. *Journal of epidemiology and community health*, 61(8), str. 676-680. doi:https://doi.org/10.1136/jech.2005.043711.

Saunders, P. (2001). *Social Class and Stratification*. London: Routledge.

Stewart, S., Willmott, D., Murphy, A. i Phillips, C. (2023). "I thought I'm better off just trying to put this behind me" – a contemporary approach to understanding why women decide not to report sexual violence. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 35(1), str. 85-101. doi:https://doi.org/10.1080/14789949.2023.2292103.

Sweet, P. L. (2019). The sociology of gaslighting. American Sociological Review, 84(5), str. 851-875.

Co-funded by the European Union

The Challenge Institute. (2018). Challenge-based learning Guide. Austin, TX: The Challenge Institute.. Dostupno na: https://www.challengebasedlearning.org/about/.

Thornberg, R., Tenenbaum, L., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T. i Venegas, G. (2012) Baystander Motivation in Bullying Incidents: To Intervene or Not to Intervene? Western journal of Emegency Medicine, 13(3), str. 247-252.

Transparency International Bosna i Hercegovina. (n. d.). Radionica društvenog integriteta: Institucionalna saradnja i mehanizmi koordinacije. Preuzeto 18. 9. 2025 iz https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2013/06/INSTITUCIONALNA-SARADNJA.pdf.

United Nations. (2020). Handbook for Gender-Inclusive Communication. New York: United Nations Publications.

Vogel, L. (1988). Fine Arts, Feminism, and Class. Monthly Review Press.

Vukmirica, M. (25. 2. 2022). Mnogobrojni razlozi neprijavljivanja rodnog nasilja. Preuzeto 19. 9. 2025. iz *Balkan Diskurs*: https://balkandiskurs.com/2022/02/25/razlozi-neprijavljivanja-rodnog-nasilja/#:~:text=Razlozi%20za%20neprijavljivanje%20nasilja%20su%20nepovjerenje%20u%20rad,se%20obrati%2C%20ali%20i%20strah%20od%20eventualnih%20posljedica.

WAVE. (2023). Institutional violence and its impact on women's human rights across Europe. Vienna, Austria: WAVE. Preuzeto 18. 9. 2025. iz https://wave-network.org/wp-content/uploads/WAVE_fempower230928_web.pdf.

Weber, M. (1978). Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Berkeley: University of California Press.

Widanaralalage, B. K., Hine, B. A., Murphy, A. D. i Murji, K. (2022). “I Didn't Feel I Was A Victim”: A Phenomenological Analysis of the Experiences of Male-on-male Survivors of Rape and Sexual Abuse. *Victims & Offenders*, 17(8), str. 1147-1172. doi:https://doi.org/10.1080/15564886.2022.2069898.

Co-funded by the European Union

Wiegmann, Wendy L. (2017) "Habitus, Symbolic Violence, and Reflexivity: Applying Bourdieu's Theories to Social Work", The Journal of Sociology & Social Welfare: Vol. 44: Iss. 4, Article 6.; Dostupno na: https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3815&context=jssw .

Williams, R. (1983). Culture and Society 1780–1950. New York: Columbia University Press.

Wood, L., Hoefer, S., Kammer-Kerwick, M., Parra-Cardona, J. R. i Busch-Armendariz, N. (2021). Sexual harassment at institutions of higher education: Prevalence, risk, and extent. Journal of Interpersonal Violence, 36(9–10), str. 4520-4544.

World Health Organization – WHO. (2021). Violence against women prevalence estimates, 2018. Geneva: WHO.

World Health Organization. (2025). Violence: Definition. WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean. pristupljeno 27. 8. 2025, dostupno na: https://www.emro.who.int/violence-injuries-disabilities/violence/Page-1.html.

Zečević, I. (2010). Priručnik – program prevencije vršnjačkog nasilja u školama. Banja Luka.

Zgrabljić Rotar, N. et al. (2005). *Medijska pismenost i civilno društvo* (str. 323). Media centar.

Žilić, M. i Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme*, 47(1), str. 67-87.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004 – ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023. i 58/2025. Dostupno na:

https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html.

Krivični zakonik Republike srpske, Službeni glasnik RS br. 64/2017, 104/2018 – odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, Sl. glasnik BiH, br. 9/2024 – odluka US BiH, Sl. glasnik RS 105/2024 – odluka US, 19/2025, Sl. glasnik BiH, br. 14/2025 – odluka US BiH, Sl. glasnik RS, br. 31/2025 i 85/2025 – odluka US. Dostupno na: https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html.

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH. *Službeni glasnik BiH,* 32/10.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske. *Internet prezentacija Jedinice za visokotehnološki kriminalitet MUP-a Republike Srpske.* Preuzeto 8. 10. 2025. sa https://mup.vladars.rs/vtk-lat/o-nama#jumptopost.

Sigurne kuće Federacije Bosne i Hercegovine, *Kampanja isključimo nasilje nad ženama i djevojčicama.* Preuzeto 8. 10. 2025. sa https://sigurnekuce-fbih.ba/.
Sigurna mreža. Preuzeto 8. 10. 2025. sa https://www.sigurnamreza.ba/stranica/sigurna-mreza.

Co-funded by the European Union

PRILOG 1

Upitnik za mlade

Ovaj upitnik je dio EUPeace Living Lab projekta koji istražuje kako mladi ljudi doživljavaju i prepoznaju različite oblike nasilja u svom okruženju. Cilj je razumjeti tvoje iskustvo i stavove kako bismo zajedno razvili bolje načine za sprečavanje nasilja.

Tvoji odgovori su anonimni i koristit će se isključivo u svrhu istraživanja. Ispunjavanje traje 15–20 minuta.

Hvala ti što svojim učešćem doprinosiš stvaranju sigurnijeg i pravednijeg društva!

1. Koliko imate godina (zaokružiti odgovor koji se odnosi na vas) ?

○ 18–21

○ 22–25

○ 26–29

2. Da li ste trenutno u procesu obrazovanja?

○ Nisam u procesu obrazovanja

○ Da, trenutno pohađam srednju školu

○ Da, trenutno studiram na prvom ciklusu studija

○ Da, trenutno studiram na drugom ciklusu studija

○ Da, trenutno studiram na trećem ciklusu studija

3. Da li živite u?

○ U gradu

○ U manjoj lokalnoj zajednici

○ Na selu

Co-funded by the European Union

4. Da li ste u posljednje 2 godine učestvovali na kursevima, radionicama, stručnom osposobljavanju ili bilo šta slično što je vezano za pitanje prevencije nasilja i/ili izgradnje mira?

- Da, u okviru redovnog formalnog obrazovanja (npr. unutar aktivnosti u srednjim školama ili na Fakultetu)
- Da, u okviru aktivnosti nevladinih organizacija i neformalnog obrazovanja
- Ne, nisam imala priliku da učestvujem

5. Vaš spol?

- žensko
- muško
- ne želim odgovoriti

Co-funded by the European Union

6. Ocijenite da li se sljedeći oblici ponašanja mogu okarakterisati kao nasilje:	
1. Svaka primjena fizičke sile kojim se ugrožava tijelo druge osobe, bez obzira je li ili nije nastupila tjelesna ozljeda	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam
2. Izlaganje osobe pretjeranoj ljubomori, optužbama i kontrolom ponašanja radi ograničavanja kontakta sa drugima	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam
3. Ismijavanje na račun tuđe seksualnosti ili tijela, davanje uvredljivih izjava, vrijeđanje ili nazivanje osobe pogrdnim imenima	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam
4. Ograničavanje slobode izbora u smislu odjeće ili frizure, prisiljavanje osobe da se odijeva na specifičan način	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam
5. Govorenje osobi da je mentalno nestabilna ili nesposobna	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam
6. Ucjenjivanje osobe finansijskim sredstvima i uskraćivanje prava na obrazovanje	○ Da, to predstavlja oblik nasilja ○ Ne, to ne smatram nasiljem ○ Ne znam

Co-funded by the European Union

7. Molimo ocijenite stepen slaganja ili neslaganja s navedenim tvrdnjama ocjenama od 1 do 5, pri čemu 1 označava uopće se ne slažem sa navedenom tvrdnjom, a 5 u potpunosti se slažem sa navedenom tvrdnjom.	
a. Ponekad se osjećam vrlo nelagodno zbog sadržaja tekstova pjesama i spotova muzike koja se sluša	1 2 3 4 5
b. Mislim da moji vršnjaci/kinje ponekad pronalaze opravdanje i validaciju za štetno ponašanje u autoritetu poznatih ličnosti	1 2 3 4 5
c. Umjetnici/e imaju pravo da pređu granicu u ime slobode umjetničkog izražavanja	1 2 3 4 5
d. Mlade osobe nemaju dovoljno razvijenu kritičku svijest u pristupu sadržajima popularne kulture i umjetnosti	1 2 3 4 5
e. Štetne prakse i uvredljivi sadržaji unutar popularne kulture i umjetnosti ignorišu se jer smo na njih naviknuti	1 2 3 4 5
f. U okviru formalnog obrazovanja učimo sadržaje u okviru pojedinih predmeta koje smatram štetnim i diskriminišućim	1 2 3 4 5

8. Koliko su česte u vašem okruženju sljedeće nabrojane pojave, kroz vaše lično iskustvo ili iskustva prijatelja/ica za koja znate?	
a. Nastavno osoblje u školama ili na fakultetima imaju neprimjerene komentare i šale na tuđi račun što direktno utiče na mlade osobe	o Često primjećujem navedeno o Ponekad o Nije uopće slučaj
b. Nastavno osoblje u školama ili na fakultetima komentarišu fizički izgled ili način oblačenja	o Često primjećujem navedeno

Co-funded by the European Union

drugih osoba čime se normalizuje takvo ponašanje	○ Ponekad ○ Nije uopće slučaj
c. Znam za konkretne slučajeve nasilja i/ili seksualnog uznemiravanja od strane nastavnog osoblja	○ Često primjećujem navedeno ○ Ponekad ○ Nije uopće slučaj
d. Znam za konkretne slučajeve nasilja i/ili seksualnog uznemiravanja od strane vršnjaka/inja	○ Često primjećujem navedeno ○ Ponekad ○ Nije uopće slučaj
e. Zbog straha od osude okoline i/ili nedovoljno znanja i sl. osobe koje se suočavaju s nasiljem ne dobijaju adekvatnu pomoć i **podršku unutar porodice**	○ Često primjećujem navedeno ○ Ponekad ○ Nije uopće slučaj
f. Osobe koje se suočavaju s nasiljem ne dobijaju adekvatnu pomoć i **podršku od vršnjaka/inja**	○ Često primjećujem navedeno ○ Ponekad ○ Nije uopće slučaj

9. Koje okruženje smatrate najrizičnijim kada je u pitanju mogućnost zloupotrebe autoriteta nad mladima?

○ Obrazovne institucije (škole, univerziteti)

○ Porodica i roditeljski autoritet

○ Sportski i kulturni kolektivi

○ Među vršnjacima

Co-funded by the European Union

○ Nešto drugo: _____

○ Ne znam / Ne mogu procijeniti

10. Šta Vas manje ili više zabrinjava od sljedećih nabrojanih stavki kada razmišljate o opasnostima iskustava sa nasiljem? Ocijenite ocjenom od 1 koja označava nemam uopće brige, do 5 koja označava vrlo jake brige.	
• Strah od fizičkog napada i obračuna	1 2 3 4 5
• Strah od seksualnog uznemiravanja i nasilja	1 2 3 4 5
• Strah od verbalnog vrijeđanja i omalovažavanja	1 2 3 4 5
• Plašim se da zaposleni/e u institucijama (policija, centri za socijalni rad, školski psiholozi/psihologinje itd.) nisu adekvatno obučeni/e i senzibilisani/e za rad s osobama koje su preživjele nasilje?	1 2 3 4 5
• Još nešto što nije navedeno, a izaziva Vam strah (navesti šta u nastavku) _____ _____ _ _____ _ _____ _	1 2 3 4 5

11. Da li znate kome možete prijaviti nasilje ako biste ga doživjeli ili ako biste bili svjedok/inja nasilja?

○ Da

Co-funded by the European Union

○ Ne

12. Da li smatrate da mlade osobe imaju dovoljno informacija o svojim pravima i obavezama kada je riječ o zaštiti od nasilja?

○ Da

○ Ne

○ Djelimično

○ Ne znam

13. Kada svjedočite nasilju (uživo ili online), kako najčešće reagujete (označiti odgovor koji se odnosi na Vas) ?

○ Aktivno reagujem i pokušavam pomoći žrtvi tako što se i lično uključim u incident fizički i/ili verbalno

○ Pozovem pomoć (npr. policiju, zaštitara)

○ Ostanem neutralan/na – ne reagujem, ali posmatram

○ Ignorišem i napuštam situaciju

○ Nikada nisam svjedočio/la nasilju

14. Ukoliko je bilo situacija u kojima ste bili blokirani u reakcijama, koji od navedenih razloga vas najviše sprečava da reagujete u situaciji nasilja?

○ Smatram da nije moja odgovornost

○ Vjerujem da će neko drugi reagovati

○ Bojim se da ću biti ismijan/a ili osuđen/a

○ Strah za vlastitu sigurnost

○ Ne znam šta tačno uraditi u toj situaciji

15. Ako biste se suočili sa nasiljem ili bili svjedok/inja nasilja, koliko biste se osjećali sigurno i zaštićeno ako biste se obratili nekoj od nadležnih institucija za pomoć (npr. škola, policija, zdravstvo, centar za socijalni rad)?

○ Uopće se ne bih osjećao/la sigurno

○ Slabo bih se osjećao/la sigurno

Co-funded by the European Union

○ Neutralno

○ Djelimično bih se osjećao/la sigurno

○ U potpunosti bih se osjećao/la sigurno

16. Po vašem mišljenju, koliko dobro različite institucije (npr. škola, policija, zdravstvo, centar za socijalni rad) sarađuju kada je u pitanju zaštita osoba izloženih nasilju?

○ Vrlo dobro

○ Djelimično dobro

○ Nedovoljno

○ Ne znam

17. Da li mislite da broj prisutnih ljudi utiče na vašu spremnost da reagujete?

○ Da – manja je vjerovatnoća da ću reagovati ako ima mnogo drugih ljudi

○ Da – veća je vjerovatnoća da ću reagovati ako nas je više

○ Ne – broj ljudi ne utiče na moju odluku

○ Nisam siguran/na

18. Da li se u vašoj školi/fakultetu/ustanovi organiziraju i provodi vidljiv edukativni sadržaj (predavanja, radionice, kampanje) koji se bavi temom prevencije nasilja i kako prijaviti nasilje?

○ Da, često

○ Ponekad

○ Nikada nisam primijetio/la

○ Ne znam

19. Da li ste se na društvenim mrežama susreli sa sljedećim pojavama?	
a. Seksistički komentari i objave	○ Uvijek / Gotovo uvijek ○ Često ○ Povremeno ○ Rijetko ○ Nikada

Co-funded by the European Union

b. Diskriminacija na osnovu etničke, rodne ili vjerske pripadnosti	o Uvijek / Gotovo uvijek o Često o Povremeno o Rijetko o Nikada
c. Javni linč i osuda osoba na osnovu privatnih objava	o Uvijek / Gotovo uvijek o Često o Povremeno o Rijetko o Nikada
d. Prikazivanje ili odobravanje nasilja (verbalnog, fizičkog, seksualnog)	o Uvijek / Gotovo uvijek o Često o Povremeno o Rijetko o Nikada
e. Korištenje društvenih mreža za prijavljivanje nasilja i traženje pomoći:	o Uvijek / Gotovo uvijek o Često o Povremeno o Rijetko o Nikada

20. U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama? (Zaokružite ocjenu od 1 do 5, gdje 1 znači "uopće se ne slažem", a 5 "u potpunosti se slažem")	
a. Društvene mreže su postale prostor u kojem se nasilje često normalizuje.	1 2 3 4 5
b. Na društvenim mrežama se često ignorišu ili umanjuju posljedice nasilja.	1 2 3 4 5
c. Društvene mreže podstiču kritičku raspravu o nasilju i diskriminaciji.	1 2 3 4 5
d. Smatram da imam kapacitete da prepoznam i reagujem na nasilje u online prostoru.	1 2 3 4 5

21 . U kojoj mjeri smatrate da platforme društvenih mreža efikasno rješavaju slučajeve ucjene koje se odvijaju putem njihovih servisa?

o Vrlo efikasno

Co-funded by the European Union

○ Uglavnom efikasno

○ Djelimično efikasno

○ Neefikasno

○ Nemam dovoljno informacija da procijenim

Co-funded by the European Union

IZVODI IZ RECENZIJA

"Posebnu vrijednost ove publikacije, koju želim istaknuti, jeste da je ona proizvod kolaborativnog procesa učenja u kojem su studentice i studenti aktivno učestvovali u koncipiranju i izvođenju studije. Treba spomenuti da takav proces, koji kombinuje istraživačku i pedagošku dimenziju, zahtijeva dodatni rad i od strane profesorica. Na osnovu uvida iz relevantne literature i inspirisan razgovorima sa stručnjakinjama i stručnjacima iz prakse, istraživački tim je identifikovao relevantne probleme oko nasilja u BiH danas i razmatrao moguće intervencije. Studentice su pripremile analize naučnih radova o relevantnim temama, koji su uključene u ovu publikaciju, i sudjelovale su u izradi upitnika.

Ovaj interaktivni, kolaborativni pedagoški pristup čini se posebno prikladan za istraživanje o rodno zasnovanom nasilju među mladima u kojem, kako vidimo i u ovoj studiji, vršnjačko okruženje igra veliku, često negativnu, ulogu. Odluka da se mlade osobe ne tretitiraju samo kao ciljna publika ili kao ispitanici/ce, nego da tako budu uključene kao učesnici/ce u samom procesu proizvodnje znanja s originalnom empirijskom doprinosom, jeste za pohvalu. Možda se može baš i na taj način maksimalno podsticati dijeljenje kritičkog i proaktivnog nenasilnog pristupa među njihovim vršnjakinjama i vršnjacima. Publikacija Studija o doživljaju i prevenciji nasilja među mladima u Bosni i Hercegovini: Izazovi i perspektive u kreiranju inkluzivnog i sigurnog okruženja s fokusom na rodno zasnovano nasilje predstavlja vrijedan doprinos tom procesu."

Prof. dr. Stefaan Jansen

"Teorijski okvir Studije adekvatno problematizira ulogu mladih u prevenciji, identifikaciji i deeskalaciji nasilja, pri čemu se posebno naglašava važnost transformacije njihove uloge, od posmatrača ka aktivnim akterima u zajednici. Autorice jasno naglašavaju neophodnost sistemskog razvoja kompetencija mladih u ovoj oblasti. U tom kontekstu, studenti/studentice su kroz radionice, istraživanje o temi i analizu nalaza rezultata osnaženi za prepoznavanje različitih oblika nasilja, reagiranje u situacijama nasilja, pružanje podrške osobama izloženim nasilju i kritičko promišljanje o fenomenu nasilja u širem društvenom kontekstu.

Posebnu vrijednost rukopisa predstavlja set od četiri radionice, koji se može posmatrati kao primjenjiv model za razvoj kompetencija mladih u oblasti prevencije nasilja i aktivnog društvenog djelovanja. Ovakav pristup dobija na značaju imajući u vidu ograničene mogućnosti uključivanja mladih u slične programe, naročito u oblasti rodno zasnovanog nasilja. Primjena peer-to-peer pristupa je u skladu sa savremenim pedagoškim praksama budući da omogućava zajedničko učenje, razmjenu iskustava i izgradnju međusobnog povjerenja. Dodatno,

Co-funded by the European Union

uključivanje mladih u diskusiju rezultata istraživanja u okviru radionica doprinosi njihovoj relevantnosti i jača kritično mišljenje mladih.

Rezultati istraživanja potvrđuju zabrinjavajući nivo izloženosti mladih nasilju, kao i na prisutnost normalizacije pojedinih oblika nasilnog ponašanja. Iako rezultati nisu iznenađujući, s obzirom na širi društveni kontekst, oni pokazuju da je nasilje među mladima u Bosni i Hercegovini složen i višeslojan društveni izazov. Posebno je važno što Studija identifikuje razloge zbog kojih mladi, uglavnom, ne reagiraju aktivno na nasilje, a u tom smislu izdvajaju se strah od posljedica, društveni pritisci i izraženo nepovjerenje u mehanizme zaštite. Ovi nalazi predstavljaju relevantnu osnovu za daljnje naučne analize i kreiranje javnih politika."

Prof. dr. Lejla Kafedžić

Co-funded by the European Union

„Posebnu vrijednost ove publikacije, koju želim istaknuti, jeste da je ona proizvod kolaborativnog procesa učenja u kojem su studentice i studenti aktivno učestvovali u koncipiranju i izvođenju studije. Treba spomenuti da takav proces, koji kombinuje istraživačku i pedagošku dimenziju, zahtijeva dodatni rad i od strane profesorica.“

Prof. dr. Stefaan Jansen

„Autorice jasno naglašavaju neophodnost sistemskog razvoja kompetencija mladih u ovoj oblasti. U tom kontekstu, studenti/studentice su kroz radionice, istraživanje o temi i analizu nalaza rezultata osnaženi za prepoznavanje različitih oblika nasilja, reagiranje u situacijama nasilja, pružanje podrške osobama izloženim nasilju i kritičko promišljanje o fenomenu nasilja u širem društvenom kontekstu.“

Prof. dr. Lejla Kafedžić

Co-funded by the European Union